

Paula Kuosmanen & Juha Jämsä (toim.)

Suomalaiset sateenkaariperheet sosiaali- ja terveyspalveluissa ja koulussa

Suomalaiset sateenkaariperheet sosiaali- ja terveys- palveluissa ja koulussa

Moninaisuuden puolesta

Syrjintää vastaan

TYÖMINISTERIÖ
ARBETSMINISTERIET

Suomalaiset sateenkaariperheet sosiaali- ja terveystoimissa ja koulussa

SEIS – SUOMI ETEENPÄIN ILMAN SYRJINTÄÄ
TYÖMINISTERIÖ

www.yhdenvertaisuus.fi

Toimittajat:

Paula Kuosmanen

Juha Jämsä

Kannen suunnittelu:

Ismo Rekola

Takakannen valokuvat:

Juha Jämsä

Etukannen pienet valokuvat:

Ilona Oksanen, Hertta Aaltonen

Etukannen iso valokuva: Pinja Sormunen

Taitto:

Edita Prima Oy

ISBN:

978-952-490-157-4

Edita Prima Oy

Helsinki 2007

TIIVISTELMÄ

Paula Kuosmanen ja Juha Jämsä (toim.) Suomalaiset sateenkaariperheet sosiaali- ja terveyspalveluissa ja koulussa.

SEIS – Suomi eteenpäin ilman syrjintää –julkaisu, Työministeriö

Edita Prima Oy, Helsinki 2007. ISBN: 978-952-490-157-4

Kirja raportoi suomalaisille sateenkaariperheille eli lesbo-, homo-, bi-, trans- ja ei-heterovanhemmille suunnatun Sateenkaariperhe-kyselyn keskeisimmät tulokset. Kysely toteutettiin 13.9.–19.10.2006 internetissä ja Sateenkaariperheet-yhdistyksen jäsenkyselynä. Kaikkia vastaajia (N= 178) kehoitettiin vastaamaan internetissä suoraan yleiseen lomakkeeseen (N=167) tai trans-lomakkeeseen (N=11). Kyselyyn yleisellä lomakkeella vastanneista 90 % oli naisia ja 10 % (16) miehiä. Suomalaisista sateenkaariperheistä suurimman joukon muodostavat naisparien ydinperheet, joihin kuului kyselyyn vastanneista vanhemmista 49 %. Lisäksi kyselyyn vastanneista vanhemmista naisparien uusperheistä oli 13 %, moniapilaperheistä 9 %, transvanhempien perheistä 8 %, monimuotoisista perheistä 8 %, itsellisten äitien ja isien perheistä 6 %, etävanhempien perheistä 3 % ja miesparin ydinperheistä 2 %. Lisäksi kyselyyn vastasi kaksi isää, toinen miesparin uusperheestä ja toinen sijaisvanhempien perheestä.

Suomalaisista sateenkaariperheiden vanhemmista hedelmöityshoitoklinikoilla oli asioinut 68 %, kunnallisissa äitiysneuvoloissa raskauden seurannassa 81 % ja eri tahojen järjestämässä perheneuvonnassa 18 %. Perheneuvonnassa asioimiseen liittyi syrjintäpelkoa ja sateenkaariperheet käyttivät perheneuvontaa sitä vähemmän mitä pienemmällä paikkakunnalla he asuivat. Terveystuhoitopalveluissa havaittiin syrjiviä asiakaskäytäntöjä: joillakin hedelmöitysklinikoilla kaikille itsellisille naisille ja naispareille tehtiin vanhemmuutta arvioivia psykologin haastatteluja ja äitiysneuvolassa esitteet ja raskauden seurantaikäntejä jäsentävät heteroydinperheitä varten suunnitellut lomakkeet olivat vanhentuneita. Lomakkeet ohjasivat terveydenhoitajia esittämään sateenkaariperheille, erityisesti suurimpana asiakasryhmänä oleville naisparin ydinperheille soveltumattomia kysymyksiä eikä sosiaalisen äidin tietoja voinut kunnolla kirjata asiakasrekisteriin. Sateenkaarivanhemmista 40 %:lle oli jäänyt kuva, ettei äitiysneuvolan terveydenhoitaja tuntenut sateenkaariperheiden erityistarpeita.

Suomalaisten sateenkaariperheiden lapsia hoidetaan vähintään yhtä usein kunnallisissa päivähoitossa kuin suomalaisten lapsia yleensäkin. Sen sijaan sateenkaariperheissä käytetään huomattavasti useammin yksityisiä hoitopaikkoja. Päiväkodin ja sateenkaarivanhempien väliltä näytti puuttuvan keskusteluyhteys. Sateenkaarivanhemmista 41 % ei osannut sanoa, tunsiko päiväkodin henkilökunta sateenkaariperheiden erityistarpeita, eikä 51 % vanhemmista osannut sanoa, oliko perheiden monimuotoisuudesta, esimerkiksi sateenkaariperheistä puhuttu päiväkodissa lapsille. Myöskään

29 % vanhemmista ei osannut sanoa, huomioitiinko päivähoidossa heidän lapsensa erityistarpeet. Sateenkaarivanhemmista 55 % arveli perhemuotonsa olevan tuttu koulussa, mutta vain 28 % vanhemmista arvioi, että opettaja tunsi sateenkaariperheiden erityistarpeita.

Kyselyyn vastanneista 19 %:lla oli syrjintäkokemuksia "osaan palveluista liittyen" ja 23 % oli selvittänyt etukäteen joidenkin palvelujen ennakkoluuloisuutta. Tutkimuksen aineiston laadullisen analyysin ja myös aiemman tutkimuksen perusteella voi päätellä, että syrjinnän selityksenä on, että lapsiperheiden sosiaali- ja terveyspalvelujen asiakaskäytännöt on suunniteltu heteroydinperheille eivätkä sellaisinaan suoraan sovellu sateenkaariperheille. Myös päiväkodin ja koulun vuorovaikutuksessa sateenkaariperheiden erityistarpeiden selvittämiseksi on syrjintään viittaavia ulottuvuuksia. Laadullisen analyysin perusteella näyttää siltä, että sateenkaariperheistä helposti tunnistettavissa ydinperheen muotoisissa perheissä elävät vanhemmat näyttäisivät joutuvan kokemaan vähiten syrjintää, paitsi aiemmin hedelmöityshoitoklinikoilla asioidessaan. Tätä tulosta ei voi kuitenkaan pitää tilastollisesti merkitseväenä, koska sateenkaariperheiden erityisryhmään kohdistuneen kyselyn aineisto on liian pieni.

Suomen perhelainsäädäntö on sateenkaarivanhempia ja lapsia syrjivä siten, ettei se tunnusta sosiaaliselle vanhemmalle mahdollisuutta juridisesti vahvistaa suhdetta lapsiinsa eikä lapsille mahdollisuutta vähintään kahteen elättäjään eikä myöskään tapaamisoikeutta kaikkiin vanhempiinsa. Puolet kyselyyn vastanneista ilmoitti, että perheessä oli haettu oheishuoltajuutta sosiaaliselle vanhemmalle, mikä ei kuitenkaan tarkoita elatusvelvollisuutta lapsesta. Lastenvalvojien lausunnot elatustuen myöntämisessä ja käytännöt isyyden selvittämisessä vaihtelivat huomattavasti kunnista toiseen ja olivat joissakin tapauksissa syrjintään viittaavia. Myöskään vuonna 2006 uudistetut perhevapaat eivät huomioi yhdenvertaisesti sateenkaariperheiden vanhempia. Kaikki sateenkaarivanhempien puoliset jäävät ilman sairausvakuutuksesta korvattavaa isyyslomaa vastaavaa synnytyslomaa ja vanhempainvapaaseen ja ottovanhempien hoitovapaaseen ovat oikeutettuja vain rekisteröidyt parit, jotka ovat rekisteröineet suhteensa ennen lapsen syntymää tai lapsen adoptointia. Raportin yhteenvetoluvussa esitetään konkreettisia toimenpide-ehdotuksia syrjivien asiakaskäytäntöjen poistamiseksi ja lainsäädännön parantamiseksi.

Avainsanat: sateenkaariperheet, sateenkaarivanhemmat, transvanhemmat, seksuaalisuus, seksuaalivähemmistöt, sukupuoli, sukupuolivähemmistöt, asiakaskäytännöt, syrjintä, perhelainsäädäntö, yhdenvertaisuus, sosiaali- ja terveyspalvelut, lapsiperheiden palvelut, terveydenhuolto, lisääntymisterveydenhuolto, hedelmöityshoito, raskauden seuranta, perheneuvonta, päivähoito, koululaitos.

SAMMANFATTNING

Paula Kuosmanen och Juha Jämsä (e.d.) Finska regnbågsfamiljer inom social- och hälsovårdstjänster och i skolan.

SEIS – Suomi eteenpäin ilman syrjintää –julkaisu, Työministeriö

Edita Prima Oy, Helsinki 2007. ISBN: 978-952-490-157-4

Boken redovisar de huvudsakliga resultaten av Regnbågsfamiljsenkäten, en enkät riktad till finska regnbågsfamiljer, det vill säga homo-, bi-, trans- och icke-heterosexuella föräldrar. Undersökningen genomfördes mellan datumen 13.9–19.10.2006 på Internet och i form av en enkät bland medlemmar i föreningen Regnbågsfamiljer. Alla de svarande (N=178) uppmanades att svara direkt på Internet på den allmänna blanketten (N=167) eller trans-blanketten (N=11). Av föräldrarna som svarade på den allmänna blanketten var 90 % kvinnor och 10 % (16) män. De finska regnbågsfamiljerna utgjorde till största delen av kärnfamiljer i form av kvinnopar, som utgjorde 49 % av de föräldrar som svarade på enkäten. Bland de föräldrar som svarade var dessutom 13 % från nyfamiljer bestående av kvinnopar, 9 % från tre- eller fyrklöverfamiljer, 8 % transföräldrar, 8 % från mångformiga familjer, 6 % från enföräldersfamiljer bestående av en mamma eller en pappa, 3 % från familjer med distansföräldrar och 2 % från kärnfamiljer bestående av manspar. Dessutom svarade två pappor, den ena från en nyfamilj bestående av ett manspar och den andra från en familj med fosterföräldrar.

Av föräldrarna i regnbågsfamiljerna hade 68 % varit på fertilitetsklinik, 81 % hade besökt den kommunala mödravårdsrådgivningen för att följa upp graviditeten och 18 % hade varit på föräldrarådgivning anordnad av olika instanser. Besöken på familjerådgivningen var förknippade med rädsla för diskriminering och ju mindre ort regnbågsfamiljerna bodde på desto mindre vanligt var det att de gick till föräldrarådgivningen. Man upplevde diskriminerande behandling i samband med besök inom hälsovårdstjänsterna: På vissa fertilitetskliniker genomförde man psykologiska intervjuer med alla ensamstående kvinnor och kvinnopar, som utvärderade deras lämplighet som föräldrar. På mödravårdsrådgivningen var de broschyrer och blanketter för graviditetsuppföljningsbesök som riktade sig till heterosexuella kärnfamiljer föråldrade. Blanketterna var uppbyggda på ett sätt som fick hälsovårdarna att ställa olämpliga frågor till regnbågsfamiljerna, i synnerhet när det gällde den största gruppen, nämligen kärnfamiljerna bestående av kvinnopar, och uppgifterna om den sociala modern kunde inte skrivas in ordentligt i kundregistret. 40 % av regnbågsföräldrarna hade fått uppfattningen att hälsovårdaren på mödrarådgivningen inte kände till regnbågsfamiljers särskilda behov.

De finska regnbågsfamiljernas barn vårdas minst lika ofta inom den kommunala dagvården som finska barn i allmänhet. Däremot använder regnbågsfamiljer privata daghem i betydligt högre utsträckning. Det verkade som om det brast i kommunikationen mellan daghemmen och regnbågsfamiljerna. 41 % av regnbågsfamiljerna kunde

inte svara på om personalen på daghemmet kände till regnbågsfamiljernas särskilda behov och 51 % av föräldrarna kunde inte svara på om man pratade om olika typer av familjebildningar, exempelvis om regnbågsfamiljer, med barnen på daghemmet. 29 % av föräldrarna kunde heller inte svara på om man tog hänsyn till deras barns särskilda behov på daghemmet. 55 % av regnbågsföräldrarna trodde att deras familjekonstellation var känd i skolan, men endast 28 % av föräldrarna trodde att läraren kände till regnbågsfamiljers särskilda behov.

Av dem som svarade på enkäten hade 19 % upplevt diskriminering ”i samband med några tjänster” och 23 % hade i förväg tagit reda på fördomsfullheten inom vissa tjänster. Med utgångspunkt i den kvalitativa analysen av undersökningsmaterialet kan man dra slutsatsen att förklaringen bakom diskrimineringen är att barnfamiljernas besök hos social- och hälsovårdstjänsterna har planerats för heterosexuella kärnfamiljer och inte direkt passar regnbågsfamiljer. Även när det gäller interaktionen med daghem och skola när det gäller att ta reda på regnbågsfamiljers särskilda behov förekommer det sådant som tyder på diskriminering. Att döma av den kvalitativa analysen ser det ut som att de föräldrar som lever i regnbågsfamiljer som är lätta att identifiera som kärnfamiljer upplever minst diskriminering, förutom då de har kontakt med fertilitetskliniken. Det är dock en slutsats som inte kan anses statistiskt betydande, eftersom det material som vänder sig till den särskilda gruppen regnbågsfamiljer är för litet.

Finlands familjelagstiftning är diskriminerande mot regnbågsföräldrar och barn genom att den inte erkänner den sociala föräldern och ger denne möjlighet att juridiskt bekräfta förhållandet till sitt barn och inte heller ger barnen möjligheten att ha minst två föräldrar eller rätt till umgänge med alla sina föräldrar. Hälften av de tillfrågade sade att familjen hade ansökt om vidstående vårdnad för den sociala föräldern, vilket dock inte medför skyldighet att underhålla barnet. Barntillsynsmannens uttalande om beviljande av underhållsstöd och tillvägagångssättet för att utreda faderskapet varierade betydligt mellan kommunerna och tydde i vissa fall på diskriminering. Inte heller de förnyade familjeledigheterna från år 2006 tar hänsyn till föräldrar i regnbågsfamiljer på ett jämlikt sätt. Alla makar till regnbågsföräldrar blir utan den ledighet vid födseln som motsvarar faderskapsledigheten och som ersätts via sjukförsäkringen. Föräldraledighet och vårdledighet för adoptivföräldrar är något som enbart de registrerade par har rätt till, som registrerat sitt partnerskap innan barnets födelse eller adoptionen av ett barn. I det sammanfattande kapitlet i rapporten presenteras konkreta förslag på åtgärder för att motverka diskriminering vid besök hos myndigheter och utnyttjande av social- och hälsovårdstjänster, samt för att förbättra lagstiftningen.

Nyckelord: regnbågsfamiljer, regnbågsföräldrar, transföräldrar, sexualitet, sexuella minoriteter, kön, könsminoriteter, diskriminering, familjelagstiftning, jämlikhet, social- och hälsovårdstjänster, tjänster för barnfamiljer, fertilitetsbehandling, assisterad befruktning, graviditetsuppföljning, föräldrarådgivning, dagvård, skolsystemet.

ABSTRACT

Paula Kuosmanen and Juha Jämsä (edit.) Finnish Rainbow Families in Social Welfare and Health Care Services and Schools.

SEIS – Suomi eteenpäin ilman syrjintää –julkaisu, Työministeriö

Edita Prima Oy, Helsinki 2007. ISBN: 978-952-490-157-4

The book reports the results taken from the Rainbow Family survey, which was aimed at “Rainbow Families”, i.e. lesbian, homosexual, bisexual, trans-gender and non-heterosexual parents. The survey was conducted during the period 13th of September – 19th of October 2006 over the Internet and as a Rainbow Families Association member survey. All respondents (N=178) were encouraged to answer over the Internet either to the general survey (N = 167) or the Trans survey (N = 11). Out of the respondents who answered to the general survey 90% were women and 10% (16) were men. A majority of the parents were living in female-female nuclear families, which comprised 49% of the survey respondents. Also parents living in female-female step families (13 %), in rainbow families of three or four parents (9%), in families with trans-gender parents (8%), in multiform families (8%), in families with an independent mother and father (6%), in families with remote parents (3%) and in male-male nuclear families (2%) were taking the survey. Two fathers, one from a male-male step family and the other from a foster parent family, also took the survey.

Of the Finnish rainbow families’ parents surveyed, 68% had visited a fertility clinic, 81% had visited municipal maternity clinics during pregnancy, and 18% had paid visit to family counselling provided by various agencies. Respondents reported a fear of discrimination in family counselling and rainbow families living in smaller places of residence were less likely to pay a visit to a family counsellor. Health care services were found to have discriminatory practices: At some fertility clinics, all independent women and female-female couples were subjected to evaluative psychological interviews and brochures and forms in maternity clinics were outdated and addressed only to heterosexual nuclear families. The forms instructed health care nurses to ask rainbow families, particularly one of the largest client segments—female-female nuclear families, inappropriate questions and the personal information of social mothers could not be properly put into the client register. Of the rainbow family parents surveyed, 40% were left with the impression that the nurses in maternity clinics were not familiar with the special needs of rainbow families.

Children of Finnish rainbow families were taken in municipal day care centres at least as often as Finnish children in general. Conversely, rainbow families made considerably more use of private day care facilities. There seemed to be a lack of dialogue between day care centres and rainbow family parents. Of the rainbow family parents surveyed, 41% could not say whether the staff understood the special needs of rainbow families, and 51% of the parents could not say whether alternative family forms,

such as rainbow families, were discussed with the children. Also, 29% of the parents could not say whether the special needs of their children were being taken into consideration in the day care. Of the rainbow family parents surveyed, 55% believed that their own family form was known in school, but only 28% of the parents felt that the teacher was aware of the special needs of rainbow families.

Of the respondents surveyed, 19% had experienced discrimination “in some services” and 23% had investigated the prejudice of some services in advance. Based on a qualitative analysis of the research data as well as previous research, it can be deduced that the explanation for discrimination is that the practices in social welfare and health services are designed for heterosexual nuclear families, thus making them unsuitable for rainbow families. Discriminatory dimensions were also discovered in the dialogue with day care centres and schools when charting the special needs of rainbow families. Based on a qualitative analysis, it seems that rainbow family parents living in an easily recognisable nuclear family arrangement are less likely to receive discriminatory treatment, except when using a fertility clinic, as the case above showed. This result cannot, however, be considered statistically significant, because the amount of the data of rainbow families is insufficient.

Finnish family legislation discriminates against rainbow families and children in that it does not afford social parents opportunity to legally verify their relationship with the child, nor does it allow the child to have at least two parents/guardians or visitation rights to all his/her parents. Half of the respondents stated that the family had applied for co-custody for the social parent, which does not, however, involve any legal obligation to support the child. Child welfare supervisors' statements in granting maintenance support and protocols for determining paternity varied widely from municipality to municipality and, in some cases, were discriminatory. Amendments made to family leaves in 2006 also fail to give equal consideration to rainbow family parents. All spouses of rainbow family parents are left without a leave equivalent to paternity leave, which is compensated by health insurance, and only registered couples who had registered their relationship before the birth or adoption of the child are entitled to take parental leaves and adoptive parent childcare leaves. The report summary lists concrete recommendations for the elimination of discriminatory practices and improvement of legislation.

Keywords: rainbow families, rainbow family parents, trans-gender parents, sexuality, sexual minorities, gender, gender minorities, client practices, discrimination, family legislation, equality, social welfare and health care services, family services, health care, reproductive health care, fertility treatment, pregnancy monitoring, family counselling, day care, educational institute.

Sisällys

Lukijalle	12
I. SATEENKAARIPERHE-KYSELY 2006	13
I.1 Sateenkaariperheet ovat monenlaisia lapsiperheitä	13
<i>Juha Jämsä ja Paula Kuosmanen</i>	
Tutkimuskysymykset	15
Aineisto ja sen käsittely	15
Menetelmät.....	17
Määritelmiä	18
I.2. Suomalaiset sateenkaarivanhemmat.....	21
<i>Minna Selänniemi, Juha Jämsä ja Paula Kuosmanen</i>	
Vastaajien taustatietoja.....	21
Sukupuoli ja seksuaalinen suuntautuminen	21
Ikä	21
Siviilisääty – parisuhteen rekisteröinti.....	22
Vanhemmaksi tulon tapa	22
Lasten ikä	23
Lasten lukumäärä	24
Vanhemmuuden rooli	24
Verkostot	25
Asuminen	26
Koulutus	27
Työmarkkina-asema	28
Tulot.....	28
I.3. ”Isämainen äiti tai äitimäinen isä” – havaintoja transvanhemmista asiakkaina	30
<i>Tiia Aarnipuu</i>	
Kurkistus vastaajien taustaan	31
Transvanhempien sukupuoli ja perhesuhteet.....	32
Kokemuksia palveluista.....	34
Tukea läheisiltä ja järjestöiltä.....	36
I.4. Sateenkaarifamilistinen käänne ja suomalaisten sateenkaarivanhempien muuttuvat perhemuodot	37
<i>Paula Kuosmanen</i>	
Lesboäitien ja homoisien sosiaaliset sukupolvet ja tyypillisimmät perhemuodot.....	38
Sateenkaariperheet – naisparien perheitä ja monimuotoisia perheitä	40
Perhemuodon muuttuminen lasten syntymän jälkeen	43
Moniapilaperheiden ja uusperheiden lasten monet kodit	43
Tunnustetaanko kaikki sateenkaarivanhemmat vanhemmiksi?	44
2. SOSIAALI- JA TERVEYSPALVELUT	45
2.1. Hedelmöityshoitoklinikat - naisparien vanhemmuuden arviointi syrjivänä käytäntönä.....	46
<i>Paula Kuosmanen</i>	
Hoitojen keskeytys valmisteilla olevan lain vuoksi	47
Tyytyväisyys palveluun hedelmöityshoitoklinikoilla	47
Psykologin haastattelu vanhemmuuden arvioimiseksi	48

Psykologin haastattelu – syrjivänä käytäntönä.....	49
Väestöliiton palvelut verrattuna muiden yksityisten klinikoiden palveluihin	49
Klinikan vaihto	50
Perhemuodon ja sukupuolen merkitys	50
Tuki omalle vanhemmuudelle ja perheelle	51
2.2. Sateenkaarivanhempien kokemuksia äitiysneuvolakäynneistä.....	52
<i>Paula Kuosmanen</i>	
Sateenkaariperheiden vanhemmat äitiysneuvolan asiakkaina	52
Äitiysneuvolakäynnit	52
Perhekeskeisyyden periaate ja neuvolan perhemalli vielä vuosisadan vaihteessa.....	53
Sateenkaariperheiden tunnistaminen	53
Sateenkaariperheiden huomioiminen äitiysneuvolan asiakaskäytännöissä.....	54
Keskustellaanko sateenkaariperheiden erityistarpeista?	55
Tyytyväisyys ja tuen saanti äitiysneuvolakäynneillä	56
Seksuaalisuuden käsittely äitiysneuvolan vastaanotolla	57
2.3. Perheneuvonta	58
<i>Juha Jämsä</i>	
3. LASTEN PALVELUT	62
3.1. Päivähoito – montako äitien- ja isäinpäiväkorttia yksi lapsi voi tehdä?.....	62
<i>Paula Kuosmanen</i>	
Päivähoidon tavoitteet ja sateenkaariperheet	62
Sateenkaariperheiden lasten hoitopaikat.....	62
Lasten hoitaminen kotona	63
Sateenkaariperheiden tunnistaminen ja tukeminen perheenä.....	64
Sateenkaariperheiden erityistarpeet	65
Sateenkaariperheiden huomioiminen lasten kasvatuksessa.....	66
Tuki omaan vanhemmuuteen	67
3.2. Koulu	68
<i>Juha Jämsä</i>	
Sateenkaariperheellisyydestä kertominen koulussa	68
Opettajan keskeinen rooli – tyytyväisyyden lähteenä.....	69
Opetuksen sisältö ja vanhempien yhteisö	69
Tyytyväisyys kouluun kokonaisuudessaan	70
4. KOLMANNEN SEKTORIN TOIMIJAT	72
<i>Juha Jämsä</i>	
Sateenkaariperheet ry.....	73
5. OIKEUDELLINEN JA YHTEISKUNNALLINEN ASEMA.....	74
<i>Juha Jämsä</i>	
5.1. Lasten asuminen ja tapaamiset	76
5.2. Huoltajuusratkaisut	78
5.3. Lastenvalvojan luona asiointi ja elatustuki.....	81
5.4. Aiesopimus.....	89

5.5. Testamentti ja muut sopimukset	92
5.6. Adoptio.....	94
5.7. Sateenkaarivanhempien työn ja perheen yhteensovittaminen	96
<i>Paula Kuosmanen</i>	
Naisparien työn ja perheen yhteensovittamisen käytäntöjä.....	97
Synnytysloma.....	97
Vanhempainvapaa.....	97
Hoitovapaa.....	98
Miesten tasa-arvopolitiikka ja (homo)isyyden tukeminen.....	98
Sateenkaariperheiden perhevapaat vuoden 2006 uudistuksen jälkeen	98
Heteroydinperhemallin mukaan tehty tasa-arvopolitiikka ja perhevapaauudistus	100
6. MONIMUOTOISET SATEENKAARIPERHEET HETEROYDINPERHEILLE SUUNNITELLUSSA PALVELUJÄRJESTELMÄSSÄ	102
<i>Paula Kuosmanen ja Juha Jämsä</i>	
Sateenkaariperhe-kyselyn keskeisiä tuloksia	102
Sosiaali- ja terveyspalvelut ja koulu: päätulokset ja toimenpide-ehdotukset	103
Hedelmöityshoitoklinikat.....	103
Äitiysneuvonta	104
Perheneuvonta	105
Päivähoito.....	105
Koulu.....	106
Lapsiperheiden oikeudelliset palvelut ja toimenpide-ehdotukset.....	106
Käräjäoikeudet ja lastenvalvojat - summattaisia huoltajuus- ja elatuspäätöksiä	106
Perhevapaat työn ja perheen yhteensovittamisessa	108
Syrjintä.....	108
Syrjitäänkö sateenkaariperheitä sosiaali- ja terveyspalveluissa?	109
Mistä sateenkaarivanhemmat saavat tukea vanhemmuudelle	110
Meidän lapset kaikkien agendalle! – yhteistyötä järjestöjen kesken.....	111
Toimenpide-ehdotuksia lainsäädäntöön	112
LIITTEET	115
Liite 1: Kuvio- ja taulukkoluetelo	115
Liite 2: Aineiston käsittely ennen analyysiä	115
Liite 3: Järjestöjä ja toimijoita sateenkaariperheasioissa	116
LÄHTEET.....	117
KIRJOITTAJATIEDOT.....	120

Lukijalle

Käsillä oleva tutkimusraportti luo laajan katsauksen suomalaisiin sateenkaariperheisiin sosiaali- ja terveyspalvelujen käyttäjinä. Raportti on rakennettu niin, että sateenkaariperheiden vanhempien kokemuksia eri lapsiperheiden palvelupaikoissa tarkastellaan lapsen syntymästä lähtien: hedelmöityshoitoklinikoilta kouluun asti. Lisäksi olemme tarkastelleet sitä, miten paljon sateenkaariperheet hyödyntävät ns. kolmannen sektorin eli eri järjestöjen lapsiperheille tarjoamia palveluja. Palvelukokemusten jälkeen tehdään laaja katsaus kyselyyn vastanneiden lapsiperheiden juridiseen ja yhteiskunnalliseen asemaan. Yhteenvetoluku kuusi on kirjoitettu siten, että lukija saa siitä nopeasti käsityksen tutkimuksen keskeisistä tuloksista ja niistä seuraavista toimenpideehdotuksista. Tutkimusraportti perustuu alustaville tuloksille syksyllä 2006 sateenkaariperheiden vanhemmille tehdystä kyselyaineistosta.

Sateenkaariperhe-kyselyaineiston kerääminen lähti liikkeelle Setan hallinnoimasta Sateenkaariperhetyön projektista, jota rahoittaa Raha-automaattiyhdistys. Kyselyä edelsi projektikoordinaattori Juha Jämsän sateenkaariperheiden kesäleirillä toteuttama esikysely, josta saatuja tuloksia hyödynnettiin kyselylomakkeen suunnittelussa. Sysäyksen laajemman kyselytutkimuksen toteuttamiselle antoi Pohjoismaiden ministerineuvoston NIKK:iltä (Nordisk institutt for kvinne- og kjønnsforskning) tilaama työ- ja perhe-elämän yhteensovittamiseen liittyvä selvitys, jonka osana Helsingin yliopiston Kristiina-instituutin tutkija Paula Kuosmanen kartoitti suomalaisten sateenkaariperheiden asemaa. Lopullinen Sateenkaariperhe-kyselyn lomake suunniteltiin ja toteutettiin Sateenkaariperheprojektin koordinaattorin Juha Jämsän ja Helsingin yliopiston Kristiina-instituutin tutkijan Paula Kuosmanen yhteistyönä. Tutkimusraportin toimitustyössä Paula Kuosmanen keskittyi lukujen 1-4 ja 6 tekstien toimittamiseen ja niiden

viimeistelyyn, kun taas Juha Jämsä vastasi tutkimuksen aineiston käsittelystä ja raportin liitteiden ja taulukoiden toimittamisesta. Tutkimusraportin julkaisemisen rahoittaa Työministeriön hallinnoima SEIS – Suomi eteenpäin ilman syrjintää projekti, joka on osa Euroopan komission syrjinnän vastaista toimintaohjelmaa.

Näiden edellä mainittujen tahojen lisäksi, jotka omalla panoksellaan sivumennen tulivat rahoittaneeksi tärkeää tutkimusta, kiitämme useita eri tahoja, joiden asiantuntemusta olemme voineet hyödyntää kommenttien muodossa. Ensinnäkin haluamme kiittää kirjoittajia Tiia Aarnipuuta ja Minna Selänniemeä omasta panoksestaan. Lisäksi Minna Selänniemeä aineiston käsittelystä. Tekstin eri osien arvokkaasta kommentoinnista kiitämme Maarit Huuskaa, Marja Hännistä, Marita Karvista, Hanna Kuuluvaista, Anna Moringia, Kati Mustolaa, Malla Suhosta, Terhi Suokasta ja Anu Wellingiä. Analyysin avustavista tehtävistä kiitämme Juha Hämäläistä ja analyysin konsultoinnista Petteri Sipilää ja Sakari Syrjästä. Internet-kyselyn toteuttamisesta ja avustamisesta kiitämme lisäksi Helsingin yliopiston Kristiina-instituutin opintosihteeriä Outi Pajalaa. Työministeriöstä kiitokset yhteistyöstä ansaitsevat Panu Artemjeff ja Sinikka Keskinen.

Lämpimimmin kiitämme sateenkaarivanhempia, jotka löysivät kiireisestä lapsiperheen arjestaan aikaa vastata pitkään kyselylomakkeeseemme. Ilman teitä emme olisi voineet koota tätä tietoa yksien kansien väliin. Toivomme tiedon auttavan sosiaali- ja terveysalojen ammattilaisia pohtimaan alansa ammattikäytäntöjä ja rohkeasti muuttamaan niitä – tarpeen vaatiessa.

Helsingissä 18. syyskuuta, 2007

Juha Jämsä ja Paula Kuosmanen

I. SATEENKAARIPERHE-KYSELY 2006

I.1 Sateenkaariperheet ovat monenlaisia lapsiperheitä

Juha Jämsä ja Paula Kuosmanen

Sateenkaariperheillä tarkoitetaan lesbo-, homo-, bi-, ei-heteroseksuaalien ja transvanhempien lapsiperheitä. Sosiaali- ja terveyspalveluissa ja virallisemmissa yhteyksissä arkikielen käyttöön ovat vakiintuneet käsitteet nais- ja miesparien lapsiperheistä. Nämä käsitteet korostavat kuitenkin parisuhdetta, eivätkä kuvaa sateenkaariperheiden perhemuotojen monenlaista kirjoa: moniapilaperheitä (kolmen ja neljän vanhemman kolmiapila- ja neliapilaperheitä), biseksuaalien perheitä tai transvanhempien perheitä. Raportissa puhutaankin sateenkaariperheistä ja sateenkaarivanhemmista ja tarkemmin perhemuodon mukaan erityyppisistä perheistä.

Sateenkaariperheitä on ollut Suomessa – tällä nimellä – kymmenisen vuotta, jos perheiden syntyajankohta sijoitetaan aikaan, kun Sateenkaariperheet -yhdistys perustettiin vuonna 1996 ja rekisteröitiin vuonna 1997. Sateenkaariperheiden muotoutumisen voi myös sijoittaa hieman aiemmaksi, 1990-luvun puoliväliin, jolloin yksittäiset suomalaiset lesbot ja naisparit ryhtyivät hankkimaan lapsia koti-inseminaatiolla. Nämä lesboina lapsia saaneet äidit ja naisparit olivat ensimmäisiä, jotka tulivat sateenkaariperheellisinä julkisten sosiaali- ja terveyspalvelujen asiakkaiksi, ensin äitiysneuvolaan, synnytyssairaalaan ja sitten lastenneuvolaan.

Suomalaisten lesbojen babyboomin aloitti kuitenkin varsinaisesti vuonna 1997 Väestöliiton lapsettomuusklinikan avautuminen naispareille ja itsellisille naisille. Raportin sosiaali- ja terveysalan palvelupaikkoja kuvaava osuus alkaakin hedelmöityshoitoklinikkoja kuvaavasta kappaleesta. Homomiesten gaybybuumi tapahtui hieman suomalaisten lesbojen babyboomia myöhemmin, 2000-luvulla. Homomiesten muodostamien lapsiperheiden ja moniapilaperheiden määrä on kuitenkin jäänyt naisparien

perheiden lukumäärää huomattavasti pienemmäksi. Tämä näkyy myös kyselyyn yleisellä lomakkeella vastanneiden sukupuolijakaumassa. Vastaajista huomattavan suuri määrä, 90 % oli naisia ja 16 vastaajista oli miehiä.

Sateenkaariperheiden lukumäärää on vaikea arvioida, koska lapsiperheistä tilastoidaan ainoastaan ydinperheiden muotoiset perheet, joita kyselyn mukaan sateenkaariperheistä oli kuitenkin vain puolet. Vuoden 2006 lopussa Suomessa oli 948 rekisteröityä paria, joista 455 oli miespareja ja 492 naispareja. Suhteensa rekisteröineistä pareista 120:llä eli 13 %:lla oli lapsia. Näistä pareista enemmistö oli naisparien perheitä, nimittäin vuonna 2005 suhteensa rekisteröineitä naispareja oli 430, joista 20 %:lla oli lapsia. Sen sijaan 398 miesparista vain kahden kanssa samassa kotitaloudessa asui vakituisesti alaikäisiä lapsia. (Tilastokeskus: Perheet tyypeittäin 1950–2006.)

Sateenkaariperhekyselyn mukaan sateenkaarivanhemmista alle puolet oli rekisteröinyt parisuhteensa, joten sateenkaariperheitä voi arvioida olevan ainakin kaksinkertainen määrä rekisteröityjen parien lapsiperheisiin verrattuna eli vähintään 240. Tätä lukua voi verrata Sateenkaariperheet -yhdistyksen jäsenmäärään, joita syksyllä 2007 oli 350. Kyselyyn vastanneista sateenkaarivanhemmista kuitenkin puolet elää muunlaisissa kuin ydinperheenmuotoisissa perheissä. Esimerkiksi itselliset äidit ja isät tulevat tilastoiduiksi yksinhuoltajien joukkoon, joita oli 12,8 % kaikista Suomen lapsiperheistä v. 2005. Myöskään avoliitossa asuvia tai moniapilaperheitä ei tilastoida omana perhemuotona perhetilastoihin, saati ystävien verkostoissa vanhemmoimiseen osallistuvia ystäviä. Myöskään lapsen kanssa samassa kotitaloudessa asuvia sosiaalisia van-

hempia, jotka eivät ole rekisteröidyssä parisuhteessa, ja eri kotitaloudessa asuvia moniapilaperheiden etävanhempia ei tilastoida lapsiperheelliseksi ollenkaan. Tästä johtuen on hyvin vaikea arvioida pitävää suomalaisten sateenkaari-perheiden tai -vanhempien todellista lukumäärää. Perheiden lukumäärän voi arvioida vaihtelevan viidestä sadasta perheestä tuhanteen lapsiperheeseen ja sateenkaarivanhempia voi arvioida olevan tuhannesta kahteen tuhanteen. Sen sijaan lapsia, joiden vanhemmista ainakin toisen voisi lukea sateenkaarivanhempien joukkoon, voisi arvioida olevan tuhansia. Odotettavaa on, että sateenkaari-perheiden lukumäärä lisääntyy jopa nopeammin kuin suomalaiset perustavat keskimäärin lapsiperheitä, koska monet lesbot ja homot sekä ei-heteroseksuaalit ovat voineet jättää hankkimatta lapsia sateenkaarivanhemmilta ja lapsilta puuttuvien juridisten oikeuksien vuoksi. Odotettavaa on, että kymmenen vuoden kuluttua, vuonna 2017 lasten ja perheiden kanssa työskentelevät ammattilaiset tulevat kohtaamaan yhä useammin sateenkaari-perheitä asiakkaina.

Sateenkaari-perheprojektin työssä on todettu perheiden valtava tiedon tarve koskien juridisia ja käytännöllisiä lapsiperheen arkeen kuuluvia asioita, jotka sateenkaari-perheiden kohdalla usein ovat puutteellisen lainsäädännön takia hyvinkin monimutkaisia. Tähän mennessä tietoa sateenkaari-perheiden juridisesta tilanteesta on ollut hyvin rajoitetusti. Sateenkaari-perheille suunnattua Sateenkaari-perheen ABC-kirjaa on myyty perheille satoja kappaleita (Lampela 2000). Myös Setan Rainbow -keskustelufoorumilla, joka on muodostunut yhdistyksen omaksi keskustelupalstaksi, käydään hyvin aktiivista keskustelua sateenkaari-perhearjen haasteista.

Tämän Sateenkaari-perhe-kyselyn tavoitteena on kerätä kuvailevaa tietoa sateenkaari-perheiden kokemuksista sosiaali- ja terveyspalveluissa. Näiden kokemusten kautta esitämme raportin lopussa yhteenvedon haasteista, joita sateenkaari-perheet asettavat lapsiperheiden palvelujärjestelmälle, ja niihin liitty-

viä toimenpide-ehdotuksia. Tässä Sateenkaari-perhe-kyselyn toteuttamisessa yhdistyvät tutkimuksen tekeminen ja käytännön työ sateenkaari-perheiden hyväksi. Kyselyn tulosten perusteella Sateenkaari-perhetyön projekti pyrkii tunnistamaan ongelmakohdat palveluissa ja kehittämään hyviä ammatillisia käytäntöjä, koulutusta ja organisaatiomalleja, jotka kykenevät huomioimaan sateenkaari-perheiden monenlaiset muodot ja erilaiset sateenkaarivanhemmat entistä paremmin. Sateenkaari-perhetyön projektin päämääränä on tuottaa koulutusmateriaalia lasten ja perheiden kanssa työskenteleville ammattilaisille.

Sosiaali- ja terveyspalveluissa sateenkaari-perheitä kannattaa käsitellä osana monikulttuuristen perheiden kirjoa. Tärkeää on, että ammattilaiset osaa- vat kohdata sateenkaarivanhempien erityistarpeet ja tukea sateenkaari-perheitä perheiden ominaislaadun ja sateenkaarivanhempien ja lasten erityistarpeet huomioiden.

Sateenkaari-perheitä yhdistää ensinnäkin lapsiperheen huolellinen suunnittelu, koska lapsia ei synny sateenkaari-perheeseen vahingossa – heteroseksuaalisen kontaktin tuloksena. Useiden sateenkaari-perheiden ominaispiirteenä on, että vanhemmuutta jaetaan samaa sukupuolta olevien sosiaalisten ja biologisten vanhempien kesken, joille kuitenkin Suomen lainsäädäntö ei takaa tasaveroista asemaa suhteessa lapseen eikä lapselle oikeutta juridisesti turvattuun suhteisiin kaikkiin vanhempiinsa.

Uutena perhemuotona sateenkaari-perheitä sosiaali- ja terveyspalvelujen asiakkaina yhdistää se, että henkilökunta ei ole tottunut kohtaamaan sateenkaari-perheitä tai perheitä, jotka eivät ole muodostuneet heteroseksuaalisen suhteen pohjalta.

Sateenkaari-perheitä sosiaali- ja terveyspalveluissa yhdistää myös se, että perhesuhteilta puuttuu juridinen turva. Toisin kuin yleisesti oletetaan, mies- ja naisparien ydinperheissä ei ole tällä hetkellä mahdollista adoptoida puolison lasta, ei edes siinä tilanteessa, että lapsi on syntynyt hedelmöity-

hoitojen tuloksena. Sateenkaariperheiden sosiaalisilla vanhemmilla ei myöskään ole juridisesti vahvistettua vanhemmuus- tai elatusuhdetta yhteisesti perheeseen saatuihin lapsiin. Tämän vuoksi sosiaali- ja terveyspalveluissa on tärkeää kiinnittää erityistä huomioita sosiaalisten vanhempien ja perheen tukemiseen kokonaisina perheinä, perheen itsensä määrittelemiä rajoja kunnioittaen.

Tutkimuskysymykset

Olemme keskittyneet aineiston analyysissa erityisesti sateenkaariperheiden ominaislaatuja kuvaavien tekijöiden analyysiin. Ensinnäkin vanhemmuuden ja sen jakamisen tukemiseen sosiaalisten ja biologisten vanhempien kesken. Ja palvelujärjestelmän kykyyn tunnistaa monenlaisten sateenkaariperheiden ja sateenkaarivanhempien kirjoja ja kyky tukea erilaisia sateenkaariperheitä. Raporttia kokoavat seuraavat läpi aineiston kulkevat tutkimuskysymykset:

Eroavatko sosiaalisten ja juridisten (biologisten) vanhempien kokemukset eri palvelupaikoissa ja jos, niin miten?

Hedelmöityshoitoklinikoiden, äitiysneuvolan ja päivähoidon kohdalla analyysissa on erityisesti keskitytty siihen, miten näissä palvelupaikoissa eri ammattilaiset tunnistavat sateenkaariperheiden erilaiset perhemuodot ja niissä vanhempana toimivat.

Miten sateenkaariperheet ovat varmistaneet juridista ja sosiaalista asemaansa käytettävissä olevilla keinoilla?

Esiintyykö lapsiperheiden palvelujärjestelmässä syrjintää?

Mistä perheet ovat saaneet tukea vanhemmuudelleen? Mikä on julkisten sosiaali- ja terveyspalveluiden osuus vanhemmuuden tukemisessa verrattuna kolmanteen sektoriin?

Aineisto ja sen käsittely

Sateenkaariperhe-kysely 2006 kerättiin 13.9.–19.10.2006. Kysely toteutettiin pääasiassa internet-kyselynä. Sateenkaariperhe-kyselyn linkkiä

levitettiin Suomen Sapfo- ja Naistutkimus-listojen kautta, valtakunnallisen Setan Seta-foorumilla, paikallisten Seta-yhdistysten keskustelupalstoilla ja erityisesti sateenkaariperheiden omalla Rainbow-foorumilla. Internet-kyselystä tiedotettiin myös Z-lehdessä ja Vauva-lehden nettisivuilla ja tiedotuskirjeessä. Lisäksi Sateenkaariperheet -yhdistyksen jäsenkirjeeseen (yhdistyksen 350 jäsenelle) liitettiin mukaan paperinen kyselylomake. Myös paperilomakkeen saaneita yhdistyksen jäseniä neuvottiin ensisijaisesti vastaamaan internetissä. Internet-lomakkeen vastauksia oli nopeampi käsitellä analyysivaiheessa. Tätä johtuen tiedossamme ei ole Sateenkaariperheet -yhdistyksen jäsenten vastausprosenttia. Kyselyssä käytettiin myös lumipallomenetelmää eli kyselyyn vastaajia pyydettiin lähettämään linkki eteenpäin tuttavilleen.

Kyselyn internet-sivuilla vastaajia motivoitiin seuraavasti: "Oletko törmännyt huonoon palveluun? Oletko ylipäättään voinut asioida sateenkaariperheenä omalla paikkakunnallasi? Ja jos, niin onko perhesuhteesi ja perhemuotosi huomioitu toivomallasi tavalla? Jos olet lesbo-, homo-, bi-, trans- tai ei-heterovanhempi tai toimit lasten kasvattajana tai etävanhempana tällaisessa sateenkaarevassa lapsiperheessä, tämä kysely on juuri sinulle henkilökohdaisesti vastattavaksi oman vanhemmuuden roolisi mukaan!"

Kyselyyn vastasi reilun kuukauden aikana 178 sateenkaarivanhempaa kaikista Suomen lääneistä. Vastauksia peruslomakkeeseen saatiin 167 kappaletta. Lisäksi transvanhemmille ja heidän puolisoilleen muokattuun kyselyyn saatiin 11 vastausta. Trans-kyselyssä oli lisäkysymyksiä sukupuolenkorjausprosessista ja siihen liittyvistä palveluista.

Kyselyaineiston käsittelyssä ja analysoinnissa sekä kyselyn tulosten julkistamisessa on pyritty suojaamaan kyselyyn vastanneiden nimettömyyttä muuttamalla palvelupaikkojen nimet ja jättämällä alle 50 000 asuinpaikkakunnat pois ja esittelemällä aineistoa näiden paikkakuntien osalta ainoastaan lää-

neittäin. Kaikki aineiston kanssa tekemisissä olleet henkilöt ovat allekirjoittaneet vaitiolositoumuksen. Aineiston käytöstä on sovittu tutkijoiden välisellä sopimuksella ja sitä sitoo Helsingin yliopiston tutkimuseettiset säännöt, joiden noudattamisesta kirjoittajat ovat vastuussa henkilökohtaisesti (Helsingin yliopiston tutkimuseettiset ohjeet). Aineiston käytössä ja tulosten julkaisemisessa noudatetaan myös jatkossa yllä kuvattuja sitoumuksia ja suojataan vastaajien nimettömyyttä.

Tiukan tilastotieteellisesti kvantitatiivisen kyselyn toteuttaminen vaatisi satunnaisotannan tarkasti määritellystä perusjoukosta. Tällaisena perusjoukko- na voisi toimia Sateenkaariperheet -yhdistyksen jäsenet, mutta paperinen kyselylomake lähetettiin kaikille yhdistyksen jäsenille. Oletettavaa on kuitenkin, että Sateenkaariperheet -yhdistykseen eivät kuulu kaikki lesbo-, homo-, bi-, trans- ja ei-heteroseksuaaliset vanhemmat, joita pyrittiin tavoittamaan mainostamalla internet-kyselyä mahdollisimman laajasti. On myös mahdotonta määritellä matemaattisen tarkasti sateenkaariperheiden perusjoukkoa, josta voitaisiin tehdä tilastollisesti pätevä satunnaisotanta. Kyselyn tuloksiin tuleekin suhtautua kuvailevana tietona sateenkaariperheistä. Kyselyaineiston kerääminen on toteutettu – ottaen huomioon ettei tilastollista otosta ole toteutettavissa – mahdollisimman monipuolisella tavalla taloudelliset ja työntekijäresurssit huomioiden.

Kyselyn aineistosta tehtyjen tulosten tulkinnessa on syytä pitää mielessä, että aineisto ei kuvaa kattavasti ja edustavasti kaikkia sateenkaariperheitä, jos termiä käytetään pelkästään sateenvarjokäsitteenä ei-heteroiden lapsiperheille. Ensinnäkin tässä internet-kyselyssä ylliedustettuina ovat internet-listoja ja keskustelupalstoja seuraavat sateenkaariperheelliset sekä Sateenkaariperheet -yhdistyksen jäsenet. Sateenkaariperheet ovat kuitenkin tavanomaista paremmin verkostoituneet ja ovat todennäköisesti melko usein yhdistyksen jäseniä. Siten voi esittää tulkinnan, että aineiston painottuminen yhdistyksen

jäseniin kuvaa niitä, jotka identifioituvat sateenkaariperheelliseksi yleensäkin. Sateenkaariperheet ry:n jäsenistössä korostuu sateenkaarivanhemmat, jotka ovat hankkineet lapsia tietoisesti lesboina, biseksuaaleina, homoina tai samaa sukupuolta olevien kesken parisuhteessa tai tietoisena sukupuoli-dikotomian ylittämisestä (transvanhemmat). Nimittäin Sateenkaariperheet-yhdistyksen perustivat vuonna 1996 lesboina lapsiperhettä suunnittelevat itselliset naiset, naisparit ja lesbovanhemmat. Toisin sanoen kyselyn aineistossa ovat aliedustettuina ei-heteroseksuaalien yksinhuoltaja- ja uusperheet, joissa lapset ovat saaneet alkunsa aiemmassa heteroseksuaalisessa parisuhteessa.

Vastaajia kehoitettiin myös vastaamaan henkilökohtaisen vanhemmuuden kokemuksensa mukaan ja perheen kaikkia vanhempia kannustettiin vastaamaan erikseen. Siksi yksinhuoltajavanhempien kokemukset ovat ylipäättään aliedustettuja, koska heidän perheistään vain yksi vastaaja on vastannut kyselyyn. Nais- ja miesparien perheistä ja moniapilaperheistä kaksi tai useampi vanhempi onkin saattanut vastata kyselyyn. Näin esimerkiksi lasten ja perhemuotojen yleisyyttä on vaikea arvioida tämän kyselyn perusteella tarkasti niin, etteivät yksinhuoltajien perheet tulisi aliedustetuiksi.

Kaikki kyselyyn vastanneet eivät myöskään määrittele itseään sateenkaariperheen vanhemmiksi seksuaalisen suuntautumisensa eli ei-heteroseksuaalisuutensa vuoksi, vaan osa sen sijaan tai sen lisäksi sukupuolen ilmaisunsa (transvanhemmat) perusteella. Trans-lomakkeeseen vastanneiden oli mahdollista määritellä sateenkaariperheellisyytään myös seksuaalisen suuntautumisen kautta. Toisin sanoen trans-lomakkeeseen vastanneiden vanhempien perheet, joista toisella tai molemmilla on transkokemus, ovat kyselyssä hyvin pieni ja valikoitunut – Sateenkaariperheet-yhdistyksessä mukana oleva transvanhempien ryhmä. Olemmekin päätyneet kuvaamaan transvanhempien ja heidän perheenjäsentensä kokemuksia omassa kappaleessa 1.3.

Toinen ryhmä, joita kyselyssä on vähemmän kuin aiempien tietojen perusteella voisi olettaa, on homo- ja biseksuaaliset miehet, joilla on lapsia aiemmasta heteroparisuhteesta ja jotka toimivat useimmiten etä-isinä. Kun kyselyn perusjoukoksi otetaan oman perheensä sateenkaariperheeksi nimeävät, aineistoa voi pitää edustavana sateenkaariperheiden joukosta. Heteroseksuaaliset transvanhemmat ja homoseksuaaliset (etä)isät eivät nimittäin välttämättä koe itseään sateenkaariperheelliseksi ja ovat siksi todennäköisesti jättäneet vastaamatta kyselyyn.

Miesvastaajien kohdalla vastausten yleistettävyyttä vaikeuttaa vastaajien pieni joukko. Yleisellä lomakeella vastanneista miehiä oli vain kuusitoista. Tämän kokoinen joukko ei ole riittävän edustava, jotta siitä voisi tehdä tilastollisesti merkitseviä yleistyksiä kaikista sateenkaariperheiden isistä. Myös miesvastaajien jakautumisesta esitetyt prosenttiluvut ovat ongelmallisia samasta syystä. 13 % vaikuttaa luku- ja melko suurelta joukolta, mutta miesvastaajista se tarkoittaa käytännössä vain kahta henkilöä. Raportissa on paikoin kuitenkin esitetty prosenttilukuja myös miesten vastauksista, jotta vertailu naisvastaajiin olisi helpompaa. Miehiä koskevia prosentteja tarkasteltaessa on kuitenkin syytä pitää mielessä, että prosentit koskevat vain näitä 16 miestä, eikä tilastollisesti merkitsevien johtopäätösten tekeminen kaikista miespuolisista sateenkaarivanhemmista ole näiden lukujen pohjalta mahdollista.

Lomakekyselyssä vastaajien virhevastausten täydellinen eliminointi aineistosta on mahdotonta. Aineistosta on korjattu kuitenkin ennen analyysia selkeät vastaajien näppäilyvirheet. Esimerkiksi lapsen syntymävuoden 2203 saattoi arvata tarkoittavan vuotta 2003. Tämän tyyppisiä selviä näppäilyvirheitä oli aineistossa jonkin verran. Aineiston validiteetin turvaamiseksi joitakin vastauksia jätettiin analysoimatta tai korjattiin sellaiseen muotoon, että kaikki vastasivat samaan kysymykseen. Tällaisia vastauksia olivat esimerkiksi kysymys halusta rekisteröidä parisuhde. Epäonnistuneen kysymyksen aset-

telun johdosta saatiin kyllä tieto siitä, oliko vastaaja rekisteröinyt parisuhteensa, mutta ei syytä sille, koska vastausvaihtoehdot eivät kattaneet kaikkia syitä. Liitteessä 2 käydään läpi merkittävimmät aineistolle tehdyt muutokset ennen analyysin aloittamista.

Menetelmät

Analyyseissä lähdimme siis siitä, että tavoitteena on kuvaileva tieto sateenkaariperheiden kokemuksista sosiaali- ja terveyspalveluissa. Koska kyse on erityisryhmästä, pieneen lukumäärään vastauksia voi suhtautua suuntaa-antavana tietona, mutta ei tilastollisesti edustavana satunnaisotoksena kuvitteellisesta perusjoukosta, jonka rajoja on mahdoton piirtää. Sateenkaariperhe-kyselyaineisto perustuu mahdollisimman monipuolisen aineiston keräämiseen näissä olosuhteissa, siksi testaamme aineistosta löytyvien erojen merkitsevyyttä myös tilastollisesti niissä kohden kuin se on mahdollista suuntaa-antavien tulosten luotettavuuden ja validiuden lisäämiseksi.

Olemme huomioineet aineiston pienen koon tilastollisten menetelmien käytössä seuraavasti. Suurimmaksi osaksi analyyseissa on tarkasteltu vain kiinnostavien muuttujien frekvenssejä sekä tarkasteltu kahden muuttujan välisiä yhteyksiä ristiintaulukoimalla. Tilastollisista testeistä on käytetty lähes yksinomaan Pearssonin χ^2 -testiä. Jos raportissa ei muuta mainita, merkitsevyys p viittaa aina χ^2 -testiin. Summamuuuttujien osatekijöiden valintaa on perusteltu lähinnä teoreettisesti, faktorianalyysia on käytetty apuvälineenä vaikkakaan aineisto ei kaikilta osin ollut faktorianalyysille tyydyttävän kokoinen. Osa esiintuoduista tuloksista on tilastollisesti merkitseviä, mutta huomattava osa ei. Tämä seikka tuodaan esille analyyseiden yhteydessä ja saatuja tilastollisesti merkitsemättömiä tuloksia verrataan muihin samansuuntaisiin tuloksiin ja kyselyn avovastauksiin. Tilastollisten merkitsevyyskysien p -arvot luetaan seuraavasti:

$p \leq 0,05$	Tilastollisesti melko merkitsevä
$p \leq 0,01$	Tilastollisesti merkitsevä
$p \leq 0,001$	Tilastollisesti erittäin merkitsevä

Tutkimusraportti sisältää myös avovastausten laadullista analyysia. Avovastauksia on tarkasteltu suhteessa aineiston tuloksiin yleensä ja muihin avovastauksiin. Useimmissa kappaleissa avovastauksia käytetään tässä raportissa kuvaamaan tarkemmin määrällisiä tuloksia ja tuomaan esille sateenkaari-perheiden kokemusten monipuolisuutta.

Aineiston analysoinnissa käytettiin apuna SPSS for Windows 14.0 – tilasto-ohjelmaa. Taulukot ja kaaviot on numeroitu juoksevilla numeroinnilla. Tämän raportin kielenkäytössä N viittaa joko koko aineistoon tai kysymykohtaisesti kysymykseen vastanneiden määrään. Esimerkiksi 50 % miehistä ($N = 16$) kertoo lukijalle, että miehiä on aineistossa 16 ja siitä lukija voi laskea, että 50 % miehistä on 8 kappaletta. Sen sijaan 50 % (8) miehistä kertoo suoraan kysymykseen tietyllä tavalla vastanneiden miesten lukumäärän kahdeksan ja että tämä on 50 % kaikista kysymykseen vastanneista miehistä. Näitä lukuja on raportoitu muistuttamaan lukijaa, miten pienestä vastaajaryhmästä on kysymys. Prosenttiluvut taas on esitetty, jotta vastauksia voisi verrata muihin vastaajaryhmiin. Pääosassa analyyseja on huomioitu vain yleislomakkeen kysymyksiin vastanneet 167 vastaajaa. Kappaleessa 1.3. on erikseen tarkasteltu trans-lomakkeeseen vastanneiden vanhempien kokemuksia.

Raporttia kirjoitettaessa on pyritty huomioimaan sateenkaarivanhempien perhemuotojen monimuotoisuus ja vanhempien kokemukset sekä sosiaalisten että biologisten vanhempien näkökulmasta. Tilastolisten merkitsevien erojen testaamiseksi vastauksia on paikoin kuitenkin yhdistelty. Joissain paikoin sateenkaarivanhemmuutta on myös tarkasteltu sukupuolet ylittävästi ja eroteltuna vain biologiseen ja sosiaaliseen vanhemmuuteen.

Määritelmiä

Raportissa keskeisiä käsitteitä ovat:

Sateenkaariperhe: Raportissa tällä viitataan lesbo-, homo-, bi-, ei-heteroseksuaalien ja transvanhempien lapsiperheisiin. Lisäksi sateenkaariperheelliseksi itseään nimittää myös joukko heterovanhempia, jotka haluavat ylittää perinteiset sukupuoliroolit ja perinteisen heteroydinperhemallin omassa vanhemmoimisessaan ja/tai lasten kasvatuksessa.

Nainen: Koska sateenkaariperheisiin kuuluu myös transvanhempien perheitä, on syytä pysähtyä hetkeksi pohtimaan, mitä sukupuolella tutkimusraportissa tarkoitetaan. Vastaajilta kysyttiin tilastotieteellisissä tutkimuksissa perinteisesti käytettyä juridista eli sosiaaliturvatunnuksen mukaista sukupuolta, jonka mukaan vastaajat luokiteltiin ja jonka perusteella tulokset tässä raportissa esitetään. Vastaajilta on kysytty myös sukupuolen ilmaisemisen tapaa, josta raportoidaan aineistoa kuvaavassa seuraavassa kappaleessa 1.2. Trans-lomakkeeseen vastanneiden analyyseissa kappaleessa 1.3. naisella kuitenkin viitataan sosiaaliselta sukupuoleltaan naisiin. Selvennyksen vuoksi transnaisella tarkoitetaan siis miehestä naiseksi sukupuolensa korjannutta tai korjausprosessissa olevaa naista tai transgender-ihmistä, joka elää enemmän naisena kuin miehenä.

Mies: Vastaavasti muissa kuin trans-kappaleessa 1.3. miehellä tarkoitetaan sosiaaliturvatunnuksen kautta mieheksi itsensä määritellyttä vastaajaa. Transmiehellä taas tarkoitetaan naisesta mieheksi sukupuoltaan korjannutta, korjausprosessissa olevaa miestä tai transgender-ihmistä, joka elää transgender-miehenä enemmän kuin naisena.

Biologinen äiti: Viittaamme biologisella äidillä lain-säädännössä ensisijaiseksi asetettuun synnyttäneeseen äitiin. Sateenkaariperheissä lapsia vanhemmoi usein naispari, jolloin lapsilla on kaksi äitiä, biologinen

äiti ja toinen, sosiaalinen äiti. Joissakin perheissä äidit erotellaan nimellä, esimerkiksi Anna-äidiksi ja Henna-äidiksi. Koska sateenkaariperheissä vanhempina toimii usein kaksi samaa sukupuolta olevaa biologista ja sosiaalista vanhempaa tai useampia biologista ja sosiaalisia vanhempia, äidin rooli vanhempina ei rakennu täydentävänä ja vastakkaisena roolina isän roolille. Päinvastoin sateenkaariperheissä vanhemmoimisen tavat – etenkin vauvavaiheen jälkeen – eivät ole sidottuja vanhemman biologiseen sukupuoleen tai siihen, onko äiti synnyttänyt lapsen vai ei. Joissakin naisparien perheissä käytetään myös käsitettä synnyttänyt äiti ja ei-synnyttänyt äiti.

Sosiaalinen äiti: Viittaamme sosiaalisella äidillä sateenkaariperheen lasten naispuoliseen sosiaaliseen vanhempaan. Kaikki sosiaaliset äidit eivät miellä itseään äideiksi – vaan lapsensa vanhemmiksi – koska joissakin perheissä äiti-sana on varattu vain synnyttäneelle äidille. Koska sateenkaariperheissä vanhempina toimii usein kaksi samaa sukupuolta olevaa biologista ja sosiaalista vanhempaa tai useampia vanhempia, sosiaalisen äidin rooli vanhempina rakentuu perhekohtaisesti synnyttäneen äidin vanhemmoimisen roolille rinnakkaisena ja sitä täydentävänä. Erityisesti imetysvaiheen jälkeen sosiaalinen äiti voi toimia lapsen ensisijaisena äitinä tai äidit toimivat tasaveroisesti yhtä paljon lapsen äiteinä tai vanhempina.

Biologinen isä: Viittaamme biologisella isällä lainsäädännössä määritellyyn juridiseen isyyteen, johon kuuluu elatusvelvollisuus lapseen. Sateenkaari-isien kohdalla biologisen ja juridisen vanhemmuuden suhde on usein epäselvempi ja monimutkaisempi kuin sateenkaari-äideillä. Vaikka lapsen juridinen isä usein on myös lapsen biologinen vanhempi, aina näin ei kuitenkaan ole. Biologisella isällä tarkoitamme sitä henkilöä, joka on virallisesti merkitty lapsen juridiseksi vanhemmaksi kaikkine siitä seuraavine vaikutuksineen. Sateenkaariperheissä vanhempina toimii usein kaksi samaa sukupuolta olevaa biologis-

ta ja juridista vanhempaa tai useampi vanhempi, joten isän rooli vanhempina ei rakennu täydentävänä ja vastakkaisena roolina äidin roolille.

Sosiaalinen isä: Sosiaalisella isällä viittaamme sellaiseen lapsen miespuoliseen vanhempaan, joka ei ole juridisessa vanhemmuussuhteessa lapseen. Sosiaaliset isät määrittelevät itsensä usein eri tavoin kuin sosiaaliset äidit. Ympäristön silmissä sosiaaliset isät jäävät helpoimmin näkymättömiksi ja tunnistamatta. Vanhempina he eivät edusta kulttuurimme yliarvostamaa biologiselle sukulaisuudelle perustuvaa vanhemmuutta eivätkä äitiyttä.¹

Juridinen vanhempi: Monissa kohdissa analyysissä olisikin – lainsäädännön mukaan – osuvampaa puhua juridisesta vanhemmuudesta eikä biologisesta vanhemmasta, koska suurin osa lainsäädännöstä koskee juridista eikä biologista vanhemmuutta. Mutta koska lainsäädännössäkin juridinen vanhemmuus usein pohjaa ja määrittää biologisen vanhemmuuden kautta, puhumme biologisista vanhemmista. Moni sateenkaariperheen vanhempi on yhtä aikaa molemmissa rooleissa.

Perhemuodot olemme luokitelleet joko seuraavaan seitsemään luokkaan tai analysoineet niitä sukupuolittuneesti tarkemmin 14 perhemuodon mukaan:

Ydinperhe: Ydinperhe koostuu *kahdesta keskenään parisuhteessa olevasta vanhemmasta* – riippumatta vanhempien sukupuolesta - ja *tähän parisuhteeseen saaduista yhteisistä lapsista*. Naisparin ja miesparin ydinperheillä viittaamme perheisiin, joissa vanhemman tehtäviä hoitaa nais- tai miespari. Olemme irrottaneet tutkimusraportissa käsitteen heteroseksuaalisuudesta, mutta olemme tietoisia ydinperheestä helposti tunnistettavana heteronormatiivisena perhesuhteiden ihannemallina.

¹ Jämsä (2005)

Uusperhe: Uusperhe viittaa niihin perheisiin, joihin kuuluu lapsia nykyisten puolisoitten edellisistä suhteista. Uusperheiden vanhemmilla voi olla myös yhteisiä lapsia.

Apilaperhe: Apilaperhe on sateenkaariperheiden keskuudessa käyttöön otettu, positiivisia mielikuvia sisältävä käsite. Apilaperheellä viitataan tässä tekstissä useamman kuin kahden vanhemman perheisiin, joissa on suunnitelmallisesti alusta lähtien ollut useampia vanhempia. Aineistossa tällaisia perheitä ovat mies- ja naisparin neljän vanhemman perheet (ns. neliapilaperheet) sekä naisparin ja yksittäisen miehen että miesparin ja yksittäisen naisen kolmen vanhemman perheet (ns. kolmiapilaperheet). Osa homomiehistä ja lesboista on lähtenyt rakentamaan apilaperhettä, kun muut vaihtoehdot saada lapsia (esimerkiksi hedelmöityshoidot, sijaissyntyminen tai adoptio) eivät ole olleet käytettävissä. Joissakin perheissä on haluttu, että lapsen elämässä on molempia sukupuolia olevia vanhempia, vaikka lapsi pääasiassa asuisikin naisparin kotona. Apilaperheissä vanhemmuuden ja asuminen ratkaisut ovat hyvin monenlaisia. **Moniapi-laperhe:** Virallisemmissa yhteyksissä ja vuosisadan vaihteessa apilaperheistä on käytetty myös nimitystä moniapi-laperhe, korostamaan monien vanhempien lukumäärää. Moniapi-laperhettä on käytetty sateenvarjoterminä kolmi- ja neliapilaperheille, joissa lukusana kuvaa vanhempien lukumäärää.

Yksinhuoltajan perhe/ Itsellisen vanhemman/ Itsellisen äidin tai itsellisen isän perhe: Yksinhuoltajaäitiä ja -isien sijaan olisi mahdollista puhua itsellisistä nais- ja miesvanhemmista, itsellisistä äideistä ja isistä. Vaikka yksinhuoltajatermi on yleisesti tunnettu, se kantaa mukanaan hierarkista suhdetta heteroydinperhemalliin ja kuvaa itsellisen vanhemman perhettä ikään kuin vaillinaisena perheenä, mikä ei monissakaan itsellisten vanhempien sateenkaariperheissä ole tosiasiallinen tilanne. Hedelmöityshoitokeskustelussa Suomeen va-

kiintui termi itsellinen nainen, joka olisi syytä vakiinnuttaa myös muodoissa: itsellinen vanhempi, itsellinen äiti ja itsellinen isä. Käytämme raportissa näitä käsitteitä kuitenkin pääsääntöisesti toisilleen synonyymisina.

Etävanhemman perhe: Tämä kuvaa vastaajia, jotka ovat määritelleet itsensä lapsen kanssa eri kotitaloudessa asuvaksi etävanhemmaksi.

Lapseton nais- tai miespari: Tässä luokassa on esimerkiksi raskaana olevia tai lasta odottavia naispareja. Myös lasta odottavia miespareja olisi voinut vastata kyselyyn, mutta yksikään miespareista tai vastanneista miehistä ei ollut lapseton.

Monimuotoiset perheet: Tällä viittaamme analyyseissa niihin vastaajiin, joiden perhemuoto ei mahtunut kyselylomakkeen 14 perhemuotoa kuvaavaan luokkaan. Tämä perheiden ryhmä kuvaa sitä, että perhe-elämä on aina muutoksenalaista: lapsia syntyy, perheet kasvavat ja pienenevät. Kuvaamme monimuotoisia perheitä tarkemmin perhemuotoja kuvaavassa kappaleessa.

Näiden lisäksi lapsen syntymään liittyvien ja sitä lähellä olevien palveluiden, kuten hedelmöityshoitoklinikoiden, äitiysneuvolan ja päivähoidon kohdalla olemme käyttäneet seuraavia tarkempia vastaajien sukupuolen huomioivia 14 perhemuodon luokkaa: äiti ja lapsia; lapseton naispari; naispari ja yhdessä hankittuja lapsia; naisparin uusperhe; kolmiapilaperhe: 2 naista, mies ja lapsia; kolmiapilaperhe: 2 miestä, nainen ja lapsia; neliapilaperhe, jossa miespari ja naispari; neliapilaperhe, jossa miespari ja naispari; neliapilaperhe: 4 vanhempaa: 2 naista ja 2 miestä; sijaisvanhempi ja lapsia; sijaisvanhemmat ja lapsia; isä ja lapsia; lapseton miespari; miespari ja yhdessä hankittuja lapsia; etävanhemman perhe; ja jokin muu -luokkaa. Näistä jokin muu -luokkaan itsensä sijoittaneita kuvataan monimuotoisten perheiden ryhmänä aineiston analyysissa.

I.2. Suomalaiset sateenkaarivanhemmat

Minna Selänniemi, Juha Jämsä & Paula Kuosmanen

Vastaajien taustatietoja

Sateenkaariperhekyselyyn osallistui yhteensä 178 sateenkaarivanhempaa. Heistä 11 vastasi sateenkaariperhe-kyselyyn trans-lomakkeella, johon kuului kaikille yhteisten kysymysten lisäksi myös laaja transperheiden erityiskokemuksia kartoittava osio. Ensimmäiseksi esitettävät taustatiedot koskevat 167:ää Sateenkaariperhekyselyn peruslomakkeella vastannutta vanhempaa. Transvastaajien taustatiedot esitellään seuraavassa kappaleessa 1.3. Tässä luvussa ei tuloksia esitellä perhemuodoittain, vaan perhemuotoon liittyvät tulokset on esitelty kappaleessa 1.4. Tämän kappaleen tarkoituksena on muodostaa kuva kyselyyn yleisellä lomakkeella vastanneista vanhemmista.

Sukupuoli ja seksuaalinen suuntautuminen

Vastaajista oli naisia 151 eli 90 % ja miehiä 16 eli 10 % vastaajista. Juridisen sukupuolen ohella vastaajilta tiedusteltiin heidän sukupuolenilmaisuaan. Naisista suurin osa ilmaisi sukupuoltaan feminiinisesti (52 %, 79) tai sekä maskuliinisesti että feminiinisesti (40 %, 60). Kolme naista kertoi sukupuolenilmaisunsa olevan maskuliinista. Kahdeksan naista (5 %) ilmoitti sukupuolenilmaisunsa olevan jotakin muuta kuin feminiinistä, maskuliinista tai maskuliinista ja feminiinistä. Nämä henkilöt kuvasivat sukupuolenilmaisunsa olevan esimerkiksi ”ihmismäistä”, ”neutraalia” tai tämältyypiseen jaotteluun asetumatonta. Toisaalta sukupuolen ilmaisu kuvattiin myös toteamuksella: ”tavallinen nainen”. Miesvastaajat määrittivät kaikki sukupuolen ilmaisuja maskuliiniseksi.

Naisvastaajista 66 % (99) vastasi olevansa lesboja. 17 % (26) oli biseksuaaleja ja ei-heteroksi it-

sensä määrittä 12 % (18) naisista. Yhteensä seitsemän naisvastaajaa (5 %) koki olevansa jokin muu kuin homo, lesbo tai biseksuaali, ei-hetero tai moniapilaperheen heterovanhemp. Tässä joukossa oli kahdenlaisia vastaajia; viisi koki identiteettinsä jollain tavalla kategoriat ylittäväksi, liikkuvaksi tai vaikeasti määritettäväksi ja kaksi heistä oli heteroita. Heteroista toinen eli transperheessä ja toinen oli itsellinen vanhemp. Sekä naisista että miehistä yksi jätti vastaamatta seksuaali-identiteettiä koskevaan kysymykseen. Miesten joukko oli seksuaali-identiteettitään naisia yhdenmukaisempi. Kaikki kysymykseen vastanneet 15 miestä ilmoittivat olevansa homoja.

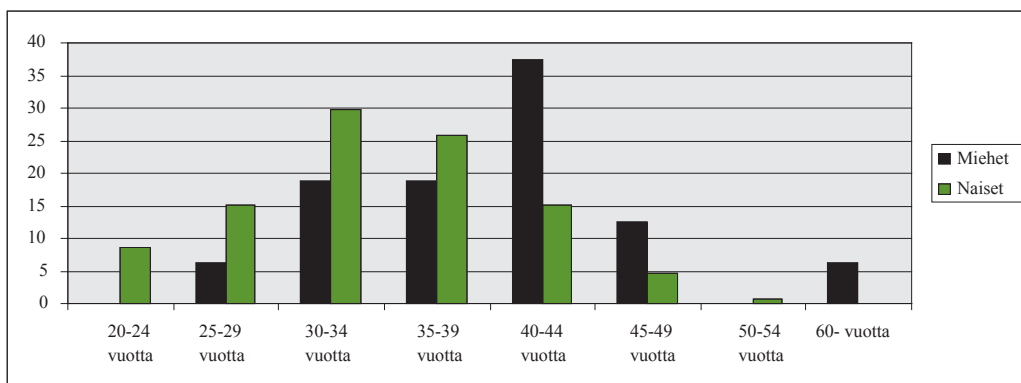
Ei-heteroksi tai ”joksikin muuksi” itseään kutsuvien vastaajaosuudet olivat suurimmat alle 30-vuotiaiden ikäluokissa (ei-heteroien osuus oli suurimmillaan, 23 % ikäluokasta 20 – 24-vuotiaiden joukossa ja muiden osuus oli suurimmillaan, 17 % 25 – 29-vuotiaiden luokassa). Tämä voi osittain selittyä sillä, että nuoren henkilön identiteetti saattaa olla vasta muotoutumassa. Toisaalta se voi kertoa myös siitä, että osa nuorista ikäluokista on hylännyt perinteisen identiteetti-ajattelun seksuaalisesta suuntautumisesta puhuttaessa.

Ikä

Sateenkaarivanhemmat ovat keskimäärin nuorempia kuin suomalaisten lapsiperheiden äidit, joiden iästä on saatavissa paremmin tilastotietoa kuin isien iästä². Sateenkaariperhe-kyselyn mukaan sateenkaariperheiden vanhemmista suurimman ikäryhmän

² Kaikista kyselyyn vastanneista 28,5 % oli 30–34-vuotiaita, 25,5 % 35–39-vuotiaita, 17,6 % 40–44-vuotiaita ja 5 % oli 45–49-vuotiaita vanhempia. Kyselyyn vastanneista nuorien, 25–29-vuotiaiden vanhempien osuus oli 14,5 % ja 20–24-vuotiaiden osuus oli 8 % kaikista sateenkaarivanhemmista.

Kuvio 1: Mies- ja naisvastaajien ikäjakauma (%) N = 167, miehiä 16

54 % muodostavat 30–39-vuotiaat vanhemmat, kun kaikista suomalaisista lapsiperheiden äideistä suurimman ikäryhmän muodostavat 35–45-vuotiaat.³ Naisvastaajat olivat jonkin verran miehiä nuorempia. Naisista yli puolet, 56 % oli 30–39-vuotiaita. Miehiä taas oli eniten (38 %, 6) 40 – 44-vuotiaiden ryhmässä.

Siviilisäätö – parisuhteen rekisteröinti

Parisuhteensa oli rekisteröinyt kaikista vastaajista 46 % (77). Naisista rekisteröidyssä parisuhteessa eli 48 % (72) ja miehistä 31 % (5). Miehistä oli naisia suurempi osa kuitenkin itsellisiä. Kuudestatoista miehestä yhdeksän (56 %) eli vakituksessa parisuhteessa, kun taas naisista parisuhde oli muutamia vastaajia lukuun ottamatta lähes kaikilla. Silti naisista alle puolet oli rekisteröinyt parisuhteensa, kun taas parisuhteessa elävistä miehistä enemmistö oli myös rekisteröinyt parisuhteensa. Sekä naisista että miehistä rekisteröity parisuhde oli useimmin pariskunnan ja heidän yhdessä hankkimiensa lasten muodostamassa ydinperheessä elävillä. Naisparin ydinperheessä elävistä vastaajista 72 % oli rekisteröidyssä parisuhteessa, miesparin ydinperheellisistä kaikki kolme.

³ Tilastokeskus: Lapsiperheet tyypeittäin äidin/yksinhuoltajaisän iän mukaan 2006

Perhemuodoista on kirjoitettu enemmän seuraavassa kappaleessa.

Vanhemmaksi tulon tapa

Naisvastaajista 58 % (88) oli itse synnyttänyt lapsen. 36 % (54) naisista ilmoitti puolisonsa synnyttäneen lapsen. Synnyttäneiden äitien suurempi lukumäärä johtuu osittain siitä, että osa synnyttäneistä äideistä on yksinhuoltajia. Ero voi johtua jossain määrin myös biologisten ja sosiaalisten äitien erilaisesta vastaushalukkuudesta. Naisparin perheissä sosiaaliset äidit olivat vastanneet kyselyyn jokseenkin yhtä ahkerasti kuin biologiset äidit, mutta uusperheessä elävissä vastaajissa oli selvästi enemmän biologisia kuin sosiaalisia äitejä. Kaikki uusperheiden aikuiset eivät ehkä koe itseään vanhemmiksi eivätkä ole kiinnostuneita vastaamaan sateenkaari-perheellisille tarkoitettuun kyselyyn.

Uusperheen aikuisia, joista oli tullut vanhempia puolison aiemmin syntyneille lapsille, oli kaikista vastaajista 15 eli 9 %. Heistä yksi oli mies ja loput naisia. Miehistä yli puolet (56 %, 9) oli tullut vanhemmaksi sopimalla asiasta etukäteen lapsen synnyttäneen äidin kanssa, joka ei ollut vastaajan puoliso. Myös yksi nainen ilmoitti tulleen vanhemmaksi tällä tavalla. Seitsemän miestä (44 %) oli tunnustanut isyyden

ja siten tullut vahvistetuksi vanhemmaksi. Kaksi vastaajaa toimi tai oli toiminut kunnan valtuuttamana sijaisvanhempana. Toinen heistä oli mies ja toinen nainen. Yksi vastaaja ilmoitti adoptoineensa lapsen. Yksi vastaaja oli omien sisarustensa huoltaja. Sijais-synnyttäjän käyttäminen on Suomessa harvinaista, eikä vastaajista kukaan ollut tullut vanhemmaksi si-jaissyntyttäjän avulla.

Vanhemmaksitulon ikä

Vanhemmaksi tulon ikäeroja selittävät erilaiset vanhemmaksi tulon tavat, joita tarkastellaan lähemmin perhemuotoja koskevassa kappaleessa 1.4. Kun suomalaisten ensisynnyttäjien keski-ikää, 28 vuotta⁴ verrataan synnyttäneisiin sateenkaarivanhempiin, ovat sateenkaariäidit saaneet ensimmäisen lapsensa jopa väestön keskiarvoa nuorempina. On syytä kuitenkin muistaa, että kyselyyn ovat vastanneet eri aikakausina ensimmäisen lapsensa saaneet vanhemmat.

Kun tarkasteltiin vain niiden sateenkaariäitien ikää, jotka synnyttivät ensimmäisen lapsensa vuonna 2005 eli samana vuonna, jolta koko väestön ensisynnyttäjien ikää koskeva tilasto on peräisin, huomattiin, että suurin osa ensisynnyttäjistä oli iältään 35 – 39-vuotiaita. Näistä 13:sta äidistä 11 oli tullut raskaaksi hedelmöityshoitoklinikalla suoritetun hedelmöityshoidon avulla. 2000-luvulla hedelmöityshoidon alkunsa saaneen lapsensa synnyttäneet äidit olivat lapsen syntyessä huomattavasti vanhempia kuin heterosuhteissa lapsensa saaneet äidit. Lapsen saamisen myöhäisempään ajankohtaan vaikuttaa varmasti yleinen kehitys kohti ensisynnyttäjien yhä korkeampaa ikää⁵. Myös lisääntymismenetelmä vaikuttaa vanhemmaksi tulon ajankohtaan. Hoitojakso klinikalla on rahaa ja usein paljon aikaakin vievä prosessi, johon ryhtymistä on yleensä suunniteltu pitkään.

⁴ Tilastokeskus. Kuvio ensimmäisen avioliiton solmineiden ja ensisynnyttäjien keski-ikä muutoksista vuosina 1981 – 2005.

⁵ Tilastokeskus. Kuvio ensimmäisen avioliiton solmineiden ja ensisynnyttäjien keski-ikä muutoksista vuosina 1981 – 2005.

Lasten ikä

Sateenkaariperhekyselyyn vastanneet olivat suurimmaksi osaksi pienten lasten vanhempia. Vastaajista, joiden lapset olivat syntyneet sateenkaariperheeseen, peräti 85 %:lla lapset olivat alle kouluikäisiä. Kaikkein suurimpia olivat vuosina 2003 – 2006 syntyneiden eli alle 4-vuotiaiden ikäluokat.

Kouluikäisistä lapsista useimmat ja teini-ikäisistä tai jo aikuisista lapsista lähes kaikki olivat syntyneet heterosuhteeseen, joka sittemmin oli päättynyt vanhempien eroon. Monet kouluikäisistä lapsista elivätkin uusperheessä tai yhden vanhemman perheessä. Kun sateenkaariperheiden lasten iän tarkasteluun otettiin mukaan myös heterosuhteeseen syntyneet lapset, oli alle kouluikäisiä lapsia 68 %:lla sateenkaarivanhemmista. Kaiken kaikkiaan vastaajien lasten iät vaihtelivat vielä syntymättömästä aina 27 vuoteen.

Puhuttaessa heterosuhteeseen syntyneistä lapsista tarkoitetaan "heterosuhteella" tässä raportissa kaikkia keskenään eri sukupuolta olevien henkilöiden avo- tai avioliittoja, vaikka vastaajat kokevatkin tämänmuotoiset parisuhteensa hyvin eri tavoin. Aineiston analyysin kannalta oli tärkeää voida tarkastella perheitä sen perusteella, ovatko lapset naisen ja miehen parisuhteeseen syntyneitä biologisia lapsia, samaa sukupuolta olevien vanhempien suhteisiin tai itsellisille vanhemmille syntyneitä lapsia vai muunlaisin järjestelyin saatuja lapsia. Siksi päädyttiin karkeaan jakoon "heterosuhteeseen" ja "sateenkaariperheeseen" syntyneiden lasten välillä. Heteroetuliitteellä viitataan tässä tapauksessa yhdessä elävien tai eläneiden vanhempien kahteen eri sukupuoleen, ei heidän seksuaaliseen identifiointumiseensa. Koska ei ole mahdollista objektiivisesti määrittää, mikä on heteroperhe ja missä tilanteessa se muuttuu sateenkaariperheeksi, pyydettiin vastaajia itseään nimeämään kunkin palvelun kohdalla, olivatko he asioineet siellä sateenkaariperheellisinä vai aiemmassa heterosuhteessa.

Lasten lukumäärä

Kyselyyn vastanneilla sateenkaariperheiden vanhemmilla laskettiin olevan yhteensä 234 lasta. Heistä 171 oli syntynyt sateenkaariperheeseen. Nämä luvut eivät anna tarkkaa tietoa lasten määrästä, koska kyselyyn on voinut vastata samasta perheestä useampi vanhempi, jolloin samat lapset esiintyvät aineistossa useita kertoja. Suuntaa antavana lukumäärää voidaan kuitenkin pitää.

Perheissä, joissa lapset oli saatu heterosuhteessa, oli korkeampi lapsiluku kuin perheissä, joissa lapset olivat syntyneet sateenkaariperheeseen. Kaiken kaikkiaan perheiden lasten lukumäärä vaihteli vielä syntymättömästä esikoisesta viiteen lapseen. Tavallisimmin lapsia oli perheessä yksi tai kaksi. Perheet, joissa lapsia oli tätä enemmän, olivat suurimmaksi osaksi uusperheitä ja yksinhuoltajaperheitä, ja lapset oli yleensä saatu heterosuhteessa. Vain viisi vastaajaa, joilla oli enemmän kuin kaksi lasta, eli perheessä, jossa lapset eivät olleet syntyneet heterosuhteeseen. Heistä yksi miesvastaaja oli toiminut puolisonsa kanssa sijaisvanhempana, ja kaksi vastaajaa eli naisparin kolmilapsisessa ydinperheessä. Lisäksi kaksi vastaajaa kertoi elävänsä naisparin nelilapsisessa uusperheessä, jossa oli lapsia molempien aikaisemmasta naissuhteesta.

Vanhemmuuden rooli

Naisvastaajista 57 % oli synnyttäneitä äitejä. Naisista 33 % oli lapsen hankintapäätöksessä mukana olleita ei-synnyttäneitä äitejä. Näistä äideistä 11 ilmoitti olevansa molempia – osalle lapsistaan synnyttänyt äiti ja osalle ei-synnyttänyt sosiaalinen äiti.

Miehistä biologisia isäiä oli 69 %. Toiseksi, ei-biologiseksi, lapsenhankintapäätöstä tekemässä olleeksi isäksi itsensä ilmoitti 38 % miesvastaajista. Kaikista vastaajista 9 % määritteli itsensä suhteessa lapseen ei-synnyttäneeksi vanhemmaksi, joka oli ollut mukana tekemässä lapsen hankintapäätöstä tai aiesopimusta. Näistä vastaajista miehiä oli 4 ja naisia 11.

Uusperheen toisena äitinä toimi 10 % naisis-

ta. Miesten joukossa ei ollut uusperheen sosiaalisia vanhempia, vaan ainoastaan yksi biologinen isä, joka muodosti uusperheen yhdessä puolisonsa ja suurimmaksi osaksi toisessa kodissa asuvan poikansa kanssa. Yhteensä tällaisia säännöllisesti lasta tapaavia mutta eri taloudessa asuvia etävanhempia oli 8 % kaikista vastaajista. Etävanhemmuus on voimakkaasti sukupuolittunutta. Miesvastaajista puolet toimi etävanhempana lapselleen, kun naisista etävanhempia oli vain 4 %.

Vastaajien omat kuvaukset roolistaan suhteessa lapsiin olivat keskenään hyvin erilaisia. Siinä missä joku vastaaja totesi lyhyesti olevansa äiti, saattoi toinen kuvailla laajemmin asemaansa lasten elämässä ja tehtäviään vanhempana. Suurin osa vastaajista ilmoitti olevansa lapselle äiti tai isä. Äiti-nimitystä käyttivät suunnilleen yhtä usein sekä synnyttäneet että sosiaaliset äidit. Kovin usein äiti-sanaan ei liitetty lisäämäreitä, mutta silloin kun niitä oli, kutsuivat ei-synnyttäneet äidit itseään useimmin lapsen "toiseksi äidiksi" ja synnyttäneet äidit joko "biologiseksi" tai "synnyttäneeksi" äidiksi. Kaksi naista käytti itsestään äiti-sanan sijaan nimitystä "mamma". Se, johtuiko nimitys heidän äidinkielestään, henkilökohtaisesta mieltymyksestään vai tarpeesta keksiä kahdelle äidille toisistaan poikkeavat nimitykset, ei käynyt vastauksista ilmi.

Miesvastaajista suurin osa määritteli itsensä isäksi. Miehet eivät maininneet biologista tai sosiaalista isyyttä. Sen sijaan kolme miestä toi vastauksessaan esiin etävanhemmuuden joko kutsumalla itseään etä-isäksi tai kertomalla tapaamisjärjestelyistä. Kuudesta lapsestaan erossa asuvasta äidistä yksikään ei määrittänyt itseään yksiselitteisesti tai ensisijaisesti etä-äidiksi. Yksi lapsensa kanssa eri taloudessa asuva äiti kuvaa suhdetta poikaansa näin:

Tapaan lasta mahdollisimman paljon, vaikka en olekaan hänen arjessaan joka päivä (paitsi puhelimella, ja kirjein). Hän itse määrittelee minut siksi, 'joka tuntee hänet parhaiten', 'kos-

ka me puhutaan'. Läheinen, vaikka paikallisesti etäämpänä kuin ennen.

Parisuhteen ympärille rakentuissa ydinperheissä elävien vastauksissa korostui ennen kaikkea vastaajien yhdenvertaisuus vanhempina ja vastuun tasapuolinen jakaminen. Myös moniapilaperheellisten vastauksissa esillä oli vanhemmuuden jakaminen, mutta ei aina täysin tasavertaisesti kaikkien vanhempien kesken. Ennen kaikkea vanhempina toimittiin yhdessä oman puolison kanssa. Esimerkiksi eräs kahden naisen ja yhden miehen kolmiapilaperheen äiti määritteli vanhemmuuttaan näin:

"Olen lapseni äiti ja yksi kolmesta huoltajasta ja toinen ensisijaisista huoltajista yhdessä puolisoni kanssa."

Suurimmat erot olivat uusperheiden niiden aikuisten tavoissa määritellä oma vanhemman roolin, jotka eivät olleet biologisia vanhempia. Siinä missä toiset vastaajat kuvasivat itseään "sivuhahmoksi" oli toisilla hyvin aktiivinen rooli lapsen elämässä. Roolin kokemiseen vaikuttivat jonkin verran esimerkiksi lasten muiden vanhempien osallisuus ja se, asuivatko lapset perheessä vakituisesti. Vastausten perusteella näyttää kuitenkin siltä, että oli lapsen ja perheen toisen aikuisen suhde kuinka läheinen hyvänsä, äiti- ja isä-sanat on varattu vain niille vanhemmille, jotka ovat olleet läsnä lapsen elämässä syntymästä saakka. Uusperheen aikuisista ei kukaan kutsunut itseään äidiksi tai isäksi puolison mukana perheeseen tulleelle lapselle. Äitipuoleksi kutsui itseään yksi. Vanhemmaksi sen sijaan itseään nimitti monikin uusperheen aikuisista. Eräskin vastaaja totesi olevansa *"tytölle äiti ja pojalle vanhempi"*. Toinen vastaaja taas ilmoitti olevansa *"yksi kasvattavista vanhemmista, jolla vastuu"*. Uusperheellisten vastauksissa toistuukin sana *"vastuu"*. Uusperheen sosiaalinen vanhemuus on vastuun ottamista perheeseen kuuluvasta lapsesta ja toisaalta vastuun jakamista muiden lap-

sesta huolehtivien vanhempien kanssa. Uusperheen sosiaalisten vanhempien roolin määrittely on myös tilanteista. Eri yhteyksissä ja eri ihmisille puhutaan perheestä eri tavoin. Eräs vastaaja toteaa olevansa *"yleisesti äidin naisystävä, joissain tilanteissa äitipuoli."*

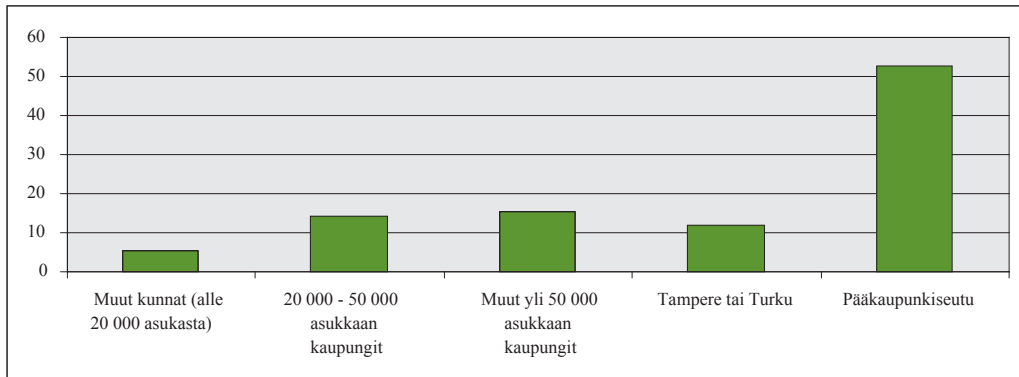
Verkostot

Lapsen hoivaan ja kasvatukseen aktiivisesti osallistuvien ydinjoukko koostui vanhempien lisäksi vain lähimmistä sukulaisista ja ystävistä. Kasvatusvastuun lapsesta kantoivat lapsen vanhemmat. Uusperheissä vanhemmuuteen saattoi osallistua myös vanhemman uusi puoliso.

Osa vastaajista luetteli suuren joukon ihmisiä, jotka jollakin tavalla ovat osallisia lapsen elämässä, kun taas toiset pitäytyivät melko tiukasti lapsen huollossa ja tosiasiallisen vanhemmuuden vastuun jakamisessa. Vastausten jakautuminen voi kertoa paitsi siitä, että toisissa perheissä vastuuta lasten kasvattamisesta jaetaan laajalle piirille myös siitä, että vastaajat ovat ymmärtäneet kysymyksen eri tavalla. Näitä tiukemmin kysymyksen tulkinneita oli varmasti osa niistä vanhemmista, jotka kertoivat kantavansa vanhemmuuden vastuun joko kokonaan yksin tai ainoastaan puolisonsa kanssa. On kuitenkin mahdollista, että näistä yksin vanhemmuuden vastuun kantavista osa on myös vailla sosiaalisia tukiverkostoja.

Useimmissa sateenkaariperheissä isovanhemmat, sukulaiset, kummit ja ystävät olivat läsnä lapsen elämässä ja tarjosivat hoitoapuaan. Kolmi- tai neliapilaperheen lapsella saattoi olla montakin hoivaavaa isovanhempaa, tätiä, setää ja enoa. Kaikissa moniapilaperheissä eivät lapsen jokaisen vanhemman sukulaiset kuitenkaan osallistuneet yhtäläisellä lapsen hoitoon ja kasvatukseen, vaan esimerkiksi isovanhemmat voivat kokea asemansa eri tavoin. Minkäänlaista yleistystä moniapilaperheiden isovanhempien osallistumisesta ei kuitenkaan voida tämän aineiston perusteella tehdä. Harvalukuiset vastaukset eivät esimerkiksi olleet yhdenmukaisia sen suhteen, osallistuivatko lapsen hoitoon vain biologiset

Kuvio 2: Vastaajat kotikunnan asukasluvun mukaan (%) N = 167

isovanhemmat, kaikki isovanhemmat yhtä lailla vai esimerkiksi isovanhemmat ainoastaan yhden vanhemman suvusta.

Myös naisparien ydinperheissä oli eroja sen suhteen, miten aktiivisesti isovanhemmat osallistuivat perheen elämään. Joissain perheissä apua oli tarjolla molempien äitien suvusta enemmänkin kuin tarpeeksi, joissain taas lapsen kasvatukseen osallistuivat pääosin vain toisen äidin sukulaiset. Niistä naisparin ydinperheessä elävistä, jotka mainitsivat isovanhemmat tai sukulaiset vastauksessaan, suunnilleen puolet ilmoitti vain jommankumman puolison vanhempien osallistuvat lapsen hoitoon ja kasvatukseen. On kuitenkin mahdollista, että joistain vastauksista toisen puolen isovanhemmat ovat jääneet pois vain siksi, että he asuvat kauempana tai muusta vastaavasta syystä osallistuvat perheen elämään vähemmän. Silti vastausten perusteella on selvää, etteivät kaikkien naisparien omat vanhemmat koe olevansa isovanhempia tyttärensä perheen lapsille. Kuitenkaan suhtautumiserojen ei voi todeta johtuvan siitä, ovatko lapsenlapset verisukua. Joissain perheissä juuri sosiaalisilla isovanhemmilla oli hyvin aktiivinen rooli lasten elämässä biologisten isovanhempien jäädessä etäisemmiksi.

Asuminen

Sateenkaariperhekyselyn vastaajista yli puolet (53 %) asui pääkaupunkiseudulla. Tampereen tai

Turun seudulla asui 12 %. Enemmän kuin Turun ja Tampereen seudulla vastaajia asui kuitenkin muissa yli 50 000 asukkaan (16 %) tai 20 000 – 50 000 asukkaan (14 %) kaupungeissa. Pienellä, alle 20 000 asukkaan paikkakunnalla asui vain 5 % eli 9 vastaajaa.

Lähes samat prosenttiluvut on saatu myös Seksu- ja sukupuolivähemmistöt työelämässä -projektin tutkimuksessa, jossa todettiin seksuaalivähemmistöön kuuluvien asuvan muuta väestöä useammin pääkaupunkiseudulla ja Etelä-Suomen läänissä. Työelämä-tutkimuksessa vastaajina oli sekä lapsiperheellisiä että lapsettomia. Näiltä osin aineistoa voi pitää edustavana, sillä seksuaalivähemmistöön kuuluvat hakeutuvat muita useammin pois pieniltä paikkakunnilta isompiin kaupunkeihin ja erityisesti pääkaupunkiseudulle.⁶

Pääkaupunkiseudun ulkopuolella asuvat vastaajat olivat yhtä Turun seudulla asuvaa miestä lukuun ottamatta kaikki naisia. Naisten keskittyminen pääkaupunkiseudulle ei siis ole aivan yhtä voimakasta kuin miesten.

Suurin osa vastaajista asui joko Etelä- (63 %, 103) tai Länsi-Suomen läänissä (23 %, 39). Muissa lääneissä vastaajia asui huomattavasti vähemmän, ja he olivat kaikki naisia. Naiset asuivat siis miehiä taasisemmin ympäri maata, vaikka heistäkin yli puolet (58 %, 88) asui Etelä-Suomen läänissä.

⁶ Lehtonen 2004, 151

Sateenkaariperheet asuvat korostuneen kaupunkilaisesti. Naiset asuivat yleisimmin kaupungin lähiössä (44 %). Kaupungin keskustassa asui 27 % naisista. Miehistä taas suurin osa (69 %, 11) asui kaupungin keskustassa. Lähiössä asui vain 2 miestä. Omakotitaloalueella kaupungin tai taajaman ulkopuolella asui kaikista vastaajista noin 14 % ja pienen paikkakunnan taajamassa 8 %. Erot naisten ja miesten välillä eivät näillä asuinalueilla olleet merkittäviä. Ainoat kolme maaseudun haja-asutusalueella asuvaa vastaajaa olivat kaikki naisia. Vastaajista yli puolet (55 %, 92) asui kerrostalossa. Omakotitalossa ja rivitalossa asui molemmissa 19 % (32) vastaajista. Paritalossa asui kuusi vastaajaa. Alle 18-vuotiaista suomalaisista vain joka neljäs asuu kerrostalossa.⁷ Sateenkaariperheiden lapsille se on kuitenkin tyypillisin asumismuoto.

Sateenkaariperheiden kaupunkiasumista selittää perhemuodon lisäksi myös perheiden ikärakenne. Suurimmalla osalla vastaajista oli alle 3-vuotiaita lapsia, joita asuu kaupungeissa muuhun väestöön verrattuna suhteellisesti enemmän kuin maaseutumaisilla paikkakunnilla. Kerrostaloasuminen on myös vanhempien taloudellisesta tilanteesta johtuen pienille lapsille yleisempi asumismuoto kuin vanhemmille lapsille, jotka perheen taloudellisen tilanteen salliessa usein muuttavat kerrostalohuoneistosta ti-

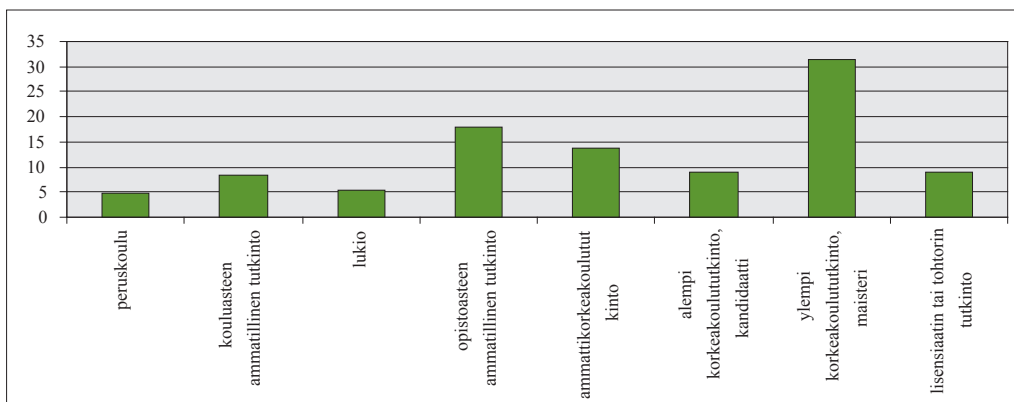
lavampiin asuntoihin.⁸

Sekä naisista että miehistä suurin osa asui kerrostalossa, mutta keskimäärin miesten asumismuodot olivat naisten asumismuotoja urbaanimpia. Naiset asuivat miehiä useammin omakotitalossa, miehet taas naisia useammin kerrostalossa. Aineistossa oli miehiä vain 16, joten kovin yleispätevää esitystä miespuolisten sateenkaarivanhempien asumisesta ei tämän aineiston perusteella voida laatia. Kuitenkin miesten korostunut kaupunkiasuminen herättää pohtimaan naisten ja miesten asumiskulttuurien eroja. Kyselyn miehistä suuri osa oli etä-isiä. Heidän kohdallaan ei lasten vaikutus asuinpaikan valintaan välttämättä aina ole aivan niin suuri kuin lähivanhemman perheessä. Voi myös olla, että naiset asuvat miehiä useammin etäällä kaupungin keskustasta, koska naisten tulotaso on miehiä alhaisempi ja asumiskustannukset lähiöissä ovat usein edullisemmat kuin ydinkeskustassa. Myös asuntokanta on lähiöissä lapsiperheille sopivaa.

Koulutus

Kyselyn vastaajat olivat koko väestön keskimääräiseen koulutustasoon verrattuna huomattavasti paremmin koulutettuja. Akateeminen loppututkinto oli peräti lähes puolella vastaajista. Miltei kolmannes

Kuvio 3: Vastaajat ylimpien suoritettujen tutkintojen mukaan (%) N = 166, naisia 150

⁷ Kartovaara & Sauli 2000, 97

⁸ mt. 16, 97

vastaajista oli koulutukseltaan maistereita. Lisensiaatin tai tohtorin tutkinnon suorittaneita oli 9 % (15). Saman verran oli kandidaatteja eli alemman korkeakoulututkinnon suorittaneita. Ammattikorkeakoulututkinto oli 14 %:lla ja opistoasteen ammatillinen tutkinto 18 %:lla. Koulusteen ammatillisen tutkinnon oli suorittanut 8 % (14) vastaajista. Lukion oli suorittanut yhteensä 9 vastaajaa, ja lähes yhtä moni (8) oli päättänyt opintonsa peruskouluun.

Ylemmän korkeakoulututkinnon suorittaneiden osuus kaikista työllisistä on suurin juuri 25 – 34-vuotiaiden ikäluokassa, johon suurin osa sateenkaariperhekyselyn vastaajista kuuluu. Silti myös ikäryhmittäisessä tarkastelussa korkeasti koulutettujen sateenkaariperheiden vanhempien määrä suhteessa muihin ikätovereihin on huomattavasti suurempi. Maisteriksi, lisensiaatiksi tai tohtoriksi oli 25 – 34-vuotiaista sateenkaariperheiden vanhemmista opiskellut 35 %, kun vastaava luku kaikista samankäisistä työllisistä oli 13 %.

Miesvastaajat olivat tässä aineistossa jonkin verran naisia korkeammin koulutettuja, mikä saattaa osittain selittyä jo miesvastaajien naisia hieman korkeammalla iällä. Koko väestössä naiset ovat kuitenkin jo pitkään olleet keskimäärin miehiä koulutetumpia. Sateenkaariperheissä ei tällaista eroa naisten hyväksi näytä tämän aineiston perusteella olevan.

Tämän kyselyn tulosten perusteella voidaan todeta sekä sateenkaariperheiden äitien että isien olevan keskimääräistä korkeammin koulutettuja. On kuitenkin syytä pitää mielessä, että kyselyyn ovat saattaneet muita herkemmin vastata korkeasti koulutetut ja yhteiskunnallisesti aktiiviset sateenkaarrivanhemmat, jotka seuraavat poliittista keskustelua ja toimivat esimerkiksi Setassa tai Sateenkaariperheissä. Kaikkia vähemmän osallistuvia sateenkaarrivanhempia ei tieto käynnissä olleesta kyselystä ehkä edes tavoittanut.

Työmarkkina-asema

Vastaushetkellä työelämässä oli 62 % vastaajista. Äitiys-, isyys- tai vanhempainvapaalla oli 11 % ja muulla hoitovapaalla 9 %. Opiskelijoita oli vastaajista 9 % ja työttömiä 4 %. Noin 5 % ilmoitti työmarkkina-asemakseen jonkin muun kuin edellä mainitun. Näitä muita olivat esimerkiksi eläkkeellä olevat ja freelancer-töitä tekevät vastaajat. Jotkut vastaajat hoitivat lasta kotona ja opiskelivat, etsivät työtä tai olivat eläkkeellä samanaikaisesti.

Naisista työssä oli vastaushetkellä 60 %, opiskelijoita 9 % ja työttömänä 5 %. Äitiys- tai vanhempainvapaalla oli 11 % naisista. Lisäksi naisista 10 % ilmoitti olevansa muulla hoitovapaalla. Miehistä 81 % oli työssä ja kaksi miestä opiskeli. Työttömänä ei miehistä ollut kukaan. Isyys- tai vanhempainvapaalla oli yksi mies. Muulla hoitovapaalla ei miehiä ollut. Naisten työmarkkina-asema vaihteli siis miehiä enemmän lähinnä erilaisten perhevapaiden vuoksi.

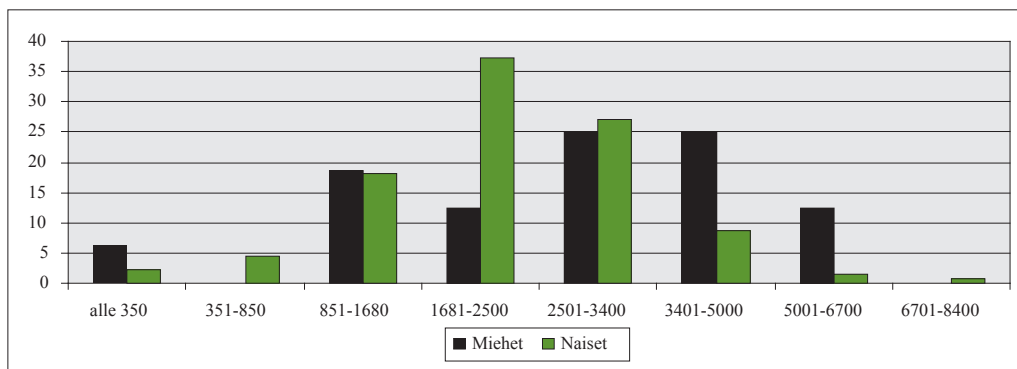
Äitiys- tai vanhempainvapaalla olijoista lähes kaikki olivat synnyttäneitä äitejä (13)⁹. Synnyttäneiden äitien lisäksi vanhempainvapaalla oli vain yksi biologinen isä. Myös hoitovapaalla olevia oli eniten (11) synnyttäneiden äitien keskuudessa. Hoitovapaalla oli kuitenkin myös ei-biologisia äitejä (5), jotka olivat olleet mukana tekemässä lapsen hankintapäätöstä. Näyttääkin siltä, että lapsen ensimmäisten elinkuukausien ajan useimmiten kotiin jäävä hoitaja on lapsen synnyttänyt äiti. Kun vanhempainrahakausi noin 8 – 10 kk:n iässä päättyy, alkaa lapsen hoitajajoukossa esiintyä suurempaa vaihtelua.

Tulot

Vastaajien bruttoansiot säännöllisestä palkkatyöstä olivat keskimäärin 1681 – 2500 € / kk. Tähän tulo- luokkaan kuului 37 % (53) palkkatyötä tekevästä vastaajista. Toiseksi eniten, 27 % (41), oli 2501 – 3400 € / kk tienaavia. Muusta kuin säännöllisestä palkka-

⁹ Kyselyn keräämisen ajankohtana perhevapaaudistus ei ollut vielä astunut voimaan eikä juridisten vanhempien rekisteröidyillä puolisoilla ollut mahdollisuutta jäädä vanhempainvapaalle. Katso tarkemmin perhevapaita käsittelevästä kappaleesta 5.7.

Kuvio 4: Bruttotulot tuloluokittain sukupuolen mukaan (%) N = 153, miehiä 16

työstä elantonsa saavia oli noin 13 % vastaajista, ja heidän arvionsa kuukausituloistaan vaihtelivat välillä 0 – 2000 €. Keskimäärin heidän tulonsa olivat noin 900 € / kk.

Sateenkaari-isien ansiotaso oli keskimäärin sateenkaariäitien ansiotasoa korkeampi. Tämä noudattaa keskimääräisiä naisten ja miesten välisiä palkkaeroja. Naisista suurin osa sijoittui tuloluokkaan 1681 – 2500 € / kk. Miesten yleisimmät tuloluokat olivat 2501 – 3400 € / kk ja 3401 – 5000 € / kk. Miehet näyttivät jakautuvan naisia selvemmin sekä matalapalkkaisiin että hyvin tienaaaviin. Naisista suurempi osa asettui jonnekin näiden vaihtoehtojen välille.

Vastaajien tavallista korkeampi koulutustaso näkyy palkoissa vain vähän. Naisvastaajien ansiot vastaavat korkeasta koulutustasosta huolimatta kaikkien naisten keskimääräistä tulotasoa, joka vuonna 2004 oli 2190 € / kk. Miesvastaajien tuloihin koulutus on vaikuttanut enemmän. Heidän ansiotasonsa oli jonkin verran miesten keskiansioita korkeampi. Miesten keskipalkka vuonna 2004 oli 2708 € / kk.¹⁰

¹⁰ Palkkarakenne 2004, s. 15

1.3. ”Isämäinen äiti tai äitimäinen isä” – havaintoja transvanhemmista asiakkaina

Tiia Aarnipuu

Sateenkaariperhekyselyyn oli mahdollista vastata erillisellä trans-lomakkeella, joka oli suunnattu lapsiperheellisille transihmisille, heidän puolisoilleen sekä muille vanhemmille heidän perheissään. Lomake julkaistiin kyselyn kotisivuilla viikko peruslomakkeen julkaisemisen jälkeen. Tällä trans-lomakkeella vastasi yksitoista vanhempaa. Lomakkeen kysymykset olivat suurelta osin samoja kuin peruslomakkeella, mutta se sisälsi myös erillisiä, muun muassa sukupuolen korjausprosessiin liittyviä kysymyksiä. Myös osa kaikille yhteisistä kysymyksistä oli muokattu transihmisten lapsiperheille paremmin sopivaan muotoon. Kaikki transvanhemmat eivät kuitenkaan käyttäneet erillistä trans-lomaketta, joten osa heidän kokemukstaan lapsiperheiden palvelujärjestelmässä jäi yleisessä lomakkeessa piiloon.

Koska trans-lomakkeella vastanneita oli vain 11, ei vastauksista voi tehdä tilastollista analyysia tai esittää merkityksellisiä prosenttilukuja vastausten jakautumisesta. Vastajaat ovat valikoitunut ja hyvin pieni osa laajasta kokonaisuudesta eivätkä siis kuvaa suomalaisia transvanhempia ja heidän puolisoitaan edustavana joukkona. Kyselyyn ei esimerkiksi vastannut yksikään transvestiittimies ja vain yksi vastaaja määritteli itsensä seksuaaliselta suuntautumiseltaan heteroksi. Kysely oli suunnattu myös transihmisten puolisoille, joten kaikki vastaukset eivät kerro transihmisten kokemuksista, vaan kuvaavat lapsiperheiden vanhempien kokemuksia palveluissa. Vastaukset tarjoavat laadullista tietoa transvanhempien kokemuksista erilaisten lapsiperheille suunnattujen palveluiden asiakkaina. Lisäksi vastaukset tuovat esille teemoja, joiden tutkimista on syytä jatkaa.

Transvanhempien kokemuksia hyvinvointipalveluissa on vaikea hahmottaa, jos keskeiset käsitteet ovat vieraita. Vanhempina toimivia transihmisiä on

monenlaisia: muun muassa transsukupuolisia ihmisiä, transvestiitteja ja transgender-ihmisiä. Kattokäsitteenä toimii transihmiset, joka viittaa käsitteenä laajaan ja moninaiseen ryhmään ihmisiä, joita yhdistää **transkokemus**: heidän biologinen, sosiaalinen ja psyykinen sukupuolensa eivät muodosta jatkumoa, vaan sukupuolen ulottuvuudet ovat (ihmisen itsensä ja/tai ympäristön näkökulmasta) jollain tavalla ristiriidassa keskenään. Transihmiset eivät siis ole joko identiteetiltään, ruumiilliselta olemukseltaan tai sukupuolen ilmaisultaan yksiselitteisesti miehiä tai naisia, vaan jotain siltä väliltä, molempia tai eivät kumpaakaan. Usein transihmisten kohdalla puhutaan myös sukupuolivähemmistöistä.¹¹

Transihmisiä ovat käytännössä esimerkiksi **transsukupuoliset** ihmiset, jotka tarvitsevat lääketieteellisiä sukupuolen korjaushoitoja. He ovat syntyneet ruumiiseen, joka ei vastaa koettua sukupuolta. Transsukupuolinen voi siis olla mies, joka on syntymässä määritelty tytöksi tai nainen, joka on syntymässä määritelty pojaksi. **Sukupuolen korjausprosessi** pitää tavallisesti sisällään hormonihoitoja, kirurgisia toimenpiteitä ja tietenkin myös juridisen sukupuolen muuttamisen vastaamaan ihmisen minäkuva.

Arkikielessä on sitkeästi käytössä harhaanjohtava tapa puhua ”sukupuolen vaihtamisesta”. Transsukupuolinen ihminen ei kuitenkaan vaihda sukupuolta, vaan hänen ruumistaan ja henkilötunnustaan

¹¹ Transihmisten kohdalla on kysymys sukupuolesta, sukupuoli-identiteetistä ja sukupuolen ilmaisemisesta, ei seksuaalisesta suuntautumisesta. Valtavaestön käyttämässä arkikielessä sukupuolivähemmistöt (tai transihmiset) ja seksuaalivähemmistöt usein liittyvät, mikä vaikeuttaa näitä ryhmiä koskevia keskusteluja. Limityminen liittyy siihen, miten sukupuoli ja seksuaalisuus liittyvät ”sukupuolisuudeksi”. Traditionaalisesti sukupuolituneille heteroseksuaalisille ihmisille seksuaalisuus tarkoittaa toiseen sukupuoleen kohdistuvaa halua ja toinen sukupuoli halun kohdetta, jolloin voidaan puhua esimerkiksi ”sukupuolielämästä” tai ”sukupuolisuuhteista” tarkoittaen kahden eri sukupuolta olevan ihmisen seksuaalisia suhteita.

korjataan vastaamaan sitä sukupuolta, jonka hän on jo aikaisemmin kokenut omakseen. "Vaihtamisen" ja "korjaamisen" käsitteiden välinen ero käy selväksi kun pitää ajattelun lähtökohtana sitä, että sukupuoli ei ole redusoitavissa ihmisen sukulimiiniin. "Sukupuolen korjausprosessia" voi itseäänkin pitää käsitteellisenä kompromissina, koska korjattavaa on pikemmin sukupuoliin liitetyissä ruumiinmuodoissa ja piirteissä.

Monet transsukupuoliset määrittelevät itsensä yksiselitteisesti mieheksi tai naiseksi. Tässä artikkelissa käytetään selkeyden vuoksi käsitettä **transmies** kuvaamaan miestä, joka käy tai on käynyt läpi sukupuolen korjausprosessin "naisesta" mieheksi. **Transnainen** puolestaan on nainen, jonka juridinen sukupuoli on alun perin ollut mies. Vastaajista viisi määritteli itsensä transsukupuoliseksi.

Transihmisistä suurimman ryhmän muodostavat **transvestiitit**, joita tämä kysely ei tavoittanut. Transvestiitit ovat useimmiten biologisia miehiä, jotka haluavat aika ajoin eläytyä naisen rooliin mm. pukeutumalla naisen vaatteisiin. Transvestiittimiehet elävät tyypillisesti heterosuhteessa, mikä voi myös selittää sitä, etteivät he vastanneet sateenkaariperheiden vanhemmille suunnattuun kyselyyn. Transvestisuus ei useinkaan tule ilmi sosiaali- ja terveyspalveluissa tai muissa palvelukohtaamisissa. Setan Transtukipiteen tukityössä on ilmennyt kuitenkin runsaasti transvestiittimiesten perhe-elämään ja vanhemmuuteen liittyviä kysymyksiä ja ongelmia. Tämän ryhmän tavoittaminen tulevaisuuden tutkimuksissa olisikin tärkeää.

Transgender-ihmiset puolestaan kokevat usein olevansa sukupuoleltaan jotain miehen ja naisen väliltä, molempia tai eivät kumpaakaan. Transgender-ihmisiä oli trans-lomakkeeseen vastanneista kolme. Osa transgender-ihmisistä tarvitsee jonkinlaista sukupuolen korjausta tai "säättöä", esimerkiksi hormonihoitoja, kokeakseen kehonsa vastaavan minäkuvaansa. Myös transgender-ihminen voi siis käydä läpi prosessia, jossa ulkoinen sukupuoli muuttuu. Lisäksi käytännössä kaikki transihmiset käyvät jossain elämänsä vaiheessa tai vaiheissa läpi prosessia, jossa

ihminen tulee tietoiseksi omasta transkokemuksestaan, oma sukupuoli-identiteetti selkiytyy tai rakentuu uudella tavalla ja jossa omista transkokemuksista kerrotaan lähimmille ja mietitään, miten transkokemuksen kanssa eletään. Tässä artikkelissa kaikkeen tämän kaltaiseen prosessoimiseen viitataan **transprosessina**, vaikka kyselylomakkeessa käytettiin vain suppeampaa käsitettä sukupuolen korjausprosessi. Sukupuolen korjausprosessi on käsite, joka on transyhteisöissä totuttu liittämään ennen kaikkea tai yksinomaan transsukupuolisten ihmisten elämään, jolloin lomakkeeseen vastanneet transgender-ihmiset ovat joutuneet harkitsemaan ennen vastaamista, miten käsitteen tulkitsevat.¹²

Kurkistus vastaajien taustaan

Transihmisille suunnattuun kyselyyn vastanneet olivat jonkin verran vanhempia kuin peruslomakkeella vastanneet sateenkaariperheelliset. Vastaajista monella oli jo parisuhde ennen oman transkokemuksen tiedostamista tai sukupuolen korjausprosessin aloittamista. Osa oli elänyt vanhan juridisen sukupuolensa mukaisessa heteroliitossa ja saanut siinä myös lapsia ennen prosessin käynnistymistä. Vastaajista kuusi oli vastaushetkellä kahden juridisen naisen rekisteröidyssä parisuhteessa. Heistä suurin osa oli kohdattu lapsiperheiden palveluissa lapsen syntymän tienoilla naisparina. Yksikään kyselyyn osallistuneella vastanneella ei ollut saanut lapsia oman sukupuolenkorjausprosessin tai transgender-identiteetin tunnistamisen jälkeen vaan lapset oli saatu jo ennen omaa prosessia tai kesken prosessin.¹³

¹² Kaikki edellä kuvatut ryhmät ovat myös sisäisesti moninaisia ja mainittujen käsitteiden käytöstä on olemassa erilaisia variaatioita. Lisäksi on paljon transihmisiksi itsensä määritteleviä ihmisiä, jotka eivät kuulu edellä mainittuihin ryhmiin: miehekkäitä naisia, feminiinisiä miehiä, androgyynejä tai sukupuolettomia ihmisiä ja niin edelleen.

¹³ Tosiasiassa tänä päivänä kuitenkin on jo monia perheitä, joissa lapset ovat syntyneet uuteen elämäntilanteeseen, jossa esimerkiksi transsukupuolinen ihminen jo elää minäkuvansa mukaisessa vahvistetussa sukupuolella. Heterosuhteessa elävä transmies voi tulla isäksi myös aivan samalla tavalla kuin muutkin hedelmättömät miehet: asioimalla vaimonsa kanssa lapsettomuuslinikalla.

Suurin osa vastaajista asui pääkaupunkiseudulla ja joko kaupungin keskustassa tai lähiössä. Osa asui muissa melko suurissa kaupungeissa Etelä-Suomessa. Sekä sukupuoli- että seksuaalivähemmistöihin kuuluvat ihmiset ovat muutenkin keskittyneet asumaan Etelä-Suomeen ja suurimpiin kaupunkeihin (ks. Lehtonen ja Mustola 2004). Asuinpaikat saattavat liittyä myös siihen, että suuremmat kaupungit ja Etelä-Suomi tarjoavat korkeasti koulutetuille vastaajille työpaikkoja. Trans-kyselyn vastaajat olivat erittäin korkeasti koulutettuja: valtaosalla heistä oli korkeakoulututkinto joko yliopistosta tai ammattikorkeakoulusta. Tämä saattaa liittyä myös kyselyn toteuttamiseen internet-kyselyinä.

Transvanhempien sukupuoli ja perhesuhteet

Kuusi vastaajaa määritteli itsensä sukupuoleltaan naiseksi ja kaksi mieheksi. Kolme vastaajaa ilmoitti koe-tuksi sukupuolekseen transgender (tai tg)¹⁴. Vastaa-jista kaksi oli transihmisen puolisoita, joilla itsellään ei ollut transkokemusta.

Vanhemmuus on kulttuurissamme voimakkaasti sukupuolittunutta: se jaetaan kahtia miesten isyyteen ja naisten äitiyteen. Transprosessia läpikäyvä vanhempi joutuu tavalla tai toisella rakentamaan uudestaan minäkuvaansa vanhempana, ja parisuhteessa elävä prosessoimaan asiaa myös lasten toisen vanhemman kanssa. Kyselyyn vastanneet transnaiset, jotka olivat lastensa geneettisiä isä, kuvasivat rooliaan muun muassa sanoilla *”äiti”*, *”biologinen isä, ei kuitenkaan enää isän roolissa, vaan toinen vanhempi”* ja *”tavallaan toinen äiti”*. Lapsen synnyttäneistä transmiehistä toinen kutsui itseään *”miespuoliseksi äidiksi”* ja toinen *”sukupuolettomaksi vanhemmak-*

si”. Lapset synnyttänyt transgender-vastaaja kutsui itseään äidiksi. Yksi transgender-vastaaja kertoi olevansa puolisonsa synnyttämille lapsille *”isämäinen äiti tai äitimäinen isä”*. Uusperheen sosiaalinen transgender-vanhempi kutsui itseään uusvanhemmaksi. Yksi vastaaja totesi olevansa tyttärelleen isä, mutta muille vanhempi ja kommentoi, että *”[y]hteiskunta on sukupuoliroolittanut vanhemmuuden”*.

Kaikki vastaajat kuvasivat perhemuotoaan eri tavoilla. Perhettä kuvattiin esimerkiksi lauseilla *”[h]eterotaustaiseksi määritelty uusperhe, jossa vanhemmat tg”, ”transmies, mies ja biologisesti yhteiset lapset”* ja *”lesboydinperhe, kaksi naista ja kaksi lasta”*. Vastaa-jissa oli sekä parisuhteessa eläviä että itsellisiä vanhempia ja sekä parisuhteensa rekisteröineitä että aviopareja. Transihmisten kohdalla parisuhteen viralistamisen muoto ei aina kerro samalla tavalla puolisoitten olevan keskenään joko ”samaa” tai ”eri” sukupuolta kuin muiden ihmisten kohdalla¹⁵.

Sukupuolen korjausprosessi voi muuttaa myös perheenjäsenten juridista asemaa. Juridisen sukupuolen eli käytännössä henkilötunnuksen loppu-osan muuttaminen muuntaa nimittäin automaattisesti avioliiton rekisteröidyksi parisuhteeksi ja päinvastoin, jos tähän on myös puolison suostumus. Avioliitto tekee mahdolliseksi lapsen adoptoimisen yhdessä tai puolison lapsen lapseksiottamisen perheen sisällä, kun taas avioliiton muuttuminen rekisteröidyksi parisuhteeksi vie perheeltä nämä mahdollisuudet.

Transihmisten lapsiperhettä tai sen muotoa voi muuttaa sukupuolen korjausprosessin tai muun transprosessin ohella moni asia: esimerkiksi aina kun perheeseen syntyy uusi lapsi, muuttuu myös perhedynamiikka. Vastaajat kuvasivat perheensä muutoksia muun muassa näin:

¹⁴ Osa vastaajista täsmensi transgender-sanaa etuliitteellä ftm/FtM. Tämä on lyhenne englannin kielen sanoista female to male (”naisesta mieheksi”), ja viittaa siihen, mihin suuntaan sukupuolen korjaamisen tai säätämisen prosessi kulkee: muuttuuko ihminen miehekkäämmäksi/mieheksi vai naisellisemmaksi/naiseksi. Lyhenne – ja sen vastapari MtF – on yleisemmin käytössä transsukupuolisten kohdalla, mutta myös osa transgender-ihmisistä määrittelee itsensä tätä kautta.

¹⁵ Koettu sukupuoli heijastuu myös siihen, miten parisuhteen ja perheen muoto koetaan. Esimerkiksi ennen juridisen sukupuolen korjaamista ihminen saattaa oman kokemuksensa mukaan elää avioliitossa samaa sukupuolta olevan puolison kanssa (vaikka sosiaaliturvatunnukseltaan olisi kyse kahdesta eri sukupuolta olevasta puolisoista) tai vastaavasti rekisteröidyssä parisuhteessa eri sukupuolta olevan kanssa.

ulkoisesti heteroydinperheestä lesboydinperheeksi

[m]uutos on ollut varsin pieni ja liittyy lähinnä siihen, että olemme tiedostaneet selvemmin transgenderiyteni

perhe oli aluksi uusperhe, mutta nyt on myös yhteisiä lapsia

[e]ri sukupuolta olevien avioliitto [on] eroprosessissa sukupuolenkorjausprosessin vuoksi, vuoden korjausprosessin alkamisen jälkeen. Elän uudessa parisuhteessa toisen transsukupuolisen naisen kanssa.

Oman perhemuodon vahvuuksia kysyttäessä nousivat vastauksissa esille erilaisten moninaisuuksien rikkaus ja vaikeistakin kokemuksista kertynyt vahvuus:

Olemme menneet yhdessä läpi sen verran vaativista asioista, että tuskinpa tässä enää mihinkään kovin pieneen kaadutaan.

Olemme avoimia ja puhumme asioista suoraan. Siitä tulee usein hyvää palautetta.

Lapset kasvavat suvaitseviksi ja erilaisuutta ymmärtäviksi.

Meillä on voimaa tehdä asioita omalla tavallamme joskus hyvinkin eri lailla kuin muut perheet.

Monet vastaajista elivät ero- tai uusperheessä. Osa vastaajista eli perheessä, jossa lapset tai osa lapsista asui osan ajasta eri kotitaloudessa asuvan vanhempansa luona. Lasten hoivaan ja kasvatusvastuuseen osallistui biologisten vanhempien ohella monessa perheessä myös sosiaalinen (ei-bio-

loginen) vanhempi. Muutama transsukupuolinen vastaaja eli edelleen parisuhteessa, joka oli alkanut ennen sukupuolen korjausprosessia.

Transprosessi on aina haaste parisuhteelle, ja monet tarvitsevat ulkopuolista tukea voittaakseen vaikeudet. Myös osa vastaajista raportoi prosessin aiheuttavan ongelmia parisuhteessa ja yhden vastaajan sukupuolen korjausprosessi oli keskeytynyt puolison vastustuksen takia. Myös erotilanteessa voidaan joutua ratkaisemaan erityiskysymyksiä, jotka suoraan tai epäsuorasti liittyvät transkokemukseen. Yksi vastaajista kuvasi asetelmaa toteamalla:

”Transsukupuolinen on aina ’epänormaalina’ altavastaajan asemassa, yleinen mielipide on toisen ’normaalin’ vanhemman puolella”.

Toinen vastaaja kuvasi omaa eroaan näin:

Ex-vaimon mielestä hän on parempi vanhempi ja mallivanhempi kuin minä transnaisena (biologisena isänä), sukulaiset ja isovanhemmat olivat kaikki samaa mieltä ja minua vastaan. Asunto ja lapset jäivät ex-vaimolle ja minä jouduin aloittamaan uuden elämän.

Kaikissa perheissä lapset olivat tietoisia vanhempansa tai vanhempiensa transkokemuksesta. Lähes kaikissa perheissä vanhemmat olivat itse aktiivisesti kertoneet asiasta. Yhdessä perheessä asia oli tullut lapsen tietoon ilman aktiivista keskustelua, lapsen omien havaintojen kautta.¹⁶

Jos puolison transkokemus on vaikea kriisi toiselle vanhemmista, kriisi heijastuu helposti myös lapsiin. Kuuden vastaajan perheessä lapset olivat suhtautuneet vanhemman transkokemukseen luontevasti:

¹⁶ Usein lapset huomaavatkin asian jollain tasolla itse jo ennen kuin heille siitä puhutaan. Useimmilla lapsilla ei ole valmiiksi – ennen kuin he oppivat sukupuoliroolistereotypiat päiväkodista tai koulusta tai kaveripiiristään – vielä stereotyyppisiä käsityksiä sukupuolista ja sukupuoliroolien asettamista rajoista ja rajoituksista.

Transasiat ovat arkipäivää. Lapset ovat suhtautuneet ihan tavallisesti.

Asiasta on juteltu lasten kanssa suoraan ja he ovat eläneet sitä todellisuutta 'aina'.

Olivat jollain tasolla jo tietäneet, joten eivät yllättyneet tai kauhistuneet. Suhtautuvat asiaan luontevan arkisesti.

Yhdessä perheessä teini-ikäisen pojan reaktio oli ollut kielteinen, minkä vastaaja arveli johtuvan pitkälti pojan ikävaiheesta. Tässäkin perheessä lapsen ja vanhemman välinen suhde oli säilynyt hyvänä ja perheen nuorempi lapsi oli suhtautunut sukupuolen korjaukseen kannustavasti.

Kokemuksia palveluista

Transvanhemmilla oli palveluista toisenlaisia kokemuksia kuin muiden sateenkaariperheiden vanhemmilla. Kohtaamiset terveyspalveluissa, kuten sairaaloissa ja terveysasemilla, olivat olleet huomattavasti huonompia kuin muissa palveluissa ja huonompia kuin peruslomakkeeseen vastanneilla. Toisaalta kokemukset muista kuin terveyspalveluista – esimerkiksi päivähoidosta ja kouluista – olivat jonkin verran parempia kuin muilla sateenkaariperheiden vanhemmilla.

Transsukupuolisuus tai muu transkokemus voi palvelukokemusten kautta vaikuttaa myös sellaisen terveyspalvelujen saantiin, jotka eivät liity sukupuolen korjaukseen. Vastaajat kuvasivat tilannettaan mm. näin:

En mene HYKSin hoidettavaksi jos voin mitenkään välttää sen, koska en halua kokeilla, onko sillä kertaa vastaantuleva henkilökunta valitunutta vai ei. Käyn yksityisellä. (Etelä-Suomen lääni)

Sairauskertomus (F64.0) ilmeisesti luetaan

määrätyin osin ja esitetään usein oireen olevan psyykkistä tai esim. että joku oire (kuume) johtuu psyykelääkkeistä! Ihmettelen sitä psyykepainotteisuutta, koska en sairasta psyykkistä sairautta enkä käytä psyykelääkkeitä. (Itä-Suomen lääni)

Yksi vastaajista totesi, että sosiaali- ja terveysviranomaisten kanssa asiointi on usein hankalaa, joten hän kertoi välttävänsä asiointia heidän kanssaan niin paljon kuin mahdollista.

Yli puolet, yhteensä seitsemän trans-kyselyyn vastanneista oli pelännyt tai odottanut syrjintää palveluihin liittyvissä kohtaamisissa. Osuus on suurempi kuin kyselyn yleiseen lomakkeeseen vastanneiden kohdalla. Erityisesti syrjintää oli pelätty julkisessa terveydenhuollossa, mutta kaksi vastaajista mainitsi tässä yhteydessä myös sosiaalitoimen. Kolme vastaajaa oli myös jättänyt käyttämättä jotain sosiaali- tai terveyspalvelua syrjityksi tulemisen pelossa. Tämä on iso haaste sosiaali- ja terveyspalveluille.

Usein syrjintäpelko syntyy ja jää elämään kielteisen kohtaamisen perusteella. Kuudella trans-lomakkeen täyttäneellä oli syrjintäkokemuksia terveys- tai sosiaalipalveluista. Tämä on yleiseen lomakkeeseen vastanneisiin verrattuna huomattavasti enemmän. Vastaajat kuvasivat kokemuksiaan muun muassa seuraavasti:

Lääkäri oli heittämissä puolisoani huoneesta ulos, kun olimme lapsen kanssa asioimassa. Lääkäri kirjoitti meistä syrjivän lähetteen perheneuvolaan, jossa asia kyllä selvitettiin. (Etelä-Suomen lääni)

Kaupungin mielenterveyspalvelut kieltäytyivät ottamasta minua hormonihoidon jälkeen alkavaan psykologiseen seurantaan, vaikka läheite sinne oli kirjoitettu Transtutkimusyksikössä. (Etelä-Suomen lääni)

En ole saanut tarpeellista hoitoa. Miksi, sitä on vaikea sanoa. Olen joutunut tk:n käynnin jälkeen menemään yksityislääkärille, jossa ei ole ollut ongelmaa. (Itä-Suomen lääni)

Vastaukset kuvaavat tilanteita, joissa sosiaali- ja terveysalojen ammattilaiset käyttäytyvät asiattomasti, ehkä oikean tiedon puuttuessa. Tällaiset kokemukset nostavat kynnystä hakeutua palveluiden piiriin.

Syrjintäpelko myös vaikutti vastaajien elämään monella tavalla. Yksi vastaajista kertoi valitsevansa lääkärinsä erittäin huolella, ja toinen pohti, ettei voi mennä luottavaisena minnekään ja **”jos lapset ovat mukana, on tilanne vielä ahdistavampi”**. Syrjintäpelkoa kuvattiin myös näin:

Toisaalta en ehkä niinkään pelkää syrjityksi tulemistä kuin jatkuvia hämmentyneitä kohtaamisia ja yleistä selviämistäni sukupuolitetussa maailmassa.

Mietimme varmasti aina uusien tilanteiden edessä ihmisten mahdollisia asenteita ja tietotasoa.

Väärän ja/tai puutteellisen tiedon kysymys nousi esille myös kysyttäessä, millaisia neuvoja vastaajat antaisivat terveydenhuollon työntekijöille, jotta he huomioisivat perheen tarpeet paremmin. Yksi vastaaja pohti asiaa näin:

(Työntekijä voisi k)ysyä suoraan, jos on joku asia, joka hämmentää heitä ja kertoa, että asi oi esim. ekaa kertaa erilaisen perheen kanssa. Hakea tietoa esim. Setasta etukäteen ennen kuin perhe tulee vastaanotolle esim. netistä jos ei muuta keinoa ole.

Lasten tuen tarpeiden kohdalla esimerkiksi koulun terveydenhoitajalla voisi olla avainhenkilön rooli, jos hänen tietotasoonsa voisi luottaa:

Joskus vanhempi ei ole paras lapsen informoija omasta transprosessista, silloin olisi hyvä, jos lapselle voitaisi turvallisesti kertoa jostakin muualta, esim. neuvolassa tms. terveydenhuollossa, että kaikki on hyvin ja saa mennä kysymään vaikka kouluhoitajalta asioista. Kouluhoitajahan voi pyytää vaikka pituusmittaukselle ja katsoa, miten lapsi voi, ilman että asiaa paisutellaan.

Kokemukset kohtaamisista palveluissa riippuvat myös siitä, törmääkö kohtaamisessa myös kaksi keskenään hyvin erilaista sukupuolikäsitystä ja ihmiskuvaa. Osa transihmisistä näkee sukupuolijärjestelmän loppujen lopuksi hyvin samalla tavalla kuin valtaväestökin, mutta osa kyseenalaistaa voimakkaasti jaon kahteen toisensa poissulkevaan, vastakkaiseen sukupuoleen. Lisäksi osa transihmisistä on seksuaaliselta suuntautumiseltaan täysin heteroseksuaalisia, jolloin yhteiskunnan hetero-oletus ei lyö kasvoille – mutta osa transihmisistä kohtaa ennakkoluuloja sekä sukupuoli-identiteettinsä että seksuaalisen suuntautumisensa takia. Yksi vastaajista kommentoi käyntiään äitiysneuvolassa näin:

Hetero-oletamus painoi koko ajan päälle, minut määriteltiin naiseksi, vain sen takia, että olin raskaana!

Kukaan vastaajista ei kuvannut synnytysvalmennukseen liittyneitä kokemuksiaan myönteisiksi, ja kuusi kahdeksasta kokemuksestaan kuvanneesta oli tyytymättömiä tai melko tyytymättömiä valmennukseen. Lähes kaikkien mielestä valmennusta leimasivat stereotyyppiset ja konservatiiviset käsitykset vanhemmuuden sukupuolittamisesta ja sukupuolista laajemminkin. Luennoilla puhuttiin vain isistä ja äideistä, ja valtaosa (kuusi kahdeksasta) vastaajista koki, että luennot oli osoitettu joillekin muille. Valmennuksesta ei saatu tukea perheenä, eikä yksilönä tukea vanhemmuuteen. Synnytysvalmennusta kuvailtiin mm. näin:

Tukihenkilöistä puhuminen on minusta ihan asiallista, koska se on myös bio-isien ensisijainen rooli synnytyssalissa. Synnyttäjä synnyttää, muiden vanhempien tehtävä on tukea. Mutta tuollaisen 'isit ja äidit' -puheen voisi helposti ainakin silloin tällöin korvata puheella 'vanhemmista'. Minusta siellä kasvatettiin miehiä ja naisia (muista ei puhuttu) isiksi ja äideiksi kyseenalaisella retoriikalla.

Päivähoidosta vastaajilla oli yleisesti myönteisiä kokemuksia. Kuitenkin vain yksi vastaajista koki lapsensa saaneen päivähoidosta tukea vanhemman transkokemuksen käsittelyyn. Voi kuitenkin miettiä, miten usein ja millaista tukea juuri päivähoitoikäinen lapsi tarvitsee vanhemman transkokemusten käsittelyyn. Välttämättä lapsella ei ole mitään käsiteltävää, elleivät aikuiset koe tilannetta niin ahdistavaksi, että myös lapsen elämä kriisiytyy.

Myös koulun suhtautuminen oli vastaajien kohdalla ollut myönteistä. Toisaalta paljon riippuu myös transihmisen itsensä henkisistä ja sosiaalisista resursseista. Yksi vastaaja kertoi lapsensa koulukokemuksista näin:

Lapset olivat kuitenkin heti kärkeen piirtäneet kuvan, jossa oli äiti, isä, kolme lasta ja akvaario. Katsoin tarpeelliseksi tarkentaa perhekuviotamme opettajalle sähköpostitse. Hän oli kiitollinen tiedosta, otti kiinnostuneena vastaan sk-perheet ry:n nettisivun osoitteen ja oletan, että on siihen tutustunut. Vanhempainvarti on tulossa, ja silloin luultavasti keskustelemme lisää. Minua jännittää paljon, miten tuleva vuosi menee, kun minä muutun näyttämään ja kuulostamaan enemmän isältä kuin äidiltä. Opettajan suhteen olen luottavainen, mutta muiden vanhempien kohtaaminen ja oletettu ihmetys tuntuu raskaalta. [...] Lapsemmekin tulevat varmaan kaipaamaan tukea ensi vuoden aikana, pitää miettiä, keille

kaikille asiasta pitäisi koulussa jutella. Tätä kyllä stressaan.

Suoraan sukupuolen korjausprosessiin liittyvät palvelukontaktit julkisessa terveydenhuollossa värittivät vastausten perusteella pääosin asiallisiksi, mutta hoitotyöryhmän ei kuitenkaan koettu pystyvän huomioimaan riittävästi perheen olemassaoloa tai tuen tarpeita. Vain yksi vastaajista koki, että työryhmä huomioi puolison ja lasten tuen tarpeen, ja vain kaksi vastaajaa kertoi saaneensa itse tukea sukupuolen korjausprosessiin liittyvien asioiden käsittelyyn perheenjäsenten kanssa.

Tukea läheisiltä ja järjestöistä

Eniten tukea vanhemmuuteensa vastaajat kertoivat saaneensa omalta puolisoiltaan, lähisukulaisiltaan, muilta transihmisiltä, ystäviltä ja Transtukipisteeltä. Kolme vastaajaa mainitsi järjestyksessä tärkeimpänä tuenantajana puolisonsa. Ystävät tai vertaistuki mainittiin yhteensä viidessä vastauksessa. Neljä vastaajaa oli saanut tukea myös joko omilta tai puolison vanhemmilta. Yksi vastaajista totesi, ettei ole saanut tukea vanhemmuudelleen, vaikka oli sitä joskus kaivannut:

Sateenkaariryhmä ei tukenut uusioperheitä, eikä Transtukipisteessä ollut vielä läheisten ryhmää.

Vain yksi vastaaja mainitsi tuenantajana lastenneuvolan ja samoin yksi lasten päivähoitajan.

Kaikki vastaajat olivat käyttäneet joitain Setan Transtukipisteen¹⁷ palveluita: kymmenen oli ollut erityissosiaalityöntekijän asiakkaana, kuusi osallistunut ryhmätoimintaan, kahdeksan kursseille tai leirille, kymmenen käyttänyt tukipisteen nettisivuja ja

¹⁷ Seta ry:n Transtukipiste (www.transtukipiste.fi) on sosiaalipalvelujen tarjoaja ja sukupuolen moninaisuuden asiantuntija. Transtukipiste tarjoaa ja kehittää tukipalveluja transihmisille ja heidän läheisilleen ja rakentaa ammattiauttajien ja viranomaisten yhteistyöverkkoa sekä toimii kouluttajana ja asiantuntijana. Transtukipisteen toimintaa rahoittaa Raha-automaattiyhdistys.

yhdeksän osallistunut keskustelupalstan keskusteluihin. Myös mahdollisen parisuhde- tai perhekriisin hoitamisessa Transtukipisteellä oli vastaajien kokemuksissa ollut suuri rooli. Transtukipisteen toiminnan merkitystä kuvattiin suurimmassa osassa vastauksia suureksi, erittäin suureksi tai elintärkeäksi. Netissä toimivaa keskustelufoorumia yksi vastaaja kuvasi tärkeäksi henkireiäksi ja vertaistukimuodoksi. Myös muiden transihmisten tapaaminen oli tärkeää. Transtukipisteen perhetyötä toivottiin laajennettavan Helsingin seudulta muuallekin Suomeen.

Suuri osa vastaajista oli ollut mukana myös Sateenkaariperheet ry:n toiminnassa. ”*Ainakin siellä saa olla rauhassa ilman hetero-olettamusta*”, kommentoi yksi vastaajista. Järjestöjen rooli transihmisten lapsiperheiden tukemisessa onkin oleellinen. Kaikki perheet eivät tosiasiaa kuitenkaan käytä järjestöjen tarjoamia palveluita eivätkä haakeudu vertaistuen piiriin. Järjestöjen resurssit eivät toisaalta riittäisikään kaikkien tuen tarpeessa olevien palvelemiseen.

1.4. Sateenkaarifamilistinen käänne ja suomalaisten sateenkaarivanhempien muuttuvat perhemuodot

Paula Kuosmanen

Suomalaisessa lesbo- ja homoliikkeessä tapahtui suhteellisen nopea ”sateenkaarifamilistinen käänne”, kun vuonna 1997 ensin Väestöliitto ja sen jälkeen pääkaupunkiseudun muut hedelmöityshoitoklinikat avasivat ovet naispareille ja itsellisille naisille. Käänteeseen vaikutti 1990-luvun aikana Vasemmistoliiton, Vihreiden sekä Setan piirissä tehty aktiivinen sateenkaariperhepolitiikka, mikä toi naisparit uutena perhemuotona julkisen areenalle. Suomen tiedotusvälineet käsittelivät lesbo- ja homoparien perheoikeuksia haastatteleamalla naispareja ja lesboäitejä keskusteluohjelmissa. Lukuisia lesbo-, homo- ja trans-teemaisia dokumentteja ja elokuvia esitettiin eri TV-kanavilla. Suomen kulttuurisen ”kaapin” voikin sanoa rikkoutuneen lopullisesti 1990-luvun puolen välin jälkeen sateenkaariperhepoliittiseen debattiin. Näkyvyyden ansiosta myös suomalaisten asenteet lesbojen ja homojen vanhemmuutta kohtaan lieventyivät 1990-luvun loppupuolella¹⁸, mikä

on näkynyt 2000-luvulla myös Suomen lainsäädännössä. (Kuosmanen tulossa b.)

Sateenkaarifamilistinen käänne tarkoitti konkreettisesti lapsiperhe-elämäntavan yleistymistä lesbojen ja homojen keskuudessa. Uudet lisääntymismenetelmät: koti-inseminaatio ja hedelmöityshoidot, muuttunut asenneilmasto ja vuonna 2002 säädetty parisuhdelaki yhdessä loivat olosuhteet, joissa yhä useammat naisparit ja lesbot perustivat lapsiperheitä tietoisesti lesboina. Kyselyyn vastanneista lesboista ensimmäiset olivat saaneet lapsia koti-inseminaatiolla vuonna 1995. Homomiesten keskuudessa sateenkaarifamilistinen käänne tapahtui hieman myöhemmin. Kyselyyn vastanneista homomiehistä ensimmäiset saivat lapsia moniapilaperheeseen vuosina 1998 ja 2001 ja sen jälkeen tasaisesti vuosittain. Hedelmöityshoitoklinikoiden ovien avauduttua naispareille ja itsellisille lesboille, lapsiperhe-elämää tuli Suomen suurimmissa kaupungeissa suosit-

¹⁸ Vuonna 1996 suomalaisista 67 % olisi hyväksynyt lain parisuhteen virallistamisesta. Vuonna 2000 perheen sisäisen adoption samaa sukupuolta oleville pareille olisi hyväksynyt 55 % ja vuonna 2006 jo 80 % Taloustutkimuksen tekemien kyselyjen mukaan (Jaakola 2001; Seta-ajankohtaista; 21.5.2007).

¹⁹ Koska kyselyyn vastanneista 90 % oli naisia, tätä voi verrata kaikkien synnyttäjien keski-ikään, joka oli Suomessa vuonna 2005 27,9 vuotta (Vuori ja Gissler 2006).

tu lesboelämäntavan muoto. Sateenkaarifamilistista käännettä kuvaa se, että sateenkaarivanhempia ei ole tasaisesti kaikissa ikäluokissa. Kyselyn hedelmöityshoitoja käyttäneiden sateenkaarivanhempien joukossa on huomattavan suuri joukko (33 %) 35-vuotiaana tai sitä vanhempana ensimmäistä kertaa vanhemmaksi tulleita¹⁹. Sateenkaarivanhemmat ovat myös keskimäärin nuorempia kuin suomalaisen lapsiperheiden äidit²⁰. Tämä heijastelee sitä, että monet vanhempaan lesbojen ja homojen ikäluokkaan kuuluvat ehtivät omaksua elämäntavan, johon ei sisältynyt lasten saamista.

Lesboäitien ja homoisien sosiaaliset sukupolvet ja tyypillisimmät perhe-muodot

Suomalaisten lesboäitien joukossa on erotettavissa neljä sosiaalista sukupolvea ja homoisien joukossa ainakin kaksi. Lesboäitien neljää sukupolvea erottaa toisistaan se, millaisia lisääntymisteknologioita ja millaisia sosiaalisesti hyväksytyjä äitiyden ja lesbouden yhdistämisen tapoja on ollut olemassa lasten suunnitteluhetkellä lähiympäristössä, sekä lesbojen keskuudessa että suomalaisessa yhteiskunnassa. Hedelmöityshoitoklinikoiden avautuminen naispareille ja lesboille oli käänteentekevä muutos verrattuna aiempiin tapoihin saada lapsia heterosuhteessa tai – kontaktin kautta. Siksi uutta sukupolvea, joka ratkaisevasti vaikutti sateenkaarifamilistisen käänteen syntymiseen, ryhdyttiinkin 1990-luvun lopulla sateenkaariperheiden piirissä kutsumaan klinikkasukupolvi. (Kuosmanen tulossa a.)

Tähän lesboäitien klinikkasukupolveen kuuluvat tietoisesti lesboina koti-inseminaation ja hedelmöityshoitojen avulla lapsia saaneet naisparit ja itselliset lesbot, jotka perustivat myös Sateenkaariperheet-yhdistyksen. 1990-luvun loppupuolen ja 2000-luvun

klinikkasukupolvea luonnehtiikin sateenkaariperhepoliittinen aktiivisuus. Sen lisäksi, että sukupolvi loi sateenkaariperhekulttuurin ja perusti vuonna 1996 yhdistyksen, sen jäsenet joutuivat itse kouluttamaan äitiyshuollon ja päivähoidon henkilökuntaa sateenkaariperheiden kohtaamiseen. (Kuosmanen tulossa a.)

Klinikkasukupolven lesboäideille tyypillisin perhemuoto on *naisparin ydinperhe*, koska naisparien oli mahdollista saada uusien lisääntymismenetelmien avulla yhdessä lapsia joko kotona tai klinikalla luovutettujen siittiöiden avulla. Klinikkasukupolven naisparien ja lesboäitien perhemallia luonnehtii *parisuhdenormatiivinen ydinperhemalli*, jossa vanhemmuus jaetaan kahden parisuhteessa olevan naisen kesken. Tämä lesboäitien klinikkasukupolvi on kuitenkin jo kolmas lesboäitien sukupolvi.

Suomessa on jo tätä sukupolvea ennen ollut äitejä, joilla on ollut rakkaussuhteita naisiin. 1980-luvulla kerätyn laajan "Rakkauden monet kasvot" – kyselytutkimuksen mukaan kyselyyn vastanneista lesboista 13 %:lla oli lapsia (Sievers & Ståhlström 1984). Näiden ensimmäisten äitien ja lesbojen elämää luonnehtii äitiyden ja oman lesboseksuaalisuuden erottaminen toisistaan sekä ajallisesti että usein tilallisesti erilliseksi elämänalueikseen. Tämä *ensimmäinen äitien ja lesbojen sukupolvi* sai lapsensa aiemmissa heteroliitoissa ja omaksui lesboseksuaalisuudesta erillisen äidin roolin, jonka johdosta useimmat elivät pääasiassa lasten kanssa *yksinhuoltajina*. Myöhemmin 2000-luvulla voisi puhua pikemminkin itsellisistä äideistä, jotka ovat valinneet elämän itsellisinä yksinhuoltajaäiteinä. Monien yksinhuoltajaäitien tai itsellisten lesboäitien perheeseen kuuluu *äidin naisystävä*, joka kuitenkin asuu omassa kotitaloudestaan. Tehdyssä kyselyssä kaksi tällaista äitiä kuvasi perhettään sanoilla "äiti, lapsi ja äidin naisystävä" ja luokitteli itsensä muunlaisiin perheisiin, joita tässä raportissa kutsutaan monimuotoisten perheiden ryhmäksi. Monet iäkkäämmät ensimmäisen lesboäitisukupolven äidit ovat ryhtyneet elämään lesboelämää

²⁰ Kaikista kyselyyn vastanneista yli puolet, 54 % oli 30–39-vuotiaita vanhempia: 28,5 % oli 30–34 –vuotiaita, 25,5 % 35–39 –vuotiaita, 17,6 % 40–44 –vuotiaita ja 5 % oli 45–49 –vuotiaita vanhempia. Kyselyyn vastanneista nuorien, 25–29 –vuotiaiden vanhempien osuus oli 14,5 % ja 20–24 –vuotiaiden osuus oli 8 % kaikista sateenkaarivanhemmista.

vasta lasten kasvettua ja jotkut vasta lasten muutettua pois kotoa. (Kuosmanen 2000; Kuosmanen tulossa a.)

Lesboäitien *toisen sukupolven* muodostavat *heteroliitoissa lapsensa saaneiden naisparien uusperheet*, jotka yleistyivät etenkin pääkaupunkiseudulla ja suurimmissa kaupungeissa 1990-luvulla. Nämä rohkeat naisparit osoittivat esimerkiksi 1980-luvulla ja 1990-luvun alkupuolella, että eläminen kahden naisen lapsiperheenä oli mahdollista Suomessa. Nämä naisparit olivat saaneet lapsensa aiemmissa heteroliitoissa ja – suhteissa. Tämän johdosta monet heistä eivät vielä asioineet julkisissa lapsiperhepalveluissa naisparin perheinä. Lisäksi suomalaisessa kulttuurissa vielä 1990-luvun alussa lesbous ja äitiys nähtiin toisensa poissulkevinä asioina, siten että esimerkiksi lastenvaunuja työntävää naista pidettiin automaattisesti heteroperheen äitinä. Monet naisparin uusperheiden äidit näyttivätkin vielä 1990-luvun alussa päiväkodeissa tulevan tulkituiksi yksinhuoltajiksi, joiden ystävätär näytti auttavan heitä lastenhoidossa hakemalla lasta päiväkodista. (Kuosmanen 2000.) Ensimmäinen lesboäitien sukupolvi, joka tuli lesboina ja sateenkaariperheinä asiakkaaksi äitiyshuoltoon ja lapsiperhepalveluihin, olikin ensimmäisenä kuvattu lesboäitien kolmas, klinikkasukupolvi. (Kuosmanen tulossa a.)

Lesboäitien *neljäs sukupolvi* muodostuu *homomiehen tai miesparin kanssa moniapilaperheen perustaneista lesboäideistä ja naispareista*. Tämä moniapilaperheitä perustaneiden lesboäitien sukupolvi otti esimerkkiä ruotsalaisten lesbojen ja homojen yhdessä perustamista moniapilaperheistä ja muotoutui, kun lapsiperheen perustaminen tuli yhä suositummaksi myös homomiesten keskuudessa. Todennäköistä on, että myös Väestöliiton lapsettomuusklinikan naisparien ja itsellisten naisten hedel-

möityshoitojen keskeyttäminen vuosiksi 2000–2002 ja valmisteluvaiheessa olevan hedelmöityshoitolaikehdotuksen luoma epävarmuus vuosina 2005 ja 2006 antoivat pienen sysäyksen moniapilaperheiden perustamiseen²¹. Lesboäitien neljäs sukupolvi onkin lisääntymistapansa kautta sidoksissa homoisiin uuteen sukupolveen ja limittäinen klinikkasukupolven kanssa. (Kuosmanen tulossa a.)

Kolmiapilaperheitä muodostavat niin naisparit ja tulevat isät kuin synnyttävä äiti miesparin kanssa. Neliapilaperheitä muodostavat yhdessä nais- ja miesparit, jolloin perheen lapsilla on neljä vanhempaa. Moniapilaperheiden joukkoon voidaan lukea myös vanhemmoimisen jakava lesboäiti ja homoisä, joiden puoliset voivat osallistua vanhemmuuden jakamiseen vaihtelevilla tavoilla, sekä ystävinä lasta vanhemmoivat useamman vanhemman perheet. Kyselyyn vastasi yksi tällaisen kolmen vanhemman, yhden miehen ja kahden naisen perheessä toimiva sateenkaarivanhempi. Moniapilaperhettä luonnehtiikin se, että vanhemmuutta jaetaan alusta lähtien suunnitellusti parisuhteen rajojen yli, (lähes poikkeuksetta) useamman kuin kahden vanhemman kesken ja että lapsen vanhemmoiminen jaetaan sosiaalisesti arjen tasolla. Moniapilaperheen kaikkia vanhempia sitoo yhteen ensisijaisesti emotionaalinen sitoutuminen lapsen vanhemmuuden jakamiseen.

Homomiehet ja miesparit perustivat moniapilaperheitä 1990-luvun lopulta lähtien, ensimmäiset kyselyyn vastanneet miehet vuosina 1998 ja 2001 ja sen jälkeen tasaisesti vuosittain. Nämä homomiehet ja miesparit kuuluvat *homoisien ”uuteen sukupolveen”*, jolla viitataan tietoisesti homomiehenä lasten saamiseen sopimalla siitä synnyttävän äidin kanssa ja luovuttamalla sukusoluja koti-inseminaation tai hedelmöityshoitojen välityksellä. Uuden sukupolven homoisät ovat perustaneet myös ydinperheen muotoisia *miesparin perheitä*. Monet moniapilaperheiden, erityisesti kolmiapilaperheiden isistä toimivat etä-isinä ja tarjoavat lapsilleen toisen kodin. *Vanhempi ho-*

²¹ Kyselyyn vastanneiden homomiesten ensimmäiset moniapilaja miesparin perheet perustettiin vuonna 1998 ja vuonna 2001, jolloin neljä homomiestä sai lapsen. Myös molempina vuosina 2002 ja 2003 kolmelle homomiehelle syntyi lapsi. Vuonna 2004 vain yhdelle homomiehelle syntyi lapsi, mutta vuonna 2005 kahdelle ja vuonna 2006 jo kolmelle.

moisien sukupolvi on saanut usein lapsensa heterosuhteessa. Odotettavaa on, että aiemmissa heterosuhteissa lapsia saanut isien ja homomiesten sukupolvi on kyselyn aineistossa aliedustettuna, koska monet heistä eivät välttämättä edes miellä itseään sateenkaariperheen vanhemmiksi. Aiemman homoisien sukupolven isät ovat pääasiassa etävanhempia, mutta aineistossa oli yksi pääasiallisen vastuun kantava itsellinen isä.

Nämä sateenkaarivanhempien sukupolvet eivät ole ajallisesti tarkkarajaisia. Lisäksi samakin äiti on voinut saada ensin lapsia aiemmassa heterosuhteessa, elää avioeron jälkeen yksinhuoltajana, sittemmin naisparin uusperheessä ja saada hedelmöityshoitojen avauduttua yhteisiä lapsia naispuolionsa kanssa. Sukupolvet ovat ajallisesti pikemminkin limittäisiä siten, että tänä päivänä Suomessa elää kaikkiin näihin sukupolviin kuuluvia sateenkaarivanhempia. Lesboäitien ja homoisien sukupolveen kuulumista määrittellee ensisijaisesti se ajankohta, jona aikana lapsia on ryhdytty suunnittelemaan, ja saatavilla olevat lisääntymiskeinot. Kun vertaa suomalaisia sateenkaariperheitä angloamerikkalaisiin, englantilaisiin ja yhdysvaltalaisiin sateenkaariperheisiin, huomiota herättää se, että Suomesta puuttuvat adoption avulla lapsia saaneet sateenkaarivanhemmat. Odotettavaa

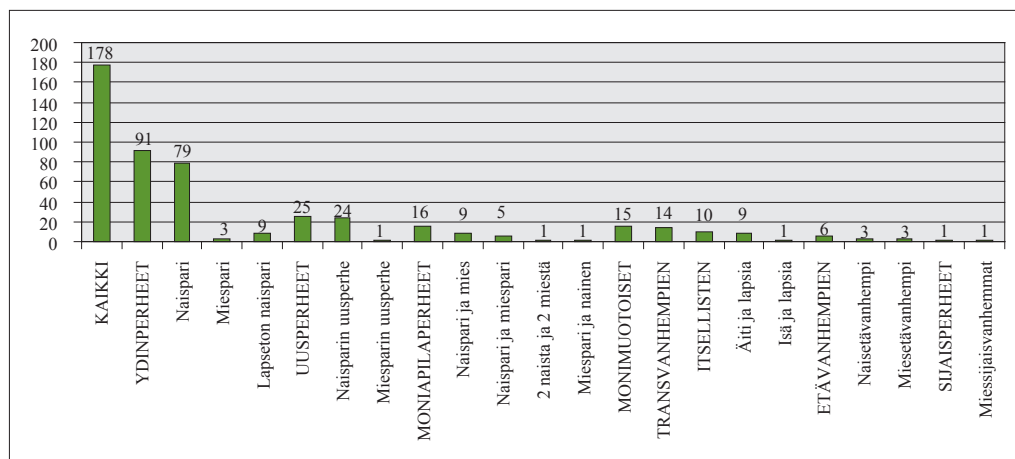
onkin, että kun perheen ulkoinen adoptio virallistetaan myös samaa sukupuolta oleville nais- ja miespareille, syntyy lesboäitien viides ja homoisien kolmas sukupolvi.

Sateenkaariperheet – naisparien perheitä ja monimuotoisia perheitä

Vaikka suomalaisten sateenkaariperheiden enemmistö muodostuu naisparien ydin- ja uusperheistä, sateenkaariperheiden muodot ja vanhemmoimisen järjestelyn tavat ovat moninaiset. Seuraavassa kuviossa 5 esitetään sateenkaariperheiden muodot kyselyyn vastanneiden vanhempien lukumäärän mukaan. Huomattava on, että yhdestä moniapilaperheestä kyselyyn on voinut vastata neljäkin vanhempaa, kun taas itsellisten perheistä ainoastaan yksi vanhempi.

Suurimman perhetyypin muodostavat ydinperheet, mutta huomattava on, että muita perhemuotoja on seitsemää eri perhetyyppiä, kun transvanhempien perheet lasketaan mukaan. Sateenkaariperheiden vanhempien määrittely perhemuotoihin oli neljässä yksittäisessä tapauksessa tulkinnanvaraista. Kaksi vastaajaa jätti sukupuolensa määrittelemättä, jotka sijoitettiin perhemuotoihin sen mukaan, missä perhemuodossa he olivat asioineet palvelujärjestelmässä ja miten he olivat tulleet vanhemmiksi. Olivatko

Kuvio 5: Kaikki sateenkaariperheet perhetyypeittäin (kpl) N = 178

he esimerkiksi synnyttäneet itse lapsensa, oliko synnyttäjänä ollut puoliso ja olivatko he rekisteröidyssä parisuhteessa vai olivatko he saaneet lapsensa sopimalla siitä äidin kanssa. Yksi vastaaja oli vahingossa merkinnyt itsensä mieheksi, vaikka muiden vastausten perusteella hänet voi tulkita naiseksi. Myös yhden transvanhemman perheessä eläneen vanhemman tunnistaminen aineistosta oli hyvin tulkinanvaraista. Perhemuotoja kuvaavien kategorioiden rajat ovatkin huokoiset ja sateenkaarivanhemmat myös liikkuvat kategorioiden välillä. Perhetyyppejä kuvaava taulukko kuvaakin vastaajien perhemuotoja kyselylomakkeeseen vastaushetkellä.

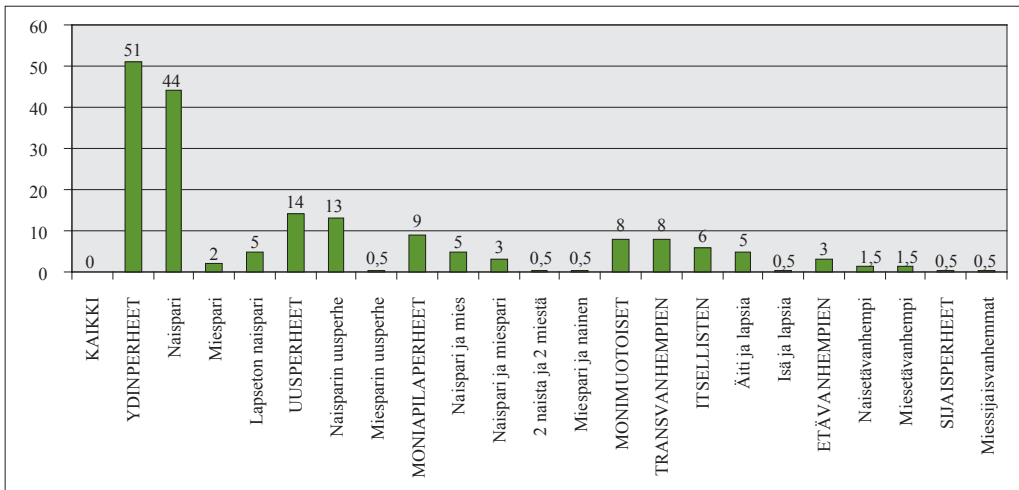
Kyselyyn vastanneista sateenkaarivanhemmista 25 % ilmoitti, että heidän perhemuotonsa oli muuttunut lasten syntymän jälkeen. Kaikki vastaajat eivät myöskään asioineet kaikissa lapsiperheiden palveluissa. Joten eri palvelupaikkojen perhemuotojen prosentuaalisia osuuksia ei olekaan verrattu peruslomakkeen aineiston määrään (N=167), vaan kyseisessä palvelupaikassa asioineisiin perheisiin ja

tiettyyn kysymykseen vastanneisiin. Sateenkaarivanhempien perheiden muodot olivat myös muuttuneet sinä aikana, kun he asioivat lapsiperheiden palvelujärjestelmässä.

Jos lapsettomat naisparit, joista useimmat odottivat lasta, lasketaan mukaan ydinperheisiin, ydinperheitä on hieman yli puolet, 51 % kyselyyn vastanneista. Näistä ydinperheiden muotoiset nais- ja miesparien lapsiperheet muodostavat aineistosta kuitenkin alle puolet eli 46 %.

Suomessa yleisin sateenkaariperheen muoto on naisparin ydinperhe, joissa eli 44 % kyselyyn vastanneista sateenkaarivanhemmista. Muita tyypillisiä perhemuotoja olivat uusperheet 14 %, moniapilaperheet 9 % ja transvanhempien perheet 8 %. Useimmat biseksuaalit naisuhteessa elävät naiset, joita kyselyyn vastanneista naisista oli 17 %, sovitautuivat kyselyssä sukupuolen mukaan määriteltäviin naisparin perhemuotoihin, samoin tekivät ei-heterot ja seksuaali-identiteettirajat ylittävät naiset.²² (Biseksuaalisuuden hukkumisesta parisuhdepuheessa ks. Lahti 2007).

Kuvio 6: Sateenkaariperhetyyppien osuudet (%) N = 178

²² Kyselyyn yleisellä lomakkeella vastanneista naisvastaajista 66 % (99) ilmoitti olevansa lesboja, 17 % biseksuaaleja, 12 % ei-heteroja (ei kuitenkaan lesboja tai homoja) ja 3 % seksuaali-identiteettirajat ylittäviä. Kyselyyn vastanneista miehistä 94 % (16) ilmoitti olevansa homoja ja yksi mies ja yksi nainen jätti vastaamatta seksuaali-identiteettiä koskevaan kysymykseen.

Usein kahdesta kotitaloudesta muodostuvien moniapilaperheiden yleisin muoto oli kahden naisen ja yhden miehen muodostama kolmiapilaperhe, joissa eli 5 % kyselyyn vastanneista sateenkaarivanhemmista. Miesparin ja naisparin muodostamassa neliapilaperheessä eli 3 % vastanneista sateenkaarivanhemmista. Lisäksi kyselyyn vastanneita yksittäisiä sateenkaarivanhempia eli kahden miehen ja naisen kolmiapilaperheessä ja neliapilaperheessä.

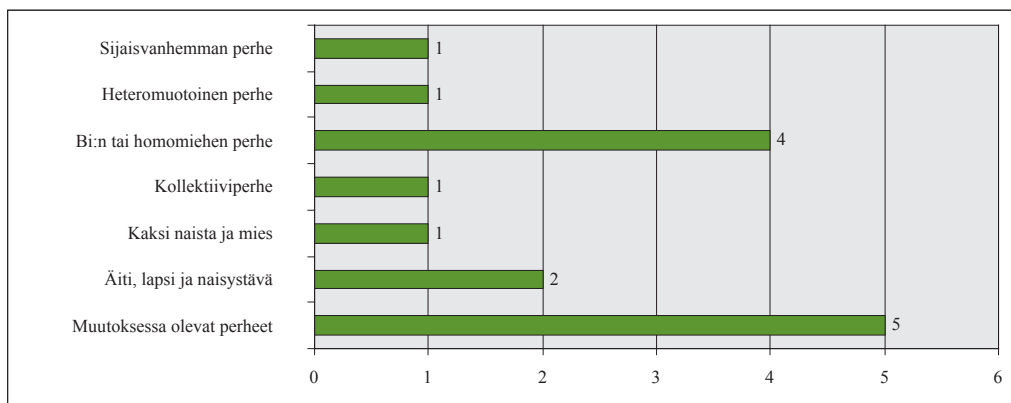
Transvanhempien perheiden vanhemmista kuusi eli vielä ennen sukupuolenkorjauksen juridista vahvistamista naisparin rekisteröidyssä parisuhteessa. Suurin osa (9/11:stä) trans-lomakkeella vastanneista trans-vanhemmista ja heidän puolisoistaan oli saanut lapset ennen omaa tai puolison sukupuolen korjausprosessia²³. Koko kyselyyn vastanneista 5 % eli itsellisten äitien ja lasten perheessä. Etävanhemman perheissä eli 3 % sateenkaarivanhemmista, heistä kolme oli naisia ja kolme miehiä.

Kyselyn tuloksissa huomion arvoista on miesparien ydinperheiden pieni määrä verrattuna naisparien ydinperheiden määrään. Vain kolme vastanneista sateenkaarisisistä eli miesparin ydinperheessä, jo-

hon oli yhdessä hankittu lapsia. Yleisin sateenkaarisiin perhemuoto olikin moniapilaperhe, joissa eli kuusi (38 % 16 isästä) isää. Miesparien ydinperheiden vähyys johtuu siitä, että Suomessa ei ole ollut vakiintuneita käytäntöjä sijaissynnytykselle, mitä ei myöskään sisällytetty vuonna 2006 hyväksyttyyn hedelmöityshoitolaikiin. Miesparien vanhemmuutta – vaikka miesten vanhemmuuden tukeminen on keskeisiä miesten tasa-arvotavoitteita – ei ole tuettu myöskään järjestämällä otollapsineuvontaa homomiehille, eikä sitä ole tarjolla myöskään lesbonaisille (Lapset ja rekisteröity parisuhde 2003, 19). Aineistossa oli vain yksi itsellinen isä. Ylipäänsä yksinhuoltajaisien perheiden osuus on ollut pieni (2,6 %) kaikista Suomen lapsiperheistä (vrt. Tilastokeskus: Lapsiperheet tyypeittäin 1950–2006). Lisäksi kyselyyn vastasi kaksi miesvanhempaa, joista yksi eli sijaisvanhempien ja lasten perheessä ja toinen miesparin uusperheessä.

Sateenkaariperheiden monimuotoisuus on haaste suomalaiselle sosiaali- ja terveyspalvelujärjestelmälle. Jopa 8,4 % (15) vastanneista sateenkaarivanhemmista eli perheissä, joita kyselylomakkeen 14

Kuvio 7: Monimuotoiset perheet (kpl) N = 15

²³ Tämä on päätelty siitä, että synnytyksvalmennuksessa ja äitiysneuvolassa asioineista transvanhemmista 8 ja heidän puolisoistaan 1 oli asioinut näissä paikoissa ennen omaa tai puolison sukupuolen korjausprosessia. Kuitenkin jo viisi näistä transvanhemmista tai heidän puolisoistaan oli ollut sukupuolenkorjausprosessissa lastenneuvolassa asioidessaan.

vastausvaihtoehtoa²⁴ ei riittänyt kuvamaan.

Tyypillisimpiä näistä olivat muutoksessa olevat naisparien perheet (5), joihin oli tulossa perheenliksystä ja muutama oli eroprosessissa, ja heteroydinperheen muotoiset perheet (4), joissa jompikumpi biologisista vanhemmista määritteli itsensä joko biseksuaaliksi, ei-heteroksi tai homoksi. Kaksi vastaajaa asui "äidin ja lapsen sekä omassa kotitaloudessaan asuvan äidin naisystävän" perheessä. Myös kollektiiviperheessä, kolmiapilaperheessä, jossa kellään vanhemmilla ei ollut parisuhdetta keskenään, ja heteroperheenmuotoisessa uusperheessä eli kussakin yksi kyselyyn vastannut sateenkaarivanhemp. Viittaamme tähän perheiden ryhmään jatkossa monimuotoisina perheinä.

Perhemuodon muuttuminen lasten syntymän jälkeen

Sateenkaariperhekyselyyn vastanneilla 25 %:lla perheen muoto oli muuttunut lasten syntymän jälkeen. Kaikista kyselyyn vastanneista sateenkaarivanhemmista 12 %:lla eli noin puolella syy perhemuodon muutokseen oli aiemman heteroparisuhteen, jossa lapset oli saatu, purkautuminen. Uusperheitä oli vuonna 2006 kaikista suomalaisista perheistä 9 %, kun kyselyyn vastanneista sateenkaarivanhemmista 14 % eli uusperheissä (Tilastokeskus: Uusperheet 1990–2006). Kun huomioidaan se, että todennäköisesti etenkin aiemmissa heteroperheissä lapsia saaneet vanhemmat ovat aliedustettuina aineistossa, voidaan tehdä tulkinta, että sateenkaariperheiden joukossa on todennäköisesti uusperheitä enemmän kuin suomalaisissa lapsiperheissä yleensä. Tämän tulokinnan voi tehdä siitä huolimatta, että uusperheistä molemmat vanhemmat ovat voineet vastata kyse-

lyyn. Jotkut asuivat myös sateenkaariusperheessä, jonka lapset olivat syntyneet aiemmassa nais- tai miesparisuhteessa.

Kyselyyn vastanneista vanhemmista 8 %:lla naispari- tai miesparisuhde oli purkautunut eron tai leskeksi jäämisen vuoksi. Tämä on vähemmän kuin avioliitosta eronneiden ja leskien osuus oli vuonna 2005 Suomen koko väestöstä, nimittäin 15 %. (Tilastokeskus: Väestö). Pienellä osalla eron myötä suhde lapseen oli muuttunut etävanhemmuudeksi. Jotkut eronneista tai leskeksi jääneistä äideistä olivat myöhemmin muodostaneet sateenkaariusperheen uuden naispuolison kanssa. Yksi naisvastaaja kertoi menettäneensä yhteyden lapseen eron yhteydessä kokonaan kertoen, että "lapsesta huolehtivat kokonaan muut".

Muita syitä perhemuodon muuttumiselle lapsen syntymän jälkeen olivat ydinperheen rajojen avaaminen isovanhemmille, ystävästä muodostuvaan kollektiiviin ja kolmiapilaperheen naisparilla lapsen biologisen isän ja tämän sukulaisten suuntaan. Perhe saattoi myös ajan kuluessa pienentyä lasten muuttettua kotoa tai moniapilaperheen vanhemmointikuvioiden muuttuessa perheen muodoksi vakiintuihin ajan kuluessa vähitellen ydinperhe.

Mitä nuorempana kyselyyn vastanneet vanhemmat olivat hankkineet lapsensa sitä todennäköisemmin heidän perhemuotonsa oli ehtinyt muuttua lasten hankkimisen jälkeen. Alle 19-vuotiaana vanhemmaksi tulleista 75 %:lla perheen muoto oli muuttunut, samoin 20–24-vuotiaana vanhemmaksi tulleista yli puolella, 57 %:lla perheen muoto oli muuttunut lapsen saamisen jälkeen.

Moniapilaperheiden ja uusperheiden lasten monet kodit

Eri kotitaloudessa asuvilta etävanhemmilta ja moniapilaperheiden vanhemmilta puuttuvat perheoikeudet ja asumistuki koskettavat erityisesti sateenkaari-isiä. Nimittäin kyselyyn vastanneista isistä yli puolet, 56 % ilmoitti lastensa asuvan pääasias-

²⁴ Perhemuotoa kuvaavat vastausvaihtoehdot olivat: äiti ja lapsia; lapseton naispari; naispari ja yhdessä hankittuja lapsia; naisparin uusperhe; kolmiapilaperhe; 2 naista, mies ja lapsia; kolmiapilaperhe; 2 miestä, nainen ja lapsia; neliapilaperhe, jossa miespari ja naispari; neliapilaeroperhe; 4 vanhempaa: 2 naista ja 2 miestä; sijaisvanhemp ja lapsia; sijaisvanhemmat ja lapsia; isä ja lapsia; lapseton miespari; miespari ja yhdessä hankittuja lapsia; etävanhemman perhe; jokin muu.

sa muiden vanhempien luona, kaksi ilmoitti lasten asuvan yhtä paljon kahdessa osoitteessa ja yksi ilmoitti osan lapsista asuvan luonaan ja osan muualla. Sateenkaari-ististä vain 29 % ilmoitti lasten asuvan pääosan ajasta tai kokonaan luonaan. Kaikista sateenkaariperhe-kyselyyn vastanneista vanhemmista 7 % ilmoitti, että lapset asuvat yhtä paljon kahdessa osoitteessa. Moniapilaperheissä, joissa kyselyyn vastanneista vanhemmista eli 9 %, tällainen kahden kodin järjestely on yleinen tapa jakaa vanhemmuutta arjen tasolla.

Lähes poikkeuksetta sateenkaariperheiden lapset asuvat pääasiassa tai kokonaan äitien kanssa samassa kotitaloudessa²⁵. Äideistä vain 7 % ilmoitti lasten asuvan yhtä paljon kahdessa osoitteessa, 4 % ilmoitti osan lapsista asuvan luonaan ja osan muualla ja vain 3 % sateenkaari-äideistä ilmoitti, että lapset asuvat pääasiassa muiden vanhempien luona.

Tunnustetaanko kaikki sateenkaari-vanhemmat vanhemmiksi?

Queer-tutkija Judith Butler (2004) on kysynyt kriittisesti, tulevatko lesbojen ja homojen läheissuhteiden muodoista eri maiden lainsäädännöissä tunnustetuiksi vain vallitsevaan järjestelmään sopivat, helposti tunnistettavat parisuhdenormatiiviset muodot, jotka hyväksytään ainoastaan vanhemmuudesta ja sukulaisuudesta riisuttuina perhemuotoina? Kuten Suomen laissa rekisteröidystä parisuhteesta tehdään. Tässä raportissa yksi keskeinen tutkimuskysymys onkin, miten erityisesti lapsen syntymään liittyvissä terveyspalveluissa, kuten hedelmöityshoitoklinikoilla ja äitiysneuvolassa tunnustetaan erilaiset sateenkaariperheiden muodot, erilaiset sateenkaarivanhemmat ja sateenkaarivanhempien ja -perheiden tarpeet. Lisäksi olemme analysoineet osassa palvelupaikoista, eroaako sosiaalisten ja biologisten vanhempien saama tuki toisistaan.

²⁵ Kyselyyn vastanneista äideistä 87 % (117) ilmoitti lasten asuvan pääasiassa tai kokonaan luonaan.

2. SOSIAALI – JA TERVEYSPALVELUT

Paula Kuosmanen

Terveyspalveluista tärkein palvelu kaikille lasta odotaville on äitiysneuvonta, jota tekevät **äitiysneuvolan** terveydenhoitajat ja lääkärit. Kunnalliset äitiysneuvolat ja lastenneuvolat sijaitsevat usein terveyskeskusten yhteydessä. Useimmat kyselyyn vastanneet sateenkaarivanhemmat olivat asioineet ennen julkisen sektorin terveyspalveluiden asiakkaisiksi astumista lähes poikkeuksetta yksityisillä **hedelmöityshoitoklinikoilla**. Tässä luvussa esitellään sateenkaariperheiden vanhempien kokemuksia tärkeimmistä terveydenhuollon lapsiperheille suuntaamista palveluista.

Terveyspalveluiden lisäksi useimmissa kunnissa sosiaalivirasto tarjoaa monenlaisia tukipalveluja perheille. Suuremmissa kaupungeissa, kuten Helsingissä sosiaalivirasto tarjoaa lapsiperheille esimerkiksi leikkipuistotoimintaa, perhetalojen palveluita, kotipalvelua ja lastensuojelun palveluita. Kaikki kunnat ovat velvollisia järjestämään lapsille myös päivähoitoa, jota käsittelemme seuraavassa luvussa. Viidennessä luvussa kartoitamme sateenkaariperheille tärkeitä **perheoikeudellisiin kysymyksiin liittyviä sosiaalipalveluita**, joihin kuuluvat muun muassa lastenvalvojan tekemä isyyden selvitys sekä elatus-, huolto- ja tapausasiat, adoptio ja elatustuki.

Tässä luvussa lasta suunnitteleville suunnattuja terveyspalveluita: hedelmöityshoitoklinikoja ja äitiysneuvolaa tarkastellaan siitä näkökulmasta, miten näissä palvelupaikoissa tunnistettiin erimuotoiset sateenkaariperheet ja vanhemmat. Ja miten eri-

laisia sateenkaarivanhempia tuettiin vanhemmaksi tulossa. Koska muita perhemuotoja, paitsi naisparin ydinperheitä ja uusperheitä on aineistossa alle 20, tilastollisia testejä perhemuotojen välillä ei ole tehty. Näiltä osin analyysi perustuu aineiston alustavaan analyysiin, jossa nostetaan esiin aineistosta kiinnostavimpia suuntaa-antavia huomioita. Analyysi perustuu ristiintaulukoinnin avulla eri perhemuotojen prosentuaalisten osuuksien vertaamiseen, joita täydentää avovastausten laadullinen analyysi. Sateenkaarivanhempien kokemuksia kuvaavia avovastauksia esitellään prosentuaalisten osuuksien mukaan. Avovastausten esittelyssä on kiinnitetty huomiota sateenkaarivanhempien kokemusten monipuolisuuden ja keskenään ristiriitaisten kokemusten esiintuomiseen, jotta ei syntyisi vinoutunutta kuvaa sateenkaarivanhempien kokemuksista eri palvelupaikoissa.

Lisääntymisterveydenhuoltoon liittyvien palveluiden lisäksi kartoitamme tässä luvussa tarkemmin myös eri tahojen tarjoamaa perheneuvontaa. Perheneuvolat tarjoavat apua lapsen kehitykseen tai kasvatukseen liittyvissä kysymyksissä ja erityiset pari- ja perheterapiayksiköt tarjoavat joissain kunnissa lisäksi parisuhde- ja perheneuvontaa. Perheneuvontaan liittyvien sateenkaarivanhempien kokemusten esittelyssä on kiinnitetty huomiota erityisesti sosiaalisten ja biologisten sateenkaarivanhempien kokemusten eroihin.

2.1. Hedelmöityshoitoklinikat - naisparien vanhemmuuden arviointi syrjivänä käytäntönä

Paula Kuosmanen

Hedelmöityshoitoklinikat palvelevat hetero- ja naispareja ja itsellisiä naisia hedelmöitymisessä. Heteropareilla on kyse usein jommankumman osapuolen hedelmättömyyden hoitamisesta tai sukusolujen korvaamisesta luovutetuilla sukusoluilla: siittiöillä tai munasoluilla. Naisparien ja itsellisten naisten kohdalla kyse on usein yksinkertaisesta inseminaatio-toimenpiteestä, jossa luovutettuja siittiöitä viedään kohtuun. Hoitojen toimenpiteiden kohteena on useimmissa tapauksissa tuleva synnyttävä nainen, johon viedään sukusoluja tai jonka raskaaksi tuloa pyritään tukemaan hoitotoimenpiteillä. Sateenkaariperheiden tapauksessa sukusolujen luovuttajista enemmistö on miehiä. Siten sateenkaarivanhempien kokemukset hedelmöityshoitoklinikoilta vaihtelevat sukupuolen mukaan ja myös sen mukaan, onko kyse hoitojen kohteena olevasta tulevasta synnyttävästä naisesta vai hänen puolisostaan, tulevasta sosiaalisesta vanhemmasta. Yksittäisille itsellisille naisille hedelmöityshoitoja on tehty 1990-luvulta lähtien ja naispareille 1990-luvun loppupuolelta lähtien (Malin 2003). Hedelmöityshoitoklinikoiden toimintaa säätelee 25.10.2006 säädetty hedelmöityshoitolaki, jossa hedelmöityshoitojen käyttö sijaissyntytykseen kiellettiin, mikä rajoittaa naisen käyttämistä ”kohdunvuokraukseen” lapsen saamiseksi.

Hedelmöityshoitojen avautuminen 1990-luvun lopulla naispareille ja itsellisille naisille loi suomalais-ten lesbojen babyboomin. Hedelmöityshoidot olivat uusi, koti-inseminaatiota turvallisempi tapa saada lapsia. Sen mukaan naispareja ja itsellisiä lesboja, jotka saivat tietoisesti lesboina lapsia, ryhdyttiinkin sateenkaariperheiden piirissä kutsumaan klinikaskupolveksi. Sukupolven nimi kuvaa radikaalia eroa aiemmissa heterosuhteissa lapsia saaneiden lesboäitien ja vanhempien sosiaalisiin sukupolviin. Väes-

töliiton²⁶ lapsettomuusklinikka ryhtyi ensimmäisenä klinikkana palvelemaan naispareja vuonna 1997 ja homomiehet tulivat hedelmöityshoitoklinikoiden asiakkaisiksi moniapilaperhettä perustavina homomiehinä hieman myöhemmin vuonna 2001 ja sen jälkeen tasaisesti vuosittain.

Sateenkaariperhe-kyselyyn vastanneista vanhemmista hedelmöityshoitoklinikan palveluita oli odotetusti käyttänyt suurin osa, 68 % (103)²⁷. Naisparin ydinperheiden äideistä 91 % (72), neliapilaperheiden vanhemmista 80 % (4/5:stä)²⁸ ja lapsettomina naispareina elävistä 56 % (5/9:stä) ja kolmiapilaperheiden vanhemmista 30 % (3/10:stä) olivat käyttäneet hedelmöityshoitoklinikkaa lasten saamiseen tai sen yrittämiseen. Naisparien uusperheiden vanhemmista neljäsosa (6/24:stä) oli käyttänyt hedelmöityshoitoklinikkaa, mikä kuvaa sitä, että myös naisparien uusperheet, kuten yleensäkin uusperheiden vanhemmat, saavat yhteisiä lapsia. Kolmea miesvastajaa lukuun ottamatta kaikki hedelmöityshoitoklinikan palveluita käyttäneet olivat naisia.²⁹

Lähes poikkeuksetta ensimmäiset ”klinikkasukupolven” naisparit asioivat Väestöliiton klinikalla vuo-

²⁶ Väestöliitto on perhe-, väestö- ja seksuaaliterveydenalan järjestö, joka tekee lapsettomuustutkimusta ja antaa perinnöllisyysneuvontaa. Päävastoin kuin usein luullaan, Väestöliiton klinikat eivät ole julkisen sektorin palvelupaikkoja, vaan yksityinen klinikaketju. Väestöliiton yksityiset klinikat ovat antaneet lapsettomuushoitoja vuodesta 1986 lähtien, nyt jo neljällä paikkakunnalla Suomessa. Väestöliitto toimii kotisivujensa mukaan ”myös monikulttuurisen ja suvaitsevaisen Suomen puolesta” (Väestöliiton kotisivut).

²⁷ Analyysi perustuu kyselyyn yleisellä lomakkeella vastanneiden vastausten N= 167 analyysiin.

²⁸ Prosentuaalisia osuuksia esitellään poikkeuksellisesti, jotta eri perhemuotojen vanhempien osuuksia voi verrata toisiinsa. Vastajaryhmän pienen määrän osoittamiseksi esitellään myös eri perhemuotojen vanhempien lukumäärät.

²⁹ Nämä kolme miestä ovat mukana teknisistä syistä aineiston analyysissä. Miesten pienen lukumäärän vuoksi tulokset kuvaavat kuitenkin naisten kokemuksia hedelmöityshoitoklinikoilta.

sina 1997–2000 ja tämän jälkeenkin usein vielä sisarusta hankkimassa. Väestöliiton oman ilmoituksen mukaan Väestöliittoon hakeutui vuosina 1997–2000 hoitoihin ja ensihaastatteluuun 33 naisparia ja 66 itselistä naista, joista noin puolelle aloitettiin hedelmöityshoidot (Suikkari, ylilääkäri, Väestöliitto 6.2.2003 puhelinkeskustelu). Tämä kuvaa Väestöliiton tiukkaa suhtautumista naisparien ja itsellisten naisten hoitoihin. Kyselyn aineistossa näkyy, että Väestöliitossa hoitoja aloitettiin sateenkaarivanhemmille aiemmin kuin muilla klinikoilla, eniten vuosina 1999–2000 ja vuosina 2005–2006. Muilla yksityisillä klinikoilla hoitojen aloittaminen painottui selkeästi 2000-luvun alkupuolelle ja viime vuosiin 2005–2006.

Hoitojen keskeytys valmisteilla olevan lain vuoksi

Naisparien ja lesbojen lapsentekoa on rytmittänyt alusta lähtien valmisteilla ollut lakiehdotus keinoalkuisista lisääntymismenetelmistä, sittemmin hedelmöityshoidoista, jonka pelättiin sulkevan hedelmöityshoidot naisparien ja itsellisten naisten ulottumattomiin. Eduskunnassa 25.10.2006 hyväksytyssä hedelmöityshoitolaissa hoitojen jatkuminen naispareille ja itsellisille naisille kuitenkin vahvistettiin myös juridisesti. Hedelmöityshoitojen tarjoamisen ehdot olivat kuitenkin Suomessa 1990-luvulta lähtien keskustelunalaisina ja palveluntarjoajat joutuivat ennakoimaan tulevaa tilannetta. Vuonna 2000 Väestöliitto keskeyttikin naisparien hoidot vuosiin 2000–2002 ajaksi, koska vallitsi epävarmuus siitä, miten Suomen hallituksessa valmisteilla olevassa hedelmöityslain tultaisiin muotoilemaan naispareille ja itsellisille naisille sulusoluja luovuttaneiden henkilöiden nimettömyys, isyyden tunnustaminen ja elatusvelvollisuus. Epävarmuus tulevasta hedelmöityshoitolaista ja hoitojen keskeytykset aiheuttivat pettymyksiä ja tuntuivat niiden kohteeksi joutuneista naispareista kohtuuttomalta.

Lakiesitysten ym. takia hoidot keskeytettiin ...-se oli traumaattista ja kauheaa, koska olin jo vanha (melkein yli synnytyksiä) ja aikaa oli vähän, eli kärsijätysti: rahaa, aikaa, energiaa ja unelmia paloi, niin Väestöliitossa kuin sitten yksityisillä klinikoillakin, omaa biologista lasta ei koskaan syntynyt. Muutoin siis hoito ja kohtelu ja kaikki oli erittäin asiantuntevaa, asiallista ja hyvää - väestöliiton hoitopolitiikka lakiesitysten siinä vaiheessa ei luonnollisesti ollut yksittäisten lääkärin vika. (pääkaupunkiseutu, naispari, muu yksityinen klinikka)

Väestöliitto avasi ovensa uudestaan naispareille 13.3.2003 tekemällään päätöksellä, mutta monet naisparit olivat ehtineet siirtyä tänä aikana muiden yksityisten hedelmöityshoitoklinikoiden asiakkaiksi. Kyselyyn vastanneista sateenkaarivanhemmista 78 % (79) olikin käyttänyt muuta yksityistä klinikkaa, 17 % (17) Väestöliiton klinikkaa ja 3 % (3) ulkomaisesta hedelmöityshoitoklinikkaa ja 2 % (2) kunnan hedelmöityshoitoklinikkaa.

Tyytyväisyys palveluun hedelmöityshoitoklinikoilla

Pääsääntöisesti naisparien perheet ja sateenkaarivanhemmat olivat tyytyväisiä saamaansa palveluun hedelmöityshoitoklinikoilla. Asiakassuhteeseen lääkäriin oli tyytyväisiä tai melko tyytyväisiä 93 %. Tosin lääkärin vastaanotolle pääsivät yleensä vain ne, jotka oli psykologin haastattelussa "hyväksytty" hoitoihin. Odotetusti hieman vähemmän vastaajista (78 %) piti asiakassuhdetta psykologiin myönteisenä, toiminut hän usein vanhemmuuden arvioijana. Naisparit kuvasivat asioimistaan klinikalla seuraavasti:

Klinikalla kävi paljon naispareja ja siellä asia oli tuttu ja siihen suhtauduttiin luontevasti. (naispari, v. 2002, muu yksityinen klinikka, pääkaupunkiseutu)

Koko klinikan väki oli meille erittäin ystävällinen ja suhtautui meihin tukien ja kannustaen. (naispari, Itä-Suomen lääni)

Näistä avovastauksista välittyi kuva kannustavasta ja naisparia tukevasta asiakassuhteesta, jossa naisparin perhemuotoon suhtaudutaan luontevasti. Ystävällisen asiakaspalvelun lisäksi sateenkaarivanhemmat ja naisparit kohtasivat neutraalia palvelua.

Ei kielteisiä kokemuksia, hoitohenkilökunta lääkäri mukaan lukien kohtelivat meitä kohteliaasti ja kunnioittaen. En kokenut saavani erityiskohtelua perhemuotoni takia. (naispari, v. 2003, muu yksityinen klinikka, pääkaupunkiseutu)

Kohtelu ja palvelu oli moitteetonta, asiallista. (naispari, Väestöliitto, Itä-Suomen lääni)

Näistä avovastauksista jää kuva asiallisesta kohtelusta, mutta avoimeksi jää, saivatko naisparit sateenkaarivanhempina ja nimenomaan naispareina tukea vanhemmaksi tulossa. Pikemminkin syntyy vaikutelma etäisestä asiakassuhteesta, jossa asiakkaista ei ole kohdattu sateenkaariperheenä. Epäselväksi avovastauksissa jää myös, ovatko nämä naisparin vanhemmat voineet ilmaista tuen tarpeitaan. Hedelmöityshoitoklinikoille hakeutuneista naisparien vanhemmista 23 % (11) joutui kokemaan, ettei heidän perhemuotoaan pidetty positiivisena asiana. Tämä näkyi erityisesti psykologin haastatteluissa.

Psykologin haastattelu vanhemmuuden arvioimiseksi

Hedelmöityshoitoklinikoilla on vakiintunut käytäntöksi, että kaikki lahjoitettuja sulusoluja käyttävät asioivat psykologin luona, jossa tarvittaessa arvioidaan myös asiakkaiden soveltuvuutta vanhemmiksi. Psykologin haastattelua ryhdyttiin Väestöliiton aloittamana käytäntönä soveltamaan hedelmöityshoitoklinikoilla erityisesti itsellisiin naisiin ja naispareihin siten, että psykologin haastattelusta tuli vanhemmuutta arvioiva haastattelu (ks. myös Malin 2003). Tätä taustaa vasten ei ole yllätys, että vain puolet 50 % (23) naisparien vanhemmista koki, että klinikan psykologi suhtautui heidän perheeseensä voimavarana. Sen sijaan 28 %:lle (13) naispareista jäi epäselväksi klinikan psykologin asenne perhettä kohtaan.

Psykologin luona asioineista sateenkaarivanhemmista 16,5 %:lle (11) jäi negatiivinen tai melko negatiivinen mielikuva asioinnista psykologin luona. Näistä kaikki olivat hedelmöityshoitoklinikalla otetun käytännön mukaan naisia ja kymmenen hankkiutumassa synnyttäväksi äidiksi. Näistä 8 (17 % naisparin ydinperheistä) oli naisparin ydinperheessä eläviä äitejä, yksi lapsettomaksi jäänyt naispari (20 %), yksi kolmiapilaperheen äiti (100 %) ja yksi naisparin uusperheen äiti (20 %). Negatiivisia kokemuksia psykologin tapaamisesta kuvattiin avovastauksissa runsain sanoin:

Psykologi kertoi ensin, että näiden kolmen tapaamisen aikana tullaan mm. miettimään sitä, mitä lapselle merkitsee, että hän kasvaa ilman isää. Kun sitten myöhemmin halusin tietää, miksi tämä kolmen kerran käynti oli pakollinen, ilmoitti terapeutti, että Väestöliitto haluaa toimia tässä vastuullisena isänä. Kun kerran meillä ei sellaista ole omasta takaa. Keskustelu päättyi vähemmän harmonisissa merkeissä. (naispari, v. 1999, Väestöliitto, pääkaupunkiseutu)

Väestöliiton psykologi on ilmiselvästi suhtautunut naisparin perheeseen vaillinaisena, isättömänä ja sitä kautta patriarkaalista suojelua tarvitsevana perheenä. Psykologin käsitys on, että Väestöliitto ottaa perheen muodostumisesta ja lasten saamisesta vastuun "vastuullisena isänä". Vaikka lapsen kehityksestä tehdyt tutkimustulokset esittävät päinvastaista naisparien ja lesbojen kyvystä kasvattaa lasta (Kuosmanen 1996), psykologi haluaa käsitellä "ilman isää kasvamista" kolmella tapaamiskerralla. Keskusteluyhteys psykologiin

katkesikin. Tämä avovastaus kuvaa sitä, millaisen vastaanoton ensimmäiset naisparit saivat Väestöliitossa ja miten he joutuivat – hedelmöityshoitoihin perheenä hakeutuessaan – perustelemaan perhemuuttoa tai kohtaamaan suoranaista syrjintää.

Psykologin haastattelu – syrjivänä käytäntönä

Monet yksityiset hedelmöityshoitoklinikat olivat sateenkaariperhekyselyn perusteella luopuneet Väestöliiton klinikalla aluksi käytännöksi muodostuneesta psykologin haastattelusta, koska perheessä jo oli lapsia tai koska lääkäri ei katsonut erillistä haastattelua tarpeelliseksi. Tähän saattoi olla joskus syynä myös se, että lasta oli yritetty saada jo puoli vuotta muumimukimenetelmällä eli koti-inseminaatiolla. Psykologin haastattelun tarpeellisuutta kaikille naispareille ja itsellisille naisille voikin tarkastella kriittisesti, varsinkin kun monen haastattelun sarjaa ei tehdä kaikille heteroperheillekään. Monet naisparit olivat tietoisia negatiivisesta erilliskohtelustaan verrattuna muihin asiakkaisiin:

Ei-heteroasiakkaita kohdeltiin erilaisina; meidän piti osoittaa ”kyvykkyytemme” ja kelpoisuutemme vanhemmuuteen, henkilökunta toimi kontrolloijina ja portinvartijoina, ei tukena ja apuna. Heteroparit pääsivät suoraan itse hoitoihin ilman tenttauksia ja kontrollia. (naispari, pääkaupunkiseutu, v. 2000, muu yksityinen klinikka)

Noin viidesosa naispareista ilmoitti jääneensä hedelmöityshoitoklinikoilla ilman tukea ja apua, koska heidän kykynsä toimia vanhempina oli arvioinnin kohteena. Kun naisparien ja lesbojen lasten kehityksestä tehdyt vertailevat tutkimustulokset eivät millään tavalla tue tällaisen erityisen arvioinnin tarvetta, tällaista yhden asiakasryhmän tarkempaa arviointia voi pitää syrjivänä käytäntönä, jonka seurauksena kaikkia asiakkaita ei kohdella yhdenvertaisesti terveyspalvelujen asiakkaina ja terveyspalvelujen saajina.

Väestöliiton palvelut verrattuna muiden yksityisten klinikoiden palveluihin

Sateenkaarivanhemmat olivat selvästi tyytyväisempiä muiden yksityisten klinikoiden hedelmöityshoitopalveluihin kuin Väestöliittoon. Muita yksityisiä klinikoita käyttäneistä 78 % (40) ilmoitti varauksettomasti, että psykologi ”puhutteli minua oikein perhesuhteeni huomioiden”, kun taas Väestöliiton klinikan asiakkaista vain noin puolet 53 % (8) pystyi toteamaan näin. Mutta myös muilla yksityisillä klinikoilla naisparit saattoivat joutua epäasiallisen psykologin haastatteluun:

Kaikki muu oli todella asiantuntevaa ja ystävällistä, paitsi kättilön suorittama psykologinen haastattelu oli fiasko. Hän kysyi ennakoimamme kysymykset, joihin vastasimme ”oikein”, mutta pieleen meni, kun hän alkoi siteerata Jari Sinkkosta isyydestä ja sukupuolista. Lisäksi hän problematisoi täysin perusteettomasti ajatuksemme, että olemme kaksi äitiä. Hänen mukaansa se on mahdotonta, voi olla vain yksi äiti. Toinen on joku muu vanhempi, eikä äiti-nimitystä voi käyttää. Puolisoni suuttui ja korotti ääntänsä ja sanoi, ettei aio kuunnella tollasta paskaa ja että Sinkkonen on tyhmä, eikä ymmärrä mistä puhuu - varsinkin tietoja on tosi huono soveltaa meihin. ... (naispari, pääkaupunkiseutu, v. 2005, muu yksityinen klinikka)

Tämä avovastaus kuvaa syrjivää asiakastilannetta, joka on myös asiakasperhettä kohtaan niin loukkaava, että toinen hoitoon tulleista vanhemmista menettää malttinsa. Kättilön suorittamassa haastattelussa naisparia ei hyväksytty lapselle hyvänä kasvu- paikkana, eikä ”kättilö” tunnustanut naisparin vanhemmuuden rooleja kahtena äitinä. Ilmiselvää on, että kättilö toimii heteroydinperhemallin mukaan, jossa ”oikeita vanhempia” ovat vain biologiset vanhemmat ja kullakin lapsella voi olla vain yksi äiti. Lisäksi ”kättilö” suhtautuu naisparin perheeseen vaillinaise-

na isättömänä perheenä. Tällainen perheen muotoa perustavalla tavalla loukkaava kommentti kuvaa terveydenalan ammattilaisten käyttämää valtaa asiakas-perheitä kohtaan.

Kaikkien kokemukset eivät kuitenkaan olleet näin negatiivisia. Muita yksityisiä klinikoita käyttäneistä melkein puolet, 46 % (23) koki myös varauksettomasti, että ”psykologi tuki minua vanhemmaksi tulossa”, kun taas Väestöliiton klinikalla asioineista vain 13 % totesi varauksettomasti näin.

Ilmaisivat voimakkaasti tukeaan sk-perheil-le, mitä tulee keskeneräiseen lainsäädännön tilaan. Lääkäri oli yllätynyt kysymyksestä, voiko pakasteessa olevia alkioita siirtää toisen äidin kohtuun. Hän rupesi pohtimaan, olisiko se sitten tavallaan ”munasolun luovutus”. Meidän mielestä alkiot oli meidän lasten alkuja, eikä vain toisen meistä. (naispari, v.2005, muu yksityinen klinikka).

Tämä avovastaus kuvaa asiakastilannetta, jossa klinikan lääkäri ottaa vakavasti asiakasperheen ehdotuksen munasolun siirtämisestä toisen äidin kohtuun. Tosin lääkäri ryhtyy pohtimaan sitä hedelmöityshoitoklinikan sukuisolujen luovutus-diskurssissa ”munasolun luovutuksena” eikä ota kantaa ”meidän alkiot” -keskusteluun, mikä tukisi enemmän naisparin perheyhteyttä.

Monet naisparit hakeutuivatkin Väestöliitosta vuoden 2000 jälkeen sateenkaariperheystävällisemmille klinikoille, joissa klinikan psykologi ja lääkärit tunnistivat ja tukivat heidän sateenkaariperhesuhteitaan paremmin kuin Väestöliiton klinikoilla.

Klinikan vaihto

Kesken hoitoprosessin klinikkaa oli joutunut vaihtamaan 22 % (17) naispareista, yksi itsellinen nainen ja yksi etävanhempi. Vaihdon yleisimpiä syitä oli, että Väestöliiton lapsettomuusklinikka keskeytti hoidot naispareille vuosiksi 2000–2002. Myös jotkut yksityiset

klinikat keskeyttivät hoidot, mutta lyhyemmäksi ajaksi. Monet vaihtoivat pois Väestöliitosta myös siksi, että siellä teetettiin naisparien mielestä ”turhia tutkimuksia”, joilla viitattiin edellä kuvattuihin psykologin haastatteluihin. Kaksi naisparin vanhempaa oli hakeutunut myös oman paikkakunnan julkiseen terveydenhuoltoon, mutta useimmissa kunnissa hoitoja ei pääsääntöisesti tehty naispareille. Hoitopaikan vaihtoon vaikutti myös muutto, taloudelliset tekijät ja siirtyminen asioimaan lähemmäksi omaa paikkakuntaa.

Perhemuodon ja sukupuolen merkitys

Yksittäisten vastausten perusteella näyttäisi siltä, että jos aineisto olisi suurempi, perheen muoto saat-taisi selittää sitä, tulivatko sateenkaarivanhempien perhesuhteet oikein tunnistetuiksi lääkärin ja psykologien vastaanotoilla³⁰. Mutta koska muunlaisissa perheissä kuin ydinperheissä elävien naisparien osuus vastaajista oli niin pieni, eroihin voi olla myös muita yksittäisiä syitä. Hedelmöityshoitojen käyttäjiistä valtaosa oli naispareja. Voikin kysyä, ovatko hedelmöityshoitoklinikoiden käytännöt muokkaantuneet heteroydinperhemallin mukaan parisuhdenormatiivisiksi, siten että asiakaskäytännöt eivät huomioi riittävästi esimerkiksi moniapilaperheiden vanhempien tarpeita asioida perheenä.

Tytytyväisyys hedelmöityshoitoklinikoiden palveluihin näyttäisi kuitenkin olevan sukupuolittunutta, kuten psykologin luona asioiminenkin, joten mies- ja naisvastaajat eivät ole vastanneet samaan kysymykseen. Kun naisparin ja tulevan synnyttävän naisen kohdalla arvioidaan aloitetaanko hänelle hoitoja ollenkaan, miehiltä saatetaan varmistaa vain yhdes-sä haastattelussa, että ymmärtääkö hän luovuttajana asemansa luovuttajana tai moniapilaperheen suunniteltuna tulevana isänä. Hedelmöityshoitoklinikalla

³⁰ Psykologi tai lääkäri ei heti tunnistanut oikein sateenkaariperheelliseksi viittä naisparin ydinperheen vanhempaa (5 %), yhtä naisparin uusperheen vanhempaa (17 %), yhtä neliapilaperheen etävanhempaa (25 %) ja yhtä kolmiapilaperheen äitiä (33 %). Pienen vastaajajoukon vuoksi tähän tietoon ei voi suhtautua tilastollisesti merkitsevästi selityksenä. Naisparien ydinperhemuodon suhteellinen osuus näyttää kuitenkin huomattavasti pienemmältä kuin muiden perhemuotojen suhteelliset osuudet.

asioineista naisista viisi (5 %) oli tyytymätön tai melko tyytymätön asiakassuhteeseen lääkäriin ja kaksi naisista ei osannut sanoa kantaansa. Kaikille kolmelle klinikalla asioineelle miehelle oli jäänyt myönteinen tai melko myönteinen mielikuva psykologin luona asioimisesta. Pienen miesten vastaajajoukon vuoksi, miesten ja naisten väliset erot eivät kuitenkaan ole tilastollisesti merkitseviä.

Tuki omalle vanhemmuudelle ja perheelle

Yllättäen useammat sosiaaliset vanhemmat kuin biologiset vanhemmat kokivat, että hedelmöityshoitoklinikan lääkäri ja psykologi tukivat heitä vanhemmaksi tulossa. Lääkäriltä koki saavansa tukea omaan vanhemmuuteensa 78 % (24) sosiaalisista vanhemmista, mutta vain 53 % (45) biologisista vanhemmista. Kun taas vanhemmuutta arvioivalta psykologilta koki saavansa tukea omaan vanhemmuuteensa 79 % (15)³¹ sosiaalisista vanhemmista ja vain 68 % (32) biologisista vanhemmista. Ero liittyy ilmeisesti siihen, että hedelmöityshoidot sinänsä lisääntymistapana mahdollistavat sosiaalisille vanhemmille lasten saannin naisparina. Erolla voi olla yhteyttä myös siihen, millaisin odotuksin sosiaaliset ja biologiset vanhemmat ovat asioineet hedelmöityshoidoissa, samoin asiakaskäyntien määrään. Huomattava on, että biologisista vanhemmista lähes kaikki olivat tulevia synnyttäviä äitejä, jotka olivat lääketieteellisten hoitotoimenpiteiden kohteena.

Sateenkaarivanhemmista 73 % (73)³² koki, että he saivat klinikan lääkäriltä tukea perheenä. Mutta naisparin ydinperheiden vanhemmista 13 % (13) koki, ettei lääkäri tukenut heitä perheenä, samoin yksi (17 %) naisparin uusperheen vanhempi ja yksi

kolmiapilaperheen vanhempi (17 %). Ero ei kuitenkaan selity perhemuodolla, koska suurin osa asioineista oli naisparin ydinperheitä.

Se, että hedelmöityshoitoklinikka oli palvellut useita vuosia naispareja ja itsellisiä naisia, ei tarkoittanut, että klinikan henkilökunnalle olisi kerääntynyt asiantuntemusta sateenkaariperheiden palveluun. Palveltuaan aiemmin naispareja henkilökunta ei välttämättä osannut kohdata uudenlaisia sateenkaariperheiden muotoja. Tähän vaikuttavat varmasti monet tekijät, myös vaihtuva henkilökunta. Esimerkiksi kolmiapilaperheen vanhemmat joutuivat vielä vuonna 2005 kouluttamaan Väestöliiton henkilökuntaa:

Meitä haastatellut psykologi ei totisesti herättänyt luottamusta. – Hän oli täysin tietämätön erityisesti sateenkaariperheitä ja meidän tapauksessamme kolmiapilaperhettä koskevista erityisalueista: ME valitimme häntä esimerkiksi oheishuoltajuuteen ja isyydentunnustamiseen liittyvistä asioista. ... Niinikään ko. psykologi oli täysin tietämätön omaan alaansa liittyvistä sateenkaariperheiden lapsia ja sateenkaarivanhemmuutta koskevista tutkimuksista. Niinpä saimme suuren osan vastaanottoajasta rauhoitella häntä sen suhteen, ettei meidän lapsellamme tule olemaan vääjäämättä sosiaalisesti heilvetillistä erilaisen perhetaustansa takia. Kaiken kaikkiaan tuntui, että me olemme satatuhatta kilometriä pidemmällä meidän tulevaa perhetämme koskevista psykologisista ja psykososiaalisissa asioissa kuin tuo meitä haastatellut psykologi. (kolmiapilaperhe, v. 2005 Väestöliitto)

Asiakastilanne kääntyy psykologin rauhoitteluksi, jossa hoitoon tullut perhe joutuu kouluttamaan ja vakuuttelemaan hoitohenkilökuntaa. Asiakaskäynnin keskiöön tuleekin asiakkaiden näkökulmasta "oikeus" hoitoon ja henkilökunnan taholta asiakkaiden arviointi kuin itse hedelmöityshoitoprosessi ja asiakasperheen tukeminen siinä.

³¹ Sosiaalisista vanhemmista 31 vastasi lääkäriltä saatua tukea koskevaan kysymykseen ja 19 vastasi psykologilta saatua tukea koskevaan kysymykseen. Kun taas biologisista vanhemmista 66 vastasi lääkäriltä saatua tukea koskevaan kysymykseen ja 47 psykologilta saatua tukea koskevaan kysymykseen.

³² Kysymykseen vastasi 100.

2.2. Sateenkaarivanhempien kokemuksia äitiysneuvolakäynneistä

Paula Kuosmanen

Lasta odottaville vanhemmille tärkein terveydenhoitopalvelu on äitiysneuvola. Äitiyshuoltoon kuuluu niin äitiysneuvolatoiminta, äitiyshuollon perhevalmennus kuin lastenneuvolatoiminta. Kunnissa äitiys- ja lastenneuvolat toimivat osana terveyskeskusta ja niiden palvelut ovat maksuttomia.

Äitiyshuolto on terveydenhuollon erityisala, missä sairauden hoitamisen sijasta on kyse ennaltaehkäisevästä lisääntymisterveydenhoidosta. Ennaltaehkäisevänä terveyspalveluna äitiyshuolto perustuu raskauden säännölliseen seurantaan, johon yleensä kaikki raskaana olevat naiset osallistuvat. Raskauden ja syntyneen lapsen terveyden seuranta tehdään pitkälti keskimääräisten normaalien kasvukäyrien mukaan (Kuosmanen 2007). Koska raskaana olevia naisia veloitetaan käymään säännöllisesti neuvolassa, tässä kappaleessa keskitytään raskauden seurantaan liittyviin asiakaskäynteihin, joihin myös äitiyspäivärahan ja äitiyspakkauksen saaminen on sidottu. Kyselyn tulokset synnytysvalmennuksesta ja lastenneuvolasta julkaistaan myöhemmin. Tässä kappaleessa esitellään kyselyn yleisellä lomakkeella vastanneiden (N=167) keskeisiä, mutta alustavia tuloksia tyytyväisyydestä äitiysneuvolakäynteihin ja sateenkaariperheiden erityistarpeiden huomioimiseen. Avovastaukset valottavat esimerkinomaisesti konkreettisemmin, miten äitiysneuvolan jo vakiintuneissa asiakaskäytännöissä terveydenhoitajat kohtasivat sateenkaariperheiden vanhemmat.

Sateenkaariperheiden vanhemmat äitiysneuvolan asiakkaina

Sateenkaariperhe-kyselyyn yleisellä lomakkeella vastanneista 84 % (140) oli asioinut tai ollut mukana äitiysneuvolan vastaanotolla raskauden seurannassa. Sateenkaarivanhemmista lähes poikkeuksetta kaikki olivat käyttäneet kuntien tarjoamia äitiysneuvolapal-

veluita (97 %), vain kaksi vanhempaa oli käyttänyt yksityistä äitiysneuvolaa ja kaksi muuta palvelua.

Sateenkaarivanhemmista 67 % (92) oli tulossa biologisiksi vanhemmiksi, joista kahdeksan biologisiksi isiksi, ja 33 % (45) sosiaalisiksi vanhemmiksi, joista yksi oli tulossa sosiaalisesti isäksi. Lähes kaikki sosiaaliset vanhemmat olivat asioineet tai olleet mukana äitiysneuvolassa raskauden seurannassa. Kyselyyn vastanneista vanhemmista 80 % (111) oli äitiyshuollossa viimeksi asioidessaan lesbo- tai homosuhteessa tai jo sateenkaariperheellinen ja viisi (4 %) oli itsellinen. Vastaa- jista 15 % (21) oli asioinut viimeksi äitiyshuollossa heterosuhteessa ollessaan. Näistä vanhemmista yhdeksän oli vastannut sateenkaariperheinä asioineille suunnattuihin monivalintakysymyksiin, koska he kuuluivat heteromuotoisesta parisuhteesta huolimatta sateenkaariperheiden laajaan kirjoon.³³

Äitiysneuvolakäynnit

Äitiyshuollon tarjoama tärkein palvelu on raskauden kulun säännöllinen seuranta, jonka suorittavat pääasiassa äitiysneuvolan terveydenhoitajat. Raskaana olevan naisen tulee käydä terveystarkastuksessa äitiysneuvolassa ennen neljännen raskauskuukauden päättymistä, jotta hän olisi oikeutettu äitiysavustukseen. Äitiyshuolto perustuukin säännöllisille asiakaskäynneille, joiden kuluun ja määrään asiakkailta ei ole paljon mahdollisuuksia vaikuttaa (Kuronen 1993,

³³ Kyselyyn yleisellä lomakkeella vastanneissa oli neljä monimuotoisessa perheessä elävää bi-, ei-hetero tai homovanhempaa. Lisäksi yksi heteromuotoisessa perheessä, yksi kollektiivin perheessä ja kolme transvanhemman perheessä elävää vanhempaa vastasi valikoiden näihin kysymyksiin. Huomattavaa on, että perhemuoto, esimerkiksi heteromuotoinen parisuhde, ei kuvaakaan välttämättä yksittäisten vanhempien seksuaali-identiteettiä, esimerkiksi biseksuaalia äitiä tai homomiestä, joka vanhemmoi lapsiaan heteromuotoisessa miehen ja naisen muodostamassa perheessä. Kaksi vastaaja oli asioinut äitiyshuollossa muussa elämäntilanteessa ja yksi jätti vastaamatta kysymykseen.

42). Viimeisimmissä Stakesin julkaisemissa äitiysneuvolatoiminnan suosituksissa vuodelta 1999 tarkastuskäyntien vähimmäismääräksi ensisynnyttäjille suositeltiin 11–15 käyntiä ennen synnytystä. Suositus on, että raskaana oleva nainen käy 28. raskausviikon jälkeen joka toinen viikko tarkastuksessa ja 36. raskausviikon jälkeen joka viikko. (Viisainen 1999.)

Terveydenhoitaja johtaa yleensä neuvolakäynnin kulkua ja haastattelee ja tutkii raskaana olevaa naista ohjeiden mukaan täyttäen samalla raskauden seurantalomaketta. Vaikka terveydenhoitaja kysyy asiakkaalta usein käynnin aluksi "mitä kuuluu?" - kysymyksen, asiakkaat harvoin ottavat esiin muita asioita kuin raskauteen liittyviä aiheita. Ainoastaan aktiivinen asiakas pystyy rikkomaan tavallisen asiakaskäynnin kulkua, jossa 30 minuutin aikana mitataan verenpaine ja otetaan veri- ja virtsanäytteet, kysellään vointia ja muita tietoja, jotka kirjataan lomakkeisiin, sekä ohjataan ja informoidaan asiakasta raskauden seurantaohjeiden mukaan. (Kuronen 1993, 34–36, 51.) Neuvolan terveydenhoitajat korostavat asiakkaiden mahdollisuutta kuitenkin valita terveystarkastusten "rutiinit" tai luottamuksellisen keskustelun elämäntilanteestaan laajemmin (Kuronen, 22, 45,49–51). Stakesin suosituksissa määritellään myös neuvolakäyntien sisältöä. Näissä suosituksissa ehdotetaan, että raskauden aiheuttamia muutoksia perheelle käsiteltäisiin ensimmäisestä käyntikerrasta lähtien (Viisainen 1999).

Perhekeskeisyyden periaate ja neuvolan perhemalli vuosisadan vaihteessa

Äitiyshuollon periaatteissa korostetaan perhekeskeisyyttä. Tämä perhekeskeisyys ei kuitenkaan aina tarkoita koko perheen mukaan ottamista asiakasvastaanotolle, vaan pikemminkin raskaana olevan naisen perheen huomioimista asiakkaan resurssina (Kuronen 1993). Äitiysneuvolakäyntien päätarkoituksena onkin raskauden ja odottavan naisen terveyden tilan seuranta. Helsingin kaupungin terveystieteiden sivuilla puhutaan "äidin ja perheen yksilöllisistä tar-

peista" vastaanottokäyntien lukumäärää määrittelevänä tekijänä. Äitien ja perheiden yksilölliset tarpeet ovat kuitenkin myös osa hyvinvointia ja terveyden turvaamista. Tärkeää olisikin, että myös sateenkaariperheet saisivat äitiysneuvolasta tukea omanlaisinaan perheinä.

Vielä 1990-luvun lopulla ja vuosisadan vaihteessa äitiyshuollossa pääkaupunkiseudulla tämä perhekeskeisyys tarkoitti kuitenkin heteroydinperhemallin mukaan toimimista siten, että kaikkien raskaana olevien naisten oletettiin ensin olevan heteroseksuaaleja. Ensimmäiset lesboina äitiyshuollossa asioineet raskaana olevat lesbot joutuivatkin usein itse "kouluttamaan" henkilökuntaa kohtaamaan naispareja. Jotkut naispareista joutuivat myös taktikoimaan oman perhemuotonsa esittämisessä esimerkiksi siten, että biologinen äiti meni ensihaastatteluun ensin yksin. Tai naisparit selvittivät ensin puhelimitse henkilökunnan suhtautumista perhemuotoonsa ja sitä, voivatko he asioida äitiyshuollossa perheenä. (Kuosmanen 2007.)

Sateenkaariperheiden tunnistaminen

Jotta sateenkaarivanhemmat saisivat tukea perheinä, tulisi neuvolan terveydenhoitajien pystyä tunnistamaan kaikki perheeseen kuuluvat jäsenet osaksi perhettä. Kyselyn vastausten perusteella näyttää siltä, että terveydenhoitajat tunnistivat sosiaaliset vanhemmat (85 % tästä ryhmästä) suhteellisesti helpommin sateenkaariperheelliseksi kuin biologiset vanhemmat (61 % tästä ryhmästä) ja kaikki yhdeksän miestä. Synnyttävistä äideistä vain 61 % (46) tunnistettiin hyvin tai melko hyvin sateenkaariperheelliseksi. Tämä on aika itsestään selvä tulos, koska samaa sukupuolta olevan sosiaalisen vanhemman läsnäolo tekee sateenkaariperheen heti näkyvämmäksi, ellei sosiaalinen vanhempi sinnikkäästi esiinny tukihenkilönä.

Äitiysneuvolan terveydenhoitajat näyttävät tunnistavan parhaiten useimmat nais- ja miesparista muodostuvat neliapilaperheiden vanhemmat (60 %

3/5:stä) ja naisparien ydinperheiden vanhemmat (59 %) sateenkaariperheelliseksi. Sen sijaan terveydenhoitajien oli vaikeampi tunnistaa itsellisiä äitejä (40 % 2/5:stä), naisparien uusperheiden äitejä (29 % 2/7:stä) ja monimuotoisten perheiden vanhempia (30 % 3/10:stä) sateenkaariperheelliseksi. Viisi naisvastaajaa myös vastasi, etteivät he halunneet tulla tunnistetuiksi sateenkaariperheelliseksi.

Sateenkaariperheelliseksi tunnistaminen ei kuitenkaan tarkoittanut sitä, että asiakaskäytäntöjä olisi muutettu asiakasperheen mukaan. Sateenkaariperheiden vanhempia yritettiin vain sijoittaa heteroydinperheille suunniteltuihin asiakaspositioihin.

Sateenkaariperheiden huomioiminen äitiysneuvolan asiakaskäytännöissä

Äitiysneuvolakäynteihin liittyi kolme asiakaskäytäntöä, jotka joko estivät tai tekivät sateenkaariperheiden tukemisen vaikeaksi asiakastyössä. Ensinnäkin sen tunnistaminen, keitä kaikkia raskaana olevan naisen perheeseen kuuluu, oli hankalaa, koska useissa äitiysneuvoloissa raskauden seurannassa asiakaskäytännöksi näytti muodostuneen, että siellä asioi pääasiassa raskaana oleva nainen yksin (vrt. Kuronen 1993, Mesiäislehto-Soukka 2005, Kuosmanen 2007). Jo pelkästään äitiysneuvolan tiloissa tuolit oli usein aseteltu siten, että vain raskaana oleva nainen pystyi keskustelemaan terveydenhoitajan kanssa. Monet sateenkaariperheet haluavat kuitenkin asioida äitiysneuvolassa ainakin joillakin kerroilla siten, että kaikki vanhemmat ovat paikalla. Seuraavassa kolmiapilaperheen vanhempi kuvaa kokemuksiaan äitiysneuvolasta:

Ensimmäinen terveydenhoitajamme ei välttämättä osannut suhtautua meihin tai edes yksin neuvolassa käydessäni perhemuotoomme luontevasti ja ohitti asian täydellisesti (ei ottanut asiaa esille lainkaan). Tämän koin hieman ahdistavaksi ja iloiseksi yllätykseksi toinen terveydenhoitajamme (muutimme raskauden

aikana) otti asian rohkeasti ja luontevasti esiin. Tutkimushuoneeseen voitaisiin varata paikka useammalle kuin yhdelle raskaana olevan seurassa tulevalle henkilölle: tuoleja, tuoleille tilaa. (kolmiapilaperhe, v.2005, äitiysneuvola, pääkaupunkiseutu)

Kolmiapilaperheen perhemuodon "ohittaminen" tehtiin vastaanotolla monella tapaa: sekä asiasta puhumattomuutena että tilajärjestelyjen kautta. Vastaanotolla asioinut tuleva äiti onkin kokenut tilanteen ahdistavana. Monet naisparit olivat asioineet äitiysneuvolassa useimmiten yhdessä. He joutuivat kuitenkin kokemaan, että heidän perhemuotonsa tuli ohitetuksi, koska sosiaalista vanhempaa ei aina huomioitu neuvolakäynneillä.

Toinen vanhempi unohtettiin kokonaan. Tunsin olevani yksinhuoltaja terveydenhoitajan puheista päätellen vaikka puolisoni oli aina mukana. (naispari, v. 2003, äitiysneuvola, pääkaupunkiseutu)

Naisparit toivoivatkin, että

(m)olempia vanhempia kohdeltaisiin huomioiden, eikä puhuttaisi pelkästään tulevalle synnyttäjälle, niin kuin huoneessa ei olisikaan muita. (naispari, v. 2005, Tampere tai Turku)

Sateenkaariperheiden muodon ja kaikkien perheenjäsenten huomioimiseksi äitiysneuvolan tulisi muuttaa asiakaskäytäntöjään ja selkeämmin viestiä, mitkä kerrat ovat tarkoitettu kaikille vanhemmille ja mitkä vain raskaana olevalle naiselle, jotta muita vanhempia ei sivuutettaisi kokonaan asiakaskäynneillä (vrt. Mesiäislehto-Soukka 2005).

Tietojen kerääminen asiakaspapereihin

Toinen äitiysneuvolakäynteihin liittyvä asiakaskäytäntö, joka ei huomioi sateenkaariperheitä, oli tietojen

kerääminen äitiyshuollon lomakkeisiin. Äitiysneuvolatoiminnan suosituksissa nimittäin määritellään, keistä kaikista tulee kerätä tietoja äitiyshuollon lomakkeistoon: raskauden seurantalomakkeeseen, hoitosuunnitelmalomakkeeseen, sekä äitiyskorttiin. Raskauden seurantalomakkeessa kysytään tietoja heteroydinperhemallin mukaan vain synnyttävästä äidistä ja biologisesta isästä lapsen mahdollisten perinnöllisten sairauksien kartoittamiseksi. Raskauden seurantalomakkeessa oletetaan jokaisella synnytyllä lapsella olevan vain yksi äiti (Ä) ja yksi isä (I). Kun useimmat äitiysneuvolavastaanotot etenevät lomakkeiden täyttämisen mukaan (Kuronen 1993, 32), terveydenhoitajille aiheutti päänsä vaivaa kahden samaa sukupuolta olevan biologisen ja sosiaalisen vanhemman sijoittaminen lomakkeisiin. Myös sateenkaari vanhemmat huomasivat itse hämmennyksen tilanteen, jossa heidän perhemyönsä ei mah-
tunut neuvolassa käytettyihin perhemalleihin.

Terveydenhoitajalla oli vaikeuksia miettiä, miten laittaisi meidät lomakkeisiin. Tietokantoihin meidät on nyt syötetty äideiksi ja sosiaalisen vanhemmuuden kohdalla virheellisesti isiksi. (naispari, v. 2005, pääkaupunkiseutu)

Terv. hoitaja kirjaili puolisoni tiedot koneelle kohtaan "isä" ja pahoitteli, ettei ohjelma mahdollista sopivampaa titteliä. (naispari, Oulun lääni)

Terveydenhoitaja(t) kysyi äitiyskorttia täyttäessäni isän nimeä. Selitin että ei ole isää, on saanut alkunsa anonyymiltä luovuttajalta ja on 2 äitiä. Th hämmennytti hetkeksi ja naurahti, lähinnä itselleen; sitten käyttäytyi aivan tavallisesti (naispari, v. 2004, pääkaupunkiseutu)

Viimeinen avovastaus kuvaa, miten lomakkeet ohjaavat terveydenhoitajia automaattisesti kysymään biologisen isän tietoja, vaikka asiakkaana oli-

si kaksi äitiä. Isää koskevat kysymykset tulisi kysyä naisparin perheeltä luovuttajaa koskevinä kysymyksinä, jotta sosiaalisesti tunnustettaisiin naisparin perhe neuvolassa hyväksyttynä perhemyötona.

Keskustellaanko sateenkaari perheiden erityistarpeista?

Äitiysneuvolan vastaanotolla ei myöskään käsitelty kunnolla sateenkaari perheiden tarpeita. Nimittäin suuri osa, 43 % sateenkaari vanhemmista ei osannut sanoa, tunsiko äitiysneuvolan terveydenhoitaja sateenkaari perheiden tarpeita ja 40 %:lle sateenkaari vanhemmista oli jäänyt kuva, ettei terveydenhoitaja tuntenut sateenkaari perheiden tarpeita. Erityisesti tämä koski naisparista ja isästä koostuvia kolmiapilaperheiden vanhempia, joista enemmistö koki, ettei terveydenhoitaja tuntenut sateenkaari perheiden tarpeita.

*Saimme raskauden kulusta tarvitsemaamme tietoa ja raskautta seurattiin hyvin. Olisi loistavaa, jos neuvolassa vielä osattaisiin valmistaa kolmi- ja neliapilaperheitä paremmin siihen, millaista lapsen ensimmäisten vuosien arkielämä voi olla ja miten esim. tapaamis- ja muut vanhemmuusjärjestelyt olisi *lapsen kannalta* paras hoitaa. Esim. meille kaikille kolmelle vanhemmalle olisi ollut todella hyväksi saada tietoa siitä, minkälaiset ratkaisut ovat ylipäätään mahdollisia pienen vauvan kanssa, jotta olisimme osanneet varautua tilanteisiin etukäteen ja keskustella niistä keskenämme. (kolmiapilaperhe, 2000-luku, äitiysneuvola, pääkaupunkiseutu)*

Muutama vastaaja kritisoi kyselylomakkeen kysymystä sateenkaari perheiden erityistarpeiden huomioimisen tarpeesta tai ylipäänsä kyselylomakkeen oletusta sateenkaari perheiden erityistarpeista.

Ehkä tossa terkkakysymyksissä mulle outoa on

se, että halusin olla läsnä tulevana vanhempana enkä minkään erityisryhmän edustajana. Meidän perhemuodossa kuvio on kuitenkin pitkälle ydinperhettä vastaava. Niissä isyydentunnustamis yms asioissa, olisi ollut kiva saada neuvolasta ohjeet/ tukea, että ei tarvi jämäätä, kaikki hoituu kyllä. Mutta puolisoa kyllä puhuteltiin lapsen vanhempana ja myös hänen fiiliksiään kyseltiin raskauden edetessä (oli joka käynnillä mukana). (naispari, v. 2005 äitiysneuvola, pääkaupunkiseutu)

Tämä avovastaus kuvaa joidenkin naisparien perheiden toivetta toisaalta tulla palveluksi yhtenä tavallisena perheenä muiden perheiden joukossa. Perheenä, jossa äidin ja isän paikalla on vain kaksi samaa sukupuolta olevaa vanhempaa.

Tyytyväisyys ja tuen saanti äitiysnevoläkäynneillä

Vaikka sateenkaariperheellisyttä ei käsitelty terveydenhoitajan vastaanotolla ja vaikka sateenkaariperheistä lähes viidesosa koki, etteivät he saaneet tukea neuvolasta koko perheenä, suurin osa sateenkaarivanhemmista, 88 % piti kuitenkin asiakassuhdetta kokonaisuudessaan terveydenhoitajaan myönteisenä³⁴. Sateenkaarivanhempien kokemusten ääripäitä kuvaavat seuraavat avovastaukset:

Mahtavia kokemuksia. Meistä pidetään hyvää huolta ja siellä toimitaan perheemme kanssa lämpimästi auttaen. (naispari v. 2004, äitiysneuvola, pääkaupunkiseutu)

Hyvin erilaisia kohtaamisia, mutta harva niistä oli varmaan luonteva, joku toimi hämmennyksissään korostetun virallisesti työroolinsa takana, toinen katosi käytävään selvittämään pää-

tään.. Oli paljon myönteisiäkin tapauksia, mutta osa niistäkin liian kiinnostuneita koko perheen historiasta. (naispari, Oulun lääni)

Sateenkaarivanhemmista 16 % oli kuitenkin kokenut, että äitiysneuvolan terveydenhoitaja ei suhtautunut heidän sateenkaariperhesuhteisiinsa voimavarana. Tämä saattoi tulla ilmi asiakassuhteessa siten, että sateenkaariperheellisyys ohitettiin kokonaan. Tämä kertoo terveydenhoitajan vaikeudesta kohdata sateenkaariperheitä.

Naisparin ydinperheiden äideistä 19 %, yksi (14 % tästä ryhmästä) kolmiapilaperheen ja yksi (11 %) monimuotoisten perheiden vanhemmista koki, etteivät he saaneet tukea äitiysneuvolasta perheenä. Sateenkaarivanhemmista 18 % koki, etteivät he saaneet neuvolasta tukea myöskään omaan vanhemmuuteensa, suurimpana ryhmänä olivat naisparin ydinperheiden äidit, joista 18,5 % ei kokenut saavansa tukea vanhemmuuteensa.³⁵

Ne käynnit nyt ovat olleet sellaista hyssyttelyä. Mitataan vatsaa ja kuunnellaan, ei se suoranaisesti ole kyselty mitään meistä, ei edes sitä, miten nimittää toista vanhempaa! Me olemme tehneet huomioita lähinnä neuvolassa täytetävistä kaavakkeista, joista on puuttunut mm. perhesuhde -kohdasta meille sopivat vaihtoehdot. (naispari, äitiysneuvola v. 2006, Lapin lääni)

Tässä avovastauksessa tulee esiin, ettei heidän perhemuotoaan ole huomioitu edes nimitysten tasolla. Kolmas äitiysneuvolan asiakaskäytäntö, joka ei huomioi sateenkaariperheitä, onkin se, ettei äitiysneuvolassa tai siellä jaettavissa esitteissä puhuta sa-

³⁴ Tyytymättömiä asiakassuhteeseen oli naisparien ydinperheiden vanhemmista 9 %, 3 naisparin uusperheiden vanhemmista ja 2 monimuotoisten perheiden vanhemmista.

³⁵ Myös 3 naisparin uusperheen vanhempaa, 2 monimuotoisten perheiden vanhempaa ja 1 kolmiapilaperheen vanhempi vastasi jääneensä ilman tukea omaan vanhemmuuteensa. Kysymykseen vastasi 7 miespuolista sateenkaarivanhempaa, joista 6 arvioi saaneensa melko hyvin tukea "omaan vanhemmuuteeni" ja yksi ei osannut sanoa.

teenkaariperheistä omana perhemuotona. Erityisesti esitteissä puhutaan vain heteroydinperheeseen syntyvästä vauvasta sekä äidin ja isin tehtävistä. Kyselytutkimuksen avovastauksen laadullisen analyysin perusteella voi sanoa, että äitiysneuvolan asiakaskäytännöt on edelleenkin suunniteltu heteroydinperheiden mallin mukaan, mikä aiheuttaa hämmentäviä hetkiä terveydenhoitajan ja asiakasperheen välille.

Seksuaalisuuden käsittely äitiysneuvolan vastaanotolla

Sateenkaariperheiden avovastauksissa kommentoitiin hyvin vähän äitiysneuvolan vastaanotoilla käytyjä keskusteluja raskaana olevan naisen tai juuri synnyttäneen äidin seksuaalisuudesta, vaikka Stakesin suositukset terveydenhoitajan asiakaskäyntien keskustelujen sisällöstä ehdottavat, että parisuhteesta ja seksuaalisuudesta tulisi puhua ensimmäisestä käyntikerrasta lähtien. Suositusten mukaan I. neuvolakäynnillä keskustelunaiheina tulisi olla "raskauden perheelle tuomat fyysiset, psyykkiset ja sosiaaliset muutokset,... äidin työ ja sen aiheuttamat ongelmat. ... ravitsemus, tupakka ja päihteet, parisuhde ja seksuaalisuus raskauden aikana, lantiopohjalihakset, ... sikiöseulonnat". Stakesin suosituksissa ehdotetaan, että parisuhteesta ja seksuaalisuudesta tulisi keskustella useita kertoja raskauden aikana: 8.-12., 13.-15. ja 24.-26.raskausviikoilla, I., 3., 4. sekä 5. ja 8. äitiysneuvolakäyntien aikana (Viisainen 1999, 16-17). Avovastauksista voikin päätellä, että monet terveydenhoitajat välttelivät naisparien ja sateenkaariperheiden raskaana olevien naisten seksuaalisuuden käsittelyä. Sitä tukevat seuraavat avovastaukset:

Kaikki sujunut hyvin. Synnytyksen jälkeisestä seksuaalielämästä ei ole keskusteltu, mitä tiedän tapahtuvan heteroäitien kanssa. Vaikka se voi tuntua vaikealta, rohkaisin terv.hoitajaa siitä kysymään. Lähinnähän on kysymys "paikkojen" paranemisesta. (moniapilaperhe, äitiysneuvola, pääkaupunkiseutu)

Äitiysneuvolan työntekijät (yhtä lukuunottamatta) välttelivät puhumista perheestä, parisuhteesta puhumattakaan. Sosiaalisen äidin vanhemmuutta ei äitiysneuvolassa terveydenhoitajille tai lääkäreille (yhtä terveydenhoitajaa lukuunottamatta) ole olemassa. (naispari, v. 2005, pääkaupunkiseutu)

Nämä avovastaukset kertovat terveydenhoitajilta puuttuvasta tiedosta käsitellä sateenkaariäitien seksuaalisuutta. Ylipäänsä neuvolan asiakaskäytännöt: käyntien suuntaminen vain raskaana oleville naisille, heteroydinperhemallin mukaan tehty, vanhentuneet lomakkeet sekä esitteiden ja puhetapojen vanhentuneet perhemallit tekivät terveydenhoitajille sateenkaariperheiden luontevan kohtaamisen vaikeaksi.

2.3. Perheneuvonta

Juha Jämsä

Perhe- ja parisuhdepalveluita järjestävät Suomessa lukuisat tahot. Vuonna 2003 kuntien kasvatus- ja perheneuvontapalveluilla oli 69 270 asiakasta, joista vajaan puolet olivat lapsia³⁶. Kunnilla on myös muita perhetyön muotoja. Seurakuntien perheasiain neuvottelukusten asiakkaina vuonna 2006 oli 17 591

roolissa, kun loput vastaajista olivat biologisen vanhemman roolissa tai molemmissa; sosiaalisen ja biologisen vanhemman rooleissa.

Vastaajien kokemuksista vain kolme oli 1990-luvulta. Loput kokemuksista oli 2000-luvun alusta lähtien, käyntimäärien hitaasti kasvaessa vuoteen 2006,

Taulukko 1: Asioiminen parisuhdeterapiassa tai perheneuvontapalveluissa

	Kunta	Kirkko	Yksityinen	Järjestö	Yht.
Yksin	2	1	1	2	6
Kaksin	12	3	7	6	28
Kolmin ja/tai nelisin	3			1	4
Yht.	17	4	8	9	

ihmistä³⁷. Lisäksi useat kolmannen sektorin toimijat ja yksityiset palveluntarjoajat palvelevat perheitä.

Sateenkaariperhekyselyyn vastanneista 30 (18 %) oli asioinut jonkinlaisessa perheneuvontapalvelussa muuten kuin aiemmassa heterosuhteessa eläessään. Avovastausten perusteella voi päätellä, että suurimmassa osassa kokemuksista oli kyse parisuhteesta tai laajemmin vanhempien välisten asioiden selvittelystä. Vain pieni osa asioi lapsen ongelmia koskevilla asioilla. Vastaajat käyttivät järjestöistä Väestöliiton, Sexpon, Helsingin seudun Setan ja Ensi- ja turvakotien liiton palveluja.

Aineistossa oli muutamia vastaajia, jotka olivat käyttäneet palveluita aiemman heterosuhteen aikana. Heitä ei ole huomioitu analyysissä. Heidän määränsä on niin pieni, ettei heidän kokemuksiaan ole mahdollista verrata muiden kokemuksiin. Vastaajista 37 % (11) oli ainoastaan sosiaalisen vanhemman

mikä voi selittyä sateenkaarivanhempien määrän lisääntymisellä, vastaajista nimittäin huomattavalla osalla lapset olivat alle 4-vuotiaita. Miehet ja naiset olivat käyttäneet perheneuvontapalveluita suhteellisesti yhtä usein. Miesten ja naisten kokemuksistaakaan ei löytynyt eroavaisuuksia. Sen sijaan eroja löytyi asuinpaikkakunnan mukaan (ks. kuvio 8).

Asuinkunnan koon vaikutus perheneuvontapalveluiden käyttöön oli tilastollisesti merkitsevä. Palveluiden käyttöaste laski johdonmukaisesti asuinkaupungin asuinmäärän mukaan.

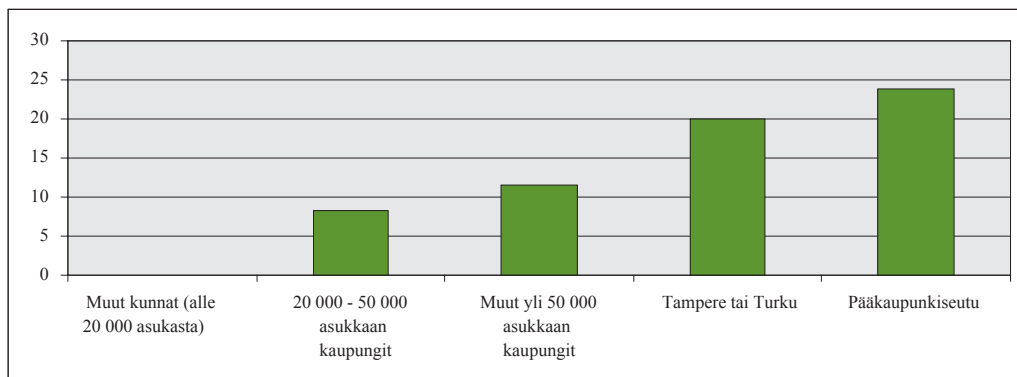
Myös eri perhemuotojen väliltä löytyi mainittavia eroja. Etävanhemman perheet ja yksinhuoltajan perheet korostuivat perheneuvontapalveluita käyttäneiden joukossa, jota saattaa molemmissa tapauksissa selittää mahdollinen läpikäyty ero. Etävanhemmista 66 % (4) ja yksinhuoltajista 40 % (4) oli asioinut perhepalveluissa nimenomaan kaksin.

Huomionarvoisin ero löytyi apilaperheiden ja kahden vanhemman ydin- ja uusperheiden väliltä. Jopa kolmannes apilaperheessä asuvista vastaajista

³⁶ Sosiaali- ja terveydenhuollon tilastollinen vuosikirja 2004.

³⁷ Perheasiain keskusten asiakasmäärät. Evankelis-luterilaisen kirkon nettisivut <http://www.evl.fi/kkh/to/kpk/kpk5.html>

Kuvio 8: Perheneuvontapalveluiden käyttöaste sateenkaariperheiden keskuudessa asuinpaikan koon mukaan (%)
N = 167

$p=0.036$

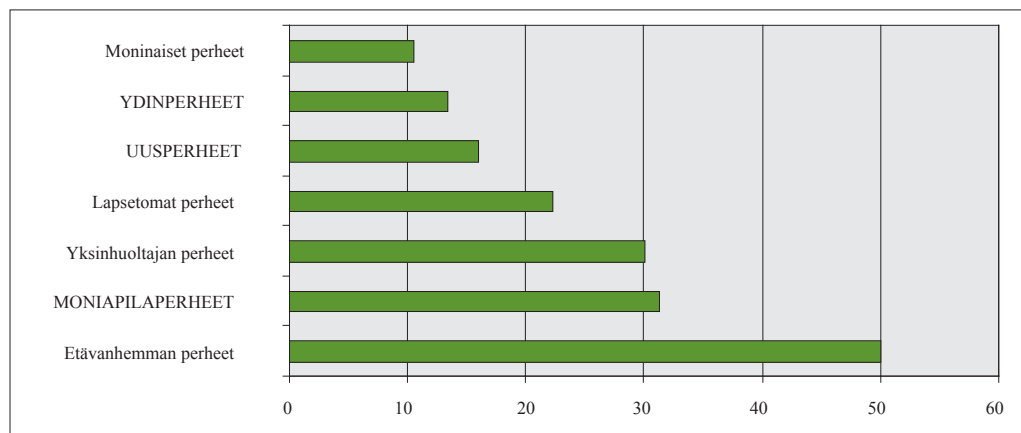
oli käyttänyt perheneuvontapalveluita, kun kahden vanhemman ydin- ja uusperheistä niitä oli käyttänyt vain viitisentoista prosenttia. Seuraavassa kuviossa 9 on esitetty nämä perhepalveluita käyttäneiden osuudet eri luokissa perhemuodon mukaan.

Kuten useiden muiden palvelujen kohdalla, perheneuvontapalveluissa asioineillekin suurimmalle osalle oli jäänyt myönteinen yleismielikuva asiakassuhteesta. Perheneuvontapalveluihin oltiin kuitenkin useammin tyytymättömiä kuin moniin muihin palveluihin.

Kokonaisuudessaan kokemus oli melko tai hyvin myönteinen 69 % (18) vastaajista. 60 % vastaajista koki saaneensa palvelusta tukea parisuhdevaikeuksiinsa ja yhtä usea koki saaneensa tukea vanhemmuuteensa.

'Kukaan ihminen ei varmaan ole kokonaan hetero' sanoi perheneuvolan täti I. tapaamiskerralla. Sain / saimme puhua, itkeä, kuunnella ja kertoa kaikesta.

Kuvio 9: Perheneuvontapalveluiden käyttöaste perhemuodoittain (%) N = 167

Ero apilaperheiden ja ydinperheiden välillä $p=0,077$

Ero apilaperheiden ja uusperheiden välillä $p=0,250$

Onneksi on tällaista ilmaista palvelua. Ensimmäinen terapeutti suhtautui meihin selvästi epäasiantuntevasti ja saimme pyynnöstä uuden terapeutin, ja tämän jälkeen ongelmia ei ollut.

Toisaalta vastaajat arvostivat perheneuvojen ammattitaitoa joiltain osin suurestikin. 79 % oli täysin tai melko samaa mieltä väitteen **Perheneuvoja uskalsi kysyä arkojakin asioita hienotunteisesti** kanssa. Toisaalta lähes neljäsosa koki, että he joutuivat kouluttamaan perheneuvojaa sateenkaariperheasioista saadakseen hakemaansa apua. Hälyttävää on, että yli puolet vastaajista ei uskonut tai tiennyt perheneuvojan tuntevan sateenkaariperheiden erityistarpeita. Muutamalla vastaajalla kokemukset olivat olleet yksiselitteisen kielteisiä.

Meillä oli vähän seksiä perheterapeutin mukaan siksi, että meillä ei ole miestä, penistä, eikä mieshormoneja tekemässä aloitetta seksiin. Hän oli kuullut sen kuulemma sexpon koulutuksessa. Hän ei uskonut, kun kerroimme ongelmienne johtuvan pikemminkin seksuaalisista traumaista, siihen se yhteistyö sitten lopahdettiin.

Me ei saatu mitään apua neuvonnasta. Terapeutti ei osannut olla luonteva ja puhua asiasta josta tulimme sinne.

Tieto ikävistä kokemuksista on saattanut kulkea suusta suuhun. Useamman vastaajan avovastauksista kuului epävarmuus palveluun hakeutumisen suhteen. Perheneuvonnan kohdalla syrjäintäpelko tuntuu nousevan melko selvästi esille.

Olisi voinut olla tarvetta. (Sama koskee mielen-terveyspalveluita), mutta ei pahimpien kriisien aikaan uskallusta, voimia, eikä tietoa hakea apua. Pelko siitä, ettei asiantuntevaa apua löy-

dy ja epäasiallinen 'apu' vain pahentaisi asioita ja veisi vähiiä voimavaroja.

Tarvetta ehkä olisi ajoittain ollut, mutta kynnys mennä on korkea, koska en usko kotikunnallani löytyvän asiantuntemusta ja ymmärrystä perhemuotoani kohtaan.

Jostain olisi kiva saada lista asiantuntevista ammattilaisista (kunnittain), joiden luokse uskaltaisi mennä.

Avovastausten perusteella näyttää siltä, että syrjäintäpelko näyttää selvästi estäneen hakeutumasta perheneuvontaan. Perheneuvontaan hakeudutaan usein perhekriisissä, jolloin asiakkaat ovat haavoittuvimmillaan. Tällaisessa tilanteessa on kohtuutonta odottaa, että asiakas kouluttaa ammattilaisen saadakseen tarvitsemaansa apua.

Tyytyväisyyttä perheneuvontapalveluihin eri asiakasryhmissä tarkasteltiin vielä sitä varten rakennetun summamuuttujan³⁸ avulla, jotta pienestä aineistosta (N=30) saataisiin joitain eroja näkyviin. Näinkään ei löydetty eroja iän, sukupuolen tai perhemuodon suhteen. Sen sijaan mainittava ero löytyi biologisten ja sosiaalisten vanhempien³⁹ väliltä. Sosiaaliset vanhemmat olivat yllättäen huomattavasti tyytyväisempiä perheneuvontaan kuin biologiset vanhemmat. Biologisten vanhempien tyytyväisyys sai summamuuttujan arvojen perusteella keskiar-

³⁸ Summamuuttuja koostettiin mittaamaan tyytyväisyyttä perheneuvojan luona asioimiseen käyttäen seuraavien väitelauseiden arviointia: Neuvoja suhtautui luontevasti perheeseemme, Neuvoja osasi puhutella meitä oikein sateenkaarivanhempina, Neuvoja osasi kohdistaa huomionsa varsinaiseen ongelmaan, Perheneuvoja tunsi sateenkaariperheiden erityistarpeet, - ja oli halukas kohtaamaan niitä, Meidän ei tarvinnut kouluttaa perheneuvojaa, Perheneuvoja uskalsi kysyä arkojakin asioita hienotunteisesti, Olen saanut perheneuvonnasta tukea vanhemmuuteeni, Saimme tukea sateenkaari-perheenä parisuhdevaikeuksiimme ja Kokonaisuuksessaan kokemus perheneuvonnasta oli myönteinen. Faktorianalyysin tekeminen ei ollut mahdollista, koska tapauksia (arvioinnin täyttäneitä vastaajia) oli vähemmän kuin 25 (24).

³⁹ Sosiaalinen vanhempi tarkoittaa tässä sosiaalisia ja etävanhempia, biologinen biologista tai molempia.

von 3,5 (16 arvioijaa) kun sosiaalisten vanhempien tyytyväisyys sai kuvausluvun 4,4 (8 arvioijaa) asteikolla 1 - 5. Näinkin pienellä aineistolla merkitsevyys sai arvon $p=0.226$. Aineistosta ei kuitenkaan nouse mitään ilmeistä selitystä asialle.

3. LASTEN PALVELUT

3.1. Päivähoito - montako äitien- ja isäinpäivänkorttia yksi lapsi voi tehdä?

Paula Kuosmanen

Lasten päivähoito on merkittävä yhteiskunnan tuki lapsiperheille. Kunnat ovat velvollisia järjestämään kaikille alle kouluikäisille lapsille (lapselle kuuluvan ns. subjektiivisen oikeuden mukaan) päivähoito- tai perhepäivähoitopaikan⁴⁰. Vanhemmat voivat valita vanhempainvapaakauden jälkeen joko kunnallisen päivähoitopaikan, yksityisen hoitopaikan tai he voivat hoitaa lasta kotona, jolloin he voivat hakea alle 3-vuotiaan lapsen hoitoon myönnettävää kotihoitotukea tai yksityisen hoidon tukea. Kunnallisen päivähoidon hoitomaksuja subventoidaan verovarosta. Nuorimman lapsen maksimihoitomaksu kuukaudessa on 200 euroa ja vanhemman sisaruksen 180 euroa. Kustakin seuraavasta päivähoidossa olevasta lapsesta hoitomaksu on 20 % nuorimman lapsen maksusta, eli enimmillään 40 euroa. (Kuntatiedon keskus: Lasten päivähoito. Kunnat.net; Sosiaali- ja terveysministeriö: Lasten päivähoito ja varhaiskasvatus.)

Päivähoidon tavoitteet ja sateenkaariperheet

Sosiaali- ja terveysministeriö määrittelee päivähoito- ja varhaiskasvatuksen paikaksi, jossa tavoitteena on edistää lapsen tervettä kasvua, kehitystä ja oppimista. Varhaiskasvatuksessa keskeistä on lapsen kasvattaminen omaehtoisen leikin kautta. Lasten **ensisijainen kasvatusvastuu on kuitenkin vanhemmilla** ja yhteiskunnan tarjoamien varhaiskasvatuspalvelujen: päivähoidon, esiopetuksen ja leikkitoiminnan on tarkoitus **tukea lapsen kotikasvatusta**. (Sosiaali- ja terveysministeriö: Lasten päivähoito ja varhaiskasvatus.)

Päivähoitolaissa lasten koti mainitaan yhteistyökumppanina ja lähtökohtana lasten hoidolle. Suomen päivähoitolain (36/1973) 2a§:ssä "päivähoidon tavoitteeksi määritellään **tukea ... lasten koteja** näiden kasvatustehtävässä ja **yhdessä kotien** kanssa edistää lapsen persoonallisuuden tasapainoista kehitystä" ja tarjota "suotuisa kasvuympäristö", joka **huomioi "lapsen lähtökohdat"**. Päivähoitolain mukaan päivähoidon tavoitteena on tarjota siis lapsen lähtökohdat huomioiva, suotuisa kasvuympäristö lapsen tasapainoiselle kehitykselle. Päivähoidon tavoitteissa korostetaan päivähoitopaikan ja kodin välistä yhteistyötä sekä kotikasvatuksen tukemista, jotta tuettaisiin lapsen tasapainoista kehitystä. Tähän yhteistyöhön liittyen tutkin tässä kappaleessa, tunnistetaanko päivähoidossa kaikenmuotoiset sateenkaariperheet ja sateenkaariperheiden lähtökohdat ja erityistarpeet. Ja saavatko kaikki sateenkaariperheiden vanhemmat samalla tavalla tukea päivähoitosta lasten kasvatustehtävään eli omaan vanhemmuuteensa. Nämä ovat edellytyksiä sille, että päivähoitopaikka voisi tukea myös sateenkaariperheiden kotikasvatusta. Lisäksi tavoitteena on tutkia, miten sateenkaariperheiden lähtökohdat, erityisesti erilainen perhemuoto huomioidaan päivähoidon kasvatuskäytännöissä. Erilaisten päivähoitopaikkojen kyvystä tukea sateenkaarivanhempia kertoo myös se, millaisia päivähoitopaikkoja sateenkaariperheet käyttävät lastensa hoitopaikkana.

Sateenkaariperheiden lasten hoitopaikat

Suomalaiset sateenkaarivanhemmat käyttävät kunnallista päivähoitoa arviolta yhtä paljon kuin suo-

⁴⁰ Päivähoitoa on perinteisesti pidetty sosiaalipalvelutoimintana. Useimmissa kunnissa se on sosiaalitoimen yhteydessä. Jotkut kunnat ovat kuitenkin siirtäneet päivähoitotoimen opetustoimen yhteyteen. Harju, Lindberg, Välimäki (2007) Päivähoidon hallinto kunnissa 2006. Raportteja 9/2007. Stakes.

malaiset lapsiperheet yleensä.⁴¹ Tähän arvioon voitulla, kun vertaa kyselyn vastauksia päivähoitotilastoihin, jotka eivät kuitenkaan ole suoraan verrannolliset keskenään. Kun Suomen kaikista alle 3-vuotiaista lapsista vuonna 2005 vain 23 % oli kunnallisessa päivähoidossa (Stakes: Lapset kunnan järjestämässä päivähoidossa 2002–2005)⁴², niin sateenkaarivanhempien nuorimmista lapsista vuonna 2006 päivähoidossa oli 35 %. Sen sijaan Suomen kaikista alle 7-vuotiaista lapsista päivähoidossa oli jo 50 %. Alle 7-vuotiaista lapsista 46,5 % oli kunnallisessa päivähoidossa. (Stakes: Lapset päivähoidossa 1997–2005). Sateenkaarivanhempien nuorimmista lapsista kunnallisessa päiväkodissa oli vuosina 1994–2006 50 % (64) ja kunnallisessa perhepäivähoidossa 9 % (12). Prosentuaaliset osuudet eivät ole kuitenkaan suoraan verrannolliset, koska sateenkaarivanhemmat vastasivat kysymykseen vain nuorimman päivähoidossa olleen lapsen osalta⁴³. Kyselyyn vastanneiden lapsista suurimman ikäluokan muodostivat kuitenkin 0-4 -vuotiaat lapset, joten sateenkaariperheiden prosenttilukua tulee suhteuttaa myös alle 3-vuotiaiden prosentuaalisiin osuuksiin.

Kunnallisen päivähoidon käyttö vaihteli hieman perhemuodon mukaan. Eniten kunnallista päivähoitoa käyttivät itselliset sateenkaariäidit (90 % 8/9:stä) ja ainut itsellinen sateenkaari-isä (100 %), naisparin uusperheiden äidit (83 %, 15/18:sta), monimuotoisten perheiden vanhemmat (71 % 10/14:stä), etä-

⁴¹ Tässä kappaleessa analysoidaan kyselyyn yleisellä lomakkeella vastanneiden (N= 167) sateenkaarivanhempien vastauksia. Juha Jämsälle kiitokset tilastollisten lukujen, frekvenssien ja biologisen ja sosiaalisen vanhemman välisten erojen testaamisesta.

⁴² Pieni prosentti johtuu siitä, että monissa perheissä alle 3-vuotiaita lapsia hoidetaan pääasiassa kotona hoitovapaalla ja kotihoitontuella.

⁴³ Koska kyselyssä pyrittiin kartoittamaan sateenkaarivanhempien viimeisimpiä päivähoitokokemuksia, kyselyssä kysyttiin vanhempien kokemuksia **nuorimpien lasten viimeisimmistä päivähoitopaikoista**. Nuorimpien lasten osalta kokemuksista 72 % (59) oli vastausvuodelta 2006, 6 % (5) vuodelta 2005, 6 % (5) vuodelta 2004, 6 % (5) vuodelta 2003, 5 % (4) vuodelta 2002. Lisäksi kultakin vuodelta 1998, 1997 ja 1994 vastausten joukossa on yhden vanhemman kokemukset. Tästä johtuen kysely ei anna tarkkaa vastausta, kuinka monta prosenttia kaikista sateenkaariperheiden lapsista oli päivähoidossa.

vanhemmat (60 % 3/5:stä) sekä kolmiapilaperheiden vanhemmat (50 %, 5/9:sta). Sen sijaan naisparin ydinperheiden äideistä alle puolella (45 %, 28/62:sta) nuorin lapsi oli kunnallisessa päivähoidossa.

Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että suomalaiset sateenkaarivanhemmat eivät tarkoin harkitsisi lastensa hoitopaikkaa, sillä toisaalta sateenkaarivanhempien nuorimpia lapsia hoidetaan kolme kertaa todennäköisemmin yksityisissä hoitopaikoissa kuin suomalaisia lapsia yleensä⁴⁴. Yksittäisten vastausten perusteella ei voi tehdä johtopäätöksiä, minkälaisissa sateenkaariperheissä käytetään eniten yksityistä päivähoitoa⁴⁵.

Vaikka luvut eivät ole suoraan verrannolliset, ne kertovat, että sateenkaariperheet käyttävät lastenhoitopalveluja vähintään yhtä usein kuin suomalaiset perheet yleensä ja yksityistä päivähoitoa todennäköisesti useammin kuin muut lapsiperheet.

Lasten hoitaminen kotona

Vain 30 % (39) sateenkaarivanhemmista ilmoitti, että heidän nuorin lapsensa ei ollut päivähoidossa vastauksellisesti. Eniten lapsia hoitivat kotona naisparin ydinperheessä elävät äidit, joista 42 % (26/62:sta) ilmoitti, ettei heidän nuorin lapsensa ole ollut päivähoidossa. Samoin naisparin ja isän kolmiapilaperheiden vanhemmista 3/8:sta (38 %) ilmoitti, ettei heidän lapsensa ollut ollut päivähoidossa. Yleisin syy hoitaa lasta kotona oli, että lapsi oli ”niin pieni vielä” (13) ja että vanhemmat olivat vielä hoitovapaalla ja halusivat ”hoitaa (lasta) kotona” (10). Kolme sa-

⁴⁴ Kun kaikista suomalaisista lapsista yksityisessä päivähoidossa vuonna 2005 oli 3,8 %, niin sateenkaarivanhemmista 11 % (14) ilmoitti nuorimman lapsensa olevan yksityisessä päivähoidossa (Stakes: Lapset päivähoidossa 1997–2005). Luvut eivät ole täysin verrannolliset, koska sateenkaariperhe-kyselyyn vastasi kukin vanhempi henkilökohtaisesti ja Stakesin tilastot kuvaavat lasten lukumääriä, mutta luvut ovat kuitenkin suuntaa-antavia, koska prosenttiluvut on laskettu suhteessa koko aineiston vastaajien lukumäärään.

⁴⁵ Miesparin ydinperheiden vanhemmista 1 (50 %), etävanhemmista 2 (40 %), naisparin ydinperheiden vanhemmista 8 (13 %), kolmiapilaperheen vanhemmista 1 (12,5 %) ja naisparin uusperheiden vanhemmista 2 (11 %) vastasi nuorimman lapsensa olevan yksityisessä päivähoidossa.

teenkaarivanhempaa ilmoitti, ettei lapsi ollut syntynyt vielä. Loput 13 vastaajaa eivät ilmoittaneet syytä, miksi he eivät käyttäneet päivähoitoa. Kukaan vastaajista ei ilmoittanut avovastauksissa syyksi syrjintää tai sen pelkoa olla käyttämättä päivähoitoa.

Sateenkaariperheiden tunnistaminen ja tukeminen perheenä

Jos henkilökunta ei tunnista perhettä sateenkaariperheeksi, se ei välttämättä pysty hahmottamaan perheenjäsenten välisiä suhteita oikein, esimerkiksi kahta naista vanhemmuutta jakavana parina, tai moniapilaperheen kaikkia aikuisia lapsesta vastuullisina vanhempina. Sateenkaarivanhemmista 69 % vastasi, että päiväkodin henkilökunta tunnisti heidät hyvin tai melko hyvin sateenkaariperheelliseksi. Vähäisestä kommunikaatiosta vanhempien ja päivähoidon henkilökunnan välillä kertoo kuitenkin se, että vastaajista 19 %, eli lähes viidennes ei osannut sanoa, tunnistiko henkilökunta heidät sateenkaariperheeksi vai ei.⁴⁶

Yllättävää ei ole, että helpoiten päivähoidossa tunnistettiin sateenkaariperheelliseksi parisuhdenormia toistavat neliapilaperheet, joissa on naispari ja miespari (75 % tästä ryhmästä) jakamassa vanhemmuutta sekä naisparien ydinperheet (69 %) ja yksittäiset etävanhempien perheet (60 %). Päiväkodin henkilökunnan oli kuitenkin vaikeaa tunnistaa kaikkia monimuotoisia perheitä (vain 50 % 4/8:sta), naisparien uusperheitä (vain 43 %) ja joitakin itsellisten äitien perheitä sekä naisparin ja isän kolmiapilaperheitä sateenkaariperheiksi. Nämä perheet eivät ole muotonsa vuoksi helposti sovitettavissa heteroydinperhettä jäljittelevään parisuhdenormiin kahden samaa sukupuolta olevan vanhemman perheenä. Nimitäin perheenjäsenten lukumäärän ja vanhempien sukupuolten vuoksi perheet saattavat tulla tulkituiksi

si heteroperheiksi tai vanhemmat heterovanhemmiksi.

Hoitajat tuntevat olevan lähinnä hämmennyneitä uusperheellisyydestämme. En tiedä, kuinka he suhtautuvat jos/kun jossakin vaiheessa sateenkaarivanhemmuus tulee ilmi.

Tunnistamiseen liittyvää kysymystä on tässä vastauksessa tulkittu myös siitä näkökulmasta, tunnistiko henkilökunta perheen sateenkaarevuutta ja siten myös vanhempien seksuaali-identiteettiä.

Sateenkaarivanhemmista 85 % koki henkilökunnan suhtautuneen luontevasti perheeseensä. Kuitenkin kaksi monimuotoisten perheen vanhempaa (40 % tästä ryhmästä), yksi itsellinen äiti (20 % tästä ryhmästä), yksi etävanhempi (20 %) ja yksi naisparin ydinperheen äiti (3 % tästä ryhmästä) koki, ettei henkilökunta suhtautunut luontevasti heidän perheeseensä. 9 % vastaajista ei osannut sanoa, oliko henkilökunnan suhtautuminen luontevaa. Yksi vanhemmista koki, että henkilökunta oli tehnyt vakavan virheen, kun ei ollut suhtautunut luontevasti lapsen perhesuhteisiin. Hän kuvasi sitä, mitä henkilökunnan kuuluisi tehdä seuraavasti:

Suhtaudutaan vanhemmuuteen vanhemmuutena, eikä sukupuolina ja omina ennakkoluuloina. Lapsi on pääasia. Jos lapsi ymmärtää/vaistoa, ettei meidän perheestä kannata puhua hoidossa, on hoitohenkilöstö tehnyt jotain väärin.

Vastauksesta tulee esille, että lapset oppivat päiväkodista ja henkilökunnan suhtautumisesta oman perhemuotonsa aseman muiden perhemuotojen joukossa. Päiväkodin henkilökunnalla onkin keskeinen rooli siinä, ettei lapsen erilaisesta perheestä tule päiväkodin lasten yhteisössä tekijä, josta lapsi ei voi puhua tai jonka vuoksi lasta kiusataan. Päiväkotikysymyksiin vastanneista vanhemmista yksi rapor-

⁴⁶ Näistä 4 (29 % tästä ryhmästä) oli naisparin uusperheen ja 5 (14 %) naisparin ydinperheen vanhempaa, 2 (40 %, 2/5:stä) etävanhempaa ja yksi monimuotoisen perheen, yksi kolmiapilaperheen ja yksi neliapilaperheen vanhempi ja yksi sijaisvanhempi.

toi avovastauksissa, että heidän lastaan oli kiusattu päiväkodissa.

Kyselyyn vastanneista enemmistö, 88 % koki, että koko perhe otettiin mukaan päiväkodin yhteistyöhön. Erityisesti äidit, kaikki naisparien uusperheiden äidit ja naisparien ydinperheiden äidit (97 %) ja kaikki moniapilaperheiden vanhemmat kokivat, että heidän perheensä otettiin mukaan hyvin tai melko hyvin **koko perheenä**. Sen sijaan monimuotoisten perheiden vanhemmista (2) ja etävanhemmista (1) viidesosa koki, että heidän koko perheensä otettiin melko huonosti tai huonosti mukaan päivähoidossa.

Sateenkaariperheiden erityistarpeet

Vain 29 % sateenkaarivanhemmista koki, että henkilökunta tuns i sateenkaariperheiden erityistarpeita. Erityisesti naisparien ydinperheiden äidit (37 % tästä ryhmästä), naisparien uusperheiden äidit (36 %) ja monimuotoisten perheiden vanhemmat (29 %) ilmoittivat, että henkilökunta tuns i huonosti tai melko huonosti sateenkaariperheiden erityistarpeita. Yksi näistä erityistarpeista on sateenkaariperheen perhemuodon huomioiminen tasavertaisesti päiväkodin käytännöissä.

Päiväkodin tapahtumissa esitellään aina lasten perheet muodossa äiti/isä/lapsi. Tilaisuudet ovat poikkeuksetta ahdistavia.

Vastaaja kokee päiväkodin vanhempainillat ja muut tilaisuudet ahdistaviksi nimenomaan kapean perhekäsityksen vuoksi. Kyselyn useista avovastauksista tulee esille se, että vastuu perhemuotojen monimuotoisuuden esilletuomisesta ja sateenkaariperheiden esittelystä on jäänyt sateenkaariperheiden vanhempien itsensä vastuulle.

...Asiat ovat olleet helppoja jo alusta asti ja henkilökunta on sanonut, että avoimuutemme esim. vanhempainilloissa on tehnyt asiat selviksi muiden lasten vanhemmille.

Sateenkaariperheenä esittäytyminen ei kuitenkaan välttämättä johtanut siihen, että sateenkaariperheiden erityistarpeet olisi huomioitu päivähoidossa. Sateenkaarivanhemmista peräti 41 % ja erityisesti kaikki 11 moniapilaperheiden tähän kohtaan vastanneet vanhemmat **eivät osanneet sanoa, tunsiko henkilökunta sateenkaariperheiden erityistarpeita vai ei**. Nämä luvut kertovat siitä, ettei sateenkaariperheiden vanhemmat voi ilmiselvästi puhua erityistarpeistaan päiväkodin henkilökunnan kanssa.

Lapsemme on niin pieni (2 v.) ja ryhmän muut lapset samanikäisiä, että tästä aiheesta keskustelu on vielä edessä päin.

Vastaaja arvioi, että lapsen ikä vaikuttaa siihen, milloin ja mitä perheen erityistarpeita voi ottaa päivähoidossa esille. Kun taas seuraava vastaaja pitää päiväkodin henkilökunnan ja kodin yhteistyötä ja vuorovaikutusta tässä asiassa puutteellisenä:

He olisivat oma-aloitteisesti voineet kertoa toisten lasten suhtautumisesta perhemuotoomme ja lasten kanssa käytyjä keskusteluja asioista. Yhä olen siinä luulossa, etteivät toiset lapset ole juuri kyselleet, kun en itse haluaisi tästä tehdä numeroa.

Mutta monilla vanhemmilla oli myös myönteisiä kokemuksia henkilökunnan toiminnasta:

Henkilökunta on tullut tukemaan lasta tilanteissa, joissa muut lapset kyselevät hänen isästään ("onko teillä isää? tms.)

Hieman hämmentävää kyselyn vastauksissa on, että vaikka vain 29 % vastaajista kuvaa henkilökunnan tuntevan sateenkaariperheiden erityistarpeita, niin jopa 63 % kertoo henkilökunnan olleen valmis kohtaamaan niitä. Eroa selittänee se, että ne erityistarpeet, joita sateenkaariperheet ovat voineet ker-

toa päiväkodissa, on kohdattu ja otettu vakavasti käsiteltäväksi. Mutta ilmeistä on, että suuri osa sateenkaariperheiden kotien kasvatusperiaatteista ja perheen tarpeista jää kertomatta päiväkodissa. Sateenkaarivanhemmista 26 % ei myöskään osannut sanoa, oliko henkilökunta halukas **kohtaamaan sateenkaariperheiden erityistarpeita**. Erityisesti naisparien uusperheiden äidit (58 % tästä ryhmästä), kolme kolmiapilaperheen vanhempaa (50 %), kaksi (28 %) monimuotoisten perheen vanhempaa, yksi eronneen neliapilaperheen vanhempi ja viisi (14 %) naisparin ydinperheen äitiä ei kuitenkaan osannut sanoa, oliko henkilökunta valmis kohtaamaan heidän perheensä erityistarpeita. Huonoiten henkilökunta näyttää olevan valmis kohtaamaan itsellisten äitien perheiden (40 % 2/5:stä), monimuotoisten perheiden (29 %, 2/7:stä) ja kolmiapilaperheiden (17 %, 1/6:sta) erityistarpeita. Näitä perheitä yhdistää se, etteivät ne ole helposti tunnistettavia ydinperheen muotoisia perheitä tai että joukossa on monimuotoisia perheitä, joiden perheiden erityistarpeet eivät mahdu valmiisiin perhemallien luokituksiin.

Joissakin päiväkodeissa näyttää olevan myös epäselvää kumman, henkilökunnan vai asiakasperheen vastuulla asiakasperheiden erityistarpeiden huomioiminen päiväkodissa on.

Hoidon alussa teimme perhekuviomme selväksi ja hoitajat vaikuttivat vastaanottavilta, vaikkakin ensikertalaisilta sateenkaariperheen kohtaamisen suhteen. (Vaikka) ryhmän koko oli (pieni) ... (he) eivät ehtineet/kyenneet huomioimaan erilaisia perheitä lasten kanssa. Oma-aloitteisesti eivät kyselleet tai puhuneet mitään perheestämme ja hoidon lopussa annettuani palautetta sain vastaukseksi, että itse olisi pitänyt jokaisesta tilanteesta (esim. äitienpäivä) erikseen etukäteen huomauttaa, henkilökunnalla ei ole kuulemma aikaa niitä pohtia. (20-50 000 asukkaan kunta, Länsi-Suomen lääni)

Näyttääkin siltä, että vastuunjako sateenkaariperheiden erityistarpeiden huomioimisessa on epäselvää. Vaikka monet sateenkaariperheet veivät päiväkotiin esitteitä ja tietoa, henkilökunta ei välttämättä osannut huomioida perheen tarpeita, elleivät vanhemmat olleet niiden ilmaisemisessa aktiivisia. Monet vanhemmat kuitenkin toivoivat erityisesti avovastauksissa, että heiltä kysyttäisiin suoraan, miten esimerkiksi vanhempia nimitetään, molempia äideiksi vai toista esimerkiksi vanhemmaksi.

Vaikka yksi sateenkaarivanhemmista nosti esiin avovastauksessaan, ettei heidän perheellä ole mitään erityistarpeita, niin useat sateenkaarivanhemmat kaipaivat päiväkodilta perhemuotonsa huomioimista erityisesti lasten kasvatuksessa.

Sateenkaariperheiden huomioiminen lasten kasvatuksessa

Sateenkaariperheet voi huomioida päivähoidon käytännöissä niin vanhempainilloissa kuin lasten leikeissä ja opetuksessa. Erityisesti osana lasten kasvatusta sateenkaariperheiden huomioiminen on tärkeää, jotta sateenkaariperheiden lapset saavat tukea omaan kasvuunsa. Sateenkaariperheiden huomioimista symboloi päivähoidon käytännöissä se, kuinka monta isäin- ja äitienpäiväkorttia lapset voivat tehdä. Sateenkaarivanhemmista 63 % vastasi, että heidän lapsensa oli saanut tehdä päiväkodissa useampia äitien- tai isäinpäivän kortteja. Sen sijaan 22 % vanhemmista ei osannut sanoa, oliko näin tapahtunut ja 15 % tiesi, ettei lapsi saanut tehdä useampia kortteja vanhemmille. Jotkut vanhemmat kokivat tällaisen perhemuotonsa tunnustamattomuuden loukkaavana:

Isän ja äitienpäiväkortit olisi voinut tehdä kaksin kappalein. Tai tekstit monikossa! Hyvin loukkaavaa.

Vaikka monet sateenkaarivanhemmat olivat otaneet tehtäväkseen viedä sateenkaariperhe-esittei-

tä päiväkotiin, monet vanhemmat kokivat, etteivät he voineet paljoa vaikuttaa, mitä lapsille päiväkodissa opetettiin. He kokivat myös, että henkilökunnan vastuulla on tutustua lasten perheisiin ja ottaa selvää, mitä erityistarpeita perheillä voi olla lasten kasvatuksen suhteen.

Henkilökunta voisi aktiivisemmin kysellä, mitä erityisiä asioita meidän perheen kohdalla tarvitsee huomioida. Lapsille olisi voinut puhua kotona olevista vanhemmista isän ja äidin sijaa. Äitienpäivänä olisi voitu antaa lapselle avoin mahdollisuus tehdä 2 lahjaa ja korttia eikä automaattisesti kieltää koko ryhmää tekemästä enempiä kuin yhden.

Sateenkaarivanhemmillä oli myös toiveita sukupuolijaon ylittämisen hyödyntämisestä lasten kasvatuksessa:

Leikit, laulut, sadut yms. Vähemmän heterokeskeisiksi ja tyttö-poika jaottelua vähemmälle.

Sateenkaariperheitä tulisi huomioida päiväkodissa myös esittelemällä sateenkaariperheiden muotoja osana lapsiperheiden kirjoa ja siten tukea lapsen perheidentiteettiä.

“Veimme aluksi tosi paljon infoa sk-perheistä, joten alkuhämmennyksen jälkeen tietoa meni eteenpäin jopa koko päiväkodin henkilökunnalle, palvelu oli ystävällistä ja vanhemmuutta tukevaa, mutta epäilen heidän silti tarjonneen lapsille aika heterokeskeistä perhe- ja parisuhde kuvaa”. (yli 50 000 asukkaan kunnat, Oulun lääni)

Vastauksessa tulee esille, ettei vastaaja tiedä milaista perhekuvaa heidän lapselleen on päiväkodissa opetettu. Hälyttävää onkin, että yli puolet 51 % sateenkaarivanhemmista ei tiennyt, oliko henkilökun-

ta puhunut perheiden moninaisuudesta, esimerkiksi sateenkaariperheistä lapsille. Ja 22 % arveli, ettei näin ollut tapahtunut. Ainoastaan 27 % vastaajista kertoi, että perheiden moninaisuutta oli käsitelty päivähoidossa.

Vanhemmista 55 % vastasi henkilökunnan huomioineen lapsensa erityistarpeet. Mutta päivähoidon ja kodin välisen kommunikaation puuttumista kuvaa se, että 29 % vanhemmista ei tiennyt, huomioitiinko heidän lastensa erityistarpeet vai ei. 15 % vanhemmista sen sijaan tiesi, ettei heidän lastensa erityistarpeita oltu huomioitu.

Tuki omaan vanhemmuuteen

Sateenkaarivanhemmista 67 % ilmoitti, että he olivat saaneet päivähoidosta tukea myös omaan vanhemmuuteensa. Enemmistö neliapilaperheiden vanhemmista 80 % (4/5:stä), naisparin ydinperheiden äideistä 79 %, itsellisistä äideistä 60 % (3/5:stä) ja monimuotoisten perheiden vanhemmista 57 % (4/7:stä) ilmoitti, että he olivat saaneet päivähoidosta tukea omaan vanhemmuuteensa. Äideistä hieman useammat (68 %) kuin isät (60 %) kokivat saaneensa tukea vanhemmuuteensa päiväkodista. Sosiaalisten ja biologisten vanhempien välillä ei ollut tilastollisesti merkitsevää eroa tuen saamisessa, kuten ei muissakaan edellä käsitellyissä kysymyksissä.

Sateenkaarivanhemmista vain 51 % kertoi päässeensä hyvin tai melko hyvin mukaan vanhempien yhteisöön, kun taas lähes kolmannes, 30 % kertoi jääneensä vanhempien yhteisön – jos sellaista päiväkodissa oli – ulkopuolelle. Kun taas 19 % vanhemmista ei osannut sanoa, olivatko he mukana vanhempien yhteisössä vai ei, mikä kuvastaa myös sitä, että päiväkodeissa tuskin oli selvärajaista vanhempien yhteisöä, ellei sellaiseksi lasketa vanhempainiltoja tilaisuuksina. Keskimääräistä paremmin vanhempien yhteisöön pääsivät mukaan odotetusti naiset, valtaosa naisparien ydinperheiden äideistä (61 %) ja monet naisparien uusperheiden äidit (42 %).

Lähes kaikkien sateenkaarivanhempien (93 %)

kokemukset päivähoidosta kokonaisuutena olivat kuitenkin myönteisiä, vaikka parantamisen varaa oli sateenkaariperheiden erityistarpeiden huomioimisessa ja etenkin niistä keskustelemisessä päiväkodin henkilökunnan ja lasten vanhempien välillä.

Kaksi kolmasosaa sateenkaarivanhemmista koki saaneensa tukea päivähoidosta myös omaan vanhemmuuteensa. Päivähoidossa tunnistettiin helpoi-

ten ydinperhemallin muotoiset naisparin ydinperheet ja neliapilaperheet, mutta silti naisparien ydin- ja uusperheistä kolmannes koki ettei sateenkaariperheiden erityistarpeita: sateenkaariperhemuodon esittelyä osana monenlaisten lapsiperheiden kirjoa ja perinteisten sukupuoliroolien ylittämistä huomioitu päiväkodissa esimerkiksi lasten leikeissä ja kasvatuksessa.

3.2. Koulu

Juha Jämsä

Yhteensä 45:llä kyselyyn vastanneella sateenkaari-vanhemmalla (27 %) oli kouluikäisiä lapsia.⁴⁷ Ala-asteella olevia lapsia oli 36 vastaajalla (22 %) ja yläasteikäisiä oli kahdellatoista (7 %). Neljällä vastaajalla oli lapsia toisen asteen kouluissa. Yhtä lukuun ottamatta koululaisten vanhemmat olivat olleet yhteydessä lastensa kouluihin viimeksi kyselyn keräämisvuonna, joten kyselyn vastaukset koskivat aivan viimeaikaisia kokemuksia koulusta. Koululaisten vanhemmista kuusi oli miehiä. Miesvastaajien vastaukset eivät poikenneet naispuolisten vastaajien vastauksista muuten kuin, että miesvastaajille oli enemmän 'en osaa sanoa' – vastauksia, mikä selittynee osittain sillä, että miehistä enemmistö toimi etävanhempina.

Koululaisten perheet ovat pääosin uusperheitä (26/45) tai yksinhuoltajien perheitä (6/45). Koululaisten vanhemmista vain kolme eli mies- tai naisparin ydinperheessä ja yksi apilaperheessä, koska suurin osa nais- ja miesparien ydinperheiden- ja apilaperheiden lapsista on vielä suhteellisen nuoria.

Koulussa peruslähdekohdan täytyy olla se, että lasten ja nuorten perhesuhteet ja elämäntilanteet hahmotetaan oikein. Tämä on lähtökohta

toteutettaessa lapsilähtöiseen pedagogiikkaan sitoutuvan Perusopetuksen opetussuunnitelman 2004 tavoitteita. Sen mukaan lasten yksilöllinen huomioiminen vaikuttaa oppimiseen. Vuorovaikutuksen kodin kanssa todetaan lisäävän oppilaan tuntemusta ja auttavan opetuksen suunnittelussa ja toteuttamisessa. Koulun tehtäväksi onkin asetettu kotien kasvatustehtävän tukeminen. Koulun ja kodin yhteistyön lähtökohtana tulee olla yhdenvertaisuus, tasa-arvo ja eri osapuolten kunnioitus.

Sateenkaariperheellisyydestä kertominen koulussa

Omasta sateenkaariperheellisyydestä oltiin valmiita kertomaan koulussa (vain 7/39 ei halunnut kertoa tai epäröi) ja vanhempainiltoihin osallistuttiin aktiivisesti (34/41 oli aktiivisia tai melko aktiivisia), tosin tässä ero sosiaalisten ja biologisten vanhempien⁴⁸ välillä oli suuri. Sosiaaliset vanhemmat osallistuivat vanhempainiltoihin harvemmin. Kouluikäisten kohdalla täytyy ottaa huomioon, että suurin osa heidän sosiaalisista vanhemmistaan on tällä hetkellä uus- ja etävanhempia, joiden asema vanhemmoinnissa on

⁴⁷ Useimmilla vastaajia koululaisia oli vain yksi, mutta kuudella vastaajalla heitä oli kaksi ja neljällä kolme.

⁴⁸ Tässä sosiaalisella vanhemmalla viitataan sosiaaliin ja etävanhempiin ja biologisella vanhemmalla viitataan niihin, jotka ovat joko lasten biologisia vanhempia tai sekä biologisia ja sosiaalisia vanhempia

luultavasti toisenlainen kuin niiden sosiaalisten lähivanhempien, jotka ovat olleet mukana lapsen elämässä alusta lähtien. Seuraavien sateenkaariperhesukupolvien kohdalla sosiaalisten vanhempien kokemukset luultavasti lähenevät biologisten vanhempien kokemuksia. Yleisesti suhtautumista lasten koulunkäyntiin voidaan kuitenkin kuvailla aktiiviseksi.

Olen ollut itse aktiivisesti yhteydessä koulun opettajaan, rehtoriin, terveydenhoitajaan ja psykologiin lapseni aloittaessa koulunsa, sekä kaikkiin luokan vanhempiin, joista suurin osa oli ennestään tuttuja. Olen vienyt kouluun sateenkaariperheiden esitteitä ja materiaalia.

Koulussa oppilashuollolla on tietysti oma tärkeä roolinsa. Kyselyn vastaajat eivät kuitenkaan kommentineet juuri oppilashuoltoon liittyviä asioita. Vastaa-
jien kokemukset koulusta olivat pääasiassa myönteisiä, mutta mukaan mahtui myös huonoja kokemuksia, epäasiallista kohtelua ja suoranaista syrjintää.

Vanhempi lapsi kokee parhaillaan elämänsä järkytystä, kun opettaja vaihtui monimuotoisuuden tiedostavasta täydelliseen ymmärtämättömyyteen.

Koulussa lapsi on otettu erityistarkkailuun hänen perhemuotonsa vuoksi, muka lapsen parasta ajatellen.

Opettajan keskeinen rooli – tyytyväisyyden lähteenä

Koulussa huonot kokemukset liittyivät useammin yhteen henkilöön, opettajaan, kuin muissa palveluissa, kuten esimerkiksi päivähoidossa palvelun tuottaa käytännössä suurempi ammattilaisyhteisö.

Kouluun ilmoittautumisen yhteydessä tuleva opettaja hämmäntyi selvästi kerrottuaani perheestämme.

Toisen lapsen oma opettaja välillä unohtaa minut vanhempien sähköpostilistalta, mutta se on ehkä vain vahinko.

Toisaalta joskus ”asiallinen” kohtelu sai myös huvittavia mittasuhteita.

Kun kerroin [opettajalle] olevani lesbo niin hän muuttui erittäin myönteiseksi. Koko ala-asteen ajan poikani sai erityisen hyvää kohtelua opettajalta, mitä taas muut pojat eivät kaikki saaneet. Lisäksi opettaja soitti ystävällisiä puheluita pari kertaa minulle ja kehui poikaani kun taas muiden poikien äideille hän soitti moittiakseen heidän lapsiaan. Se oli hassua ja se nauratti aina minun poikaani ja perhettämme.

Vanhempien tyytyväisyyttä kouluun mitattiin useilla väitelauseilla, mutta useat niistä kuvasivat kuitenkin opettajan toimintaa. 54 % (21/39) vastaajista ilmoitti, että sateenkaariperheellisyydestä oli keskusteltu asialliseen sävyyn. 21 % (8/39) ei kuitenkaan pitänyt keskustelua asiallisena. Opettajan tiedoissa sateenkaariperheiden erityistarpeista nähtiin puutteita. Vain 28 % (11/38) vastaajista arvioi opettajan tuntevan erityistarpeita. Tässä näkyy valtava tiedon tarve. 47 % (18/38) uskoi opettajan todennäköisesti olevan kuitenkin halukas kohtaamaan niitä. Kodin ja koulun yhteistyö ei voi toimia tilanteessa, jossa lapsen perheeseen ei suhtauduta asiallisesti.

Opettajat olivat kuitenkin siinä mielessä ottaneet perheet todesta, että vain 2 vastaajaa (5 %) koki, että opettaja ei suhtautunut kaikkiin perheen vanhempiin vanhempina. 27 % (11/41) ei osannut vastata kysymykseen ja 68 % (28/41) koki, että opettaja hahmotti perheen vanhemmuussuhteet oikein.

Opetuksen sisältö ja vanhempien yhteisö

Opetuksen sisältöä vanhemmat eivät selvästikään osanneet arvioida suuntaan eivätkä toiseen. Ope-

tuksen sisältöä kartoittaviin kysymyksiin yli puolet vastaajista täytti kohdan 'en osaa sanoa'. Neljäsosa (10/40) vastaajista tiesi opettajan käsitelleen perheiden moninaisuutta luokassa. Sen sijaan vain kolme vastaajaa (7,5 %) tiesi opettajan käsitelleen sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuutta luokassa.

Koulussa lapsi ja tiettyyn rajaan asti myös lapsen perhe tulevat osaksi suurempaa luokan, oppilaiden ja oppilaiden vanhempien yhteisöä. Osa vastaajista ei tiennyt miten paljon muiden oppilaiden perheet tiesivät vastaajan lasten perhetilanteesta. Kuitenkin 55 % (22/40) vastaajista piti perhemuotoaan hyvin tai melko tuttuna luokan muiden lasten perheille. Yli puolet vanhemmista (52 %, n=21) koki myös päässeensä osaksi vanhempien yhteisöä. Muiden vastaajien osalta ei kyselyn tulosten perusteella voi sanoa, johtuuko jääminen yhteisön ulkopuolelle sateenkaariperheellisyydestä vai jostain muusta, esimerkiksi omasta tahdosta.

Tyytyväisyys kouluun kokonaisuudessaan

Esitetystä kritiikistä ja osittain huonoista arvioista huolimatta vanhemmat ovat arvioineet koulun suhtautumista heihin kokonaisuudessaan melko positiivisesti. Jopa 69 % (29/42) vastaajista arvioi koulun suhtautumisen olleen joko hyvin tai melko myönteistä. Vain 10 % (4/42) vastaajista on kokenut suhtautumisen olleen pääasiassa muuta kuin myönteistä. Vanhempien tyytyväisyyttä tutkittiin myös summamuuttujalla, jossa yhdistettiin kuusi väitelausetta⁴⁹. Summamuuttujan avulla tarkennettiin kuvaa

tyytyväisyydestä ja tutkittiin eri ryhmien erilaisia kokemuksia koulusta.

Yksittäisten väitelauseiden kohdalla vastaajat arvioivat väitteiden totuudenmukaisuutta asteikolla 1–5. Tämän mukaisen pisteytyksen pohjalta vastaajien arvio koulun suhtautumisesta kokonaisuudessaan saa keskiarvokseen 4,02 eli suhteellisen korkean arvioinnin. Sen sijaan tyytyväisyyttä mittaavan summamuuttujan mukaan tyytyväisyys kouluun saa huomattavasti matalamman arvosanan 3,52. Vastaajilla on ehkä enemmän toivomisen varaa koulun suhteen kuin mitä yleisarvosanan perusteella voisi arvella.

Miesten ja naisten tyytyväisyydestä eroavaisuutta ei löydy. Yksinhuoltajaperheet ovat jonkin verran tyytyväisempiä kuin uusperheet (3,71 vs. 3,45), mutta ero ei missään nimessä ole tilastollisesti merkitsevä. Muiden perhemuotojen osalta on mahdotonta sanoa mitään, koska luokat ovat niin pieniä. Sen sijaan sosiaalisten ja biologisten vanhempien tyytyväisyydestä löytyy tilastollisesti merkitsevin ero.

⁴⁹ Summamuuttujassa laskettiin yhteen vastaukset seuraaviin väitelauseisiin: Sateenkaariperheellisyydestämme on keskusteltu asiallisesti. Opettaja tuntee sateenkaariperheiden erityistarpeet. – Ja/tai on ollut halukas kohtaamaan niitä. Olen/olemme päässeet osaksi vanhempien yhteisöä. Opettajat suhtautuvat meihin kaikkiin oikein lapsen vanhempina. Olen saanut koululta tukea vanhemmuuteeni. Kaikki muuttajat olivat samansuuntaisia, joten niitä ei tarvinnut kääntää. Kunkin väittämän kohdalla vastaajat olivat arvioineet väitteen todenmukaisuutta asteikolla 1–5. Summamuuttujan luvut jaettiin kuudella, jotta päästiin samaan asteikkoon kuin alkuperäisissä kysymyksissä. Summamuuttujan osuvuutta tarkasteltiin faktorianalyysillä, jossa yleistetyin pienimpien neliösummien ekstraktointimenetelmällä saatiin ekstraktoitua faktori, joka selitti 61,9 % kokonaisvaihtelusta. Malli sopi aineistoon hyvin $p=0,009$.

Taulukko 2: Tyytyväisyyttä kouluun mittaavan summamuuttujan arvot vanhemmuusaseman perusteella.

	Annettujen arvioiden keskiarvo	N	Keskihajonta
Sosiaalinen tai etävanhempi	3,21	13	1,09
Biologinen tai molempia	3,67	28	1,1

Kaksisuuntaisen t-testin mukainen merkitsevyys 0,220

Biologiset vanhemmat ja vanhemmat, jotka ovat sekä biologisia että sosiaalisia vanhempia, ovat yleisesti tyytyväisempiä kouluun. 48 % (19/40) vastaajista koki myös saaneensa koulusta tukea vanhemmuuteensa. Erityisesti biologisten ja sosiaalisten vanhempien ero näkyy siinä, miten he ovat kokeneet saaneensa koululta tukea.

Taulukko 3: Tuen saamisen kokemus vanhemmuusaseman perusteella (%)

	On saanut tukea vanhemmuuteen huonosti tai melko huonosti	On saanut tukea vanhemmuuteen hyvin tai melko hyvin
Biologinen vanhempi tai molempia	19	59
Sosiaalinen vanhempi tai etävanhempi	58	25

4. KOLMANNEN SEKTORIN TOIMIJAT

Juha Jämsä

Julkisen sektorin palveluiden lisäksi sateenkaariperhe-kyselyssä kartoitettiin vanhempien kokemuksia kolmannen sektorin toimijoista avoimilla kysymyksillä. Kolmannen sektorin toimijoista nousi tärkeimpänä esille Seksuaalinen tasavertaisuus Seta ry:n jäsenjärjestö Sateenkaariperheet ry, joka on perheiden oma järjestö. Sateenkaariperheet ry:n toiminnasta kysyttiin myös yksityiskohtaisempia kysymyksiä kuin muiden osalta.

Sateenkaariperheiden lisäksi vastaajat olivat käyttäneet erityisesti Mannerheimin lastensuojeluliiton palveluita. Muita useamman kerran mainittuja palveluntarjoajia olivat ev.-lut. seurakunnat, Väestöliitto, Seta ja Yksin- ja yhteishuoltajat ry. Yksittäisiä mainittuja järjestöjä olivat Sexpo, Helsingin monikoperheet, Folkhälsan, Pelastusarmeija, Pienperheyhdistys ja Lystileikki.

Tyytyväisyyttä kolmannen sektorin toimijoihin oli kysytty vain avoimilla kysymyksillä. Muutamia selvästi huonoja kokemuksia lukuun ottamatta lähes kaikki vastaajat antoivat saamilleen palveluille hyvän tai varovaisen myönteisen arvion. Useat vastaajat nostivat kuitenkin esiin parannusehdotuksia esimerkiksi liittyen sateenkaariperheiden tai miesten huomioimiseen. Pieni osa vastauksista kertoi koetusta syrjinnän pelosta ja palveluiden käyttämättä jättämisestä.

Arviot Mannerheimin Lastensuojeluliiton palveluista olivat pääpiirteissään myönteisiä. Huomattavan moni vastaajista kuitenkin ilmoitti pettyneensä MLL:n puheenjohtajan kannanottoon Hedelmöityshoitolakeskustelussa keväällä 2006. He kokivat sen olleen hyvin loukkaava. Osa vastaajista ilmoitti lopettaneensa tuolloin MLL:n palveluiden käytön. Osa vastaajista totesi nykyään suhtautuvansa järjestöön varauksella.

Sateenkaariperheet ry

Sateenkaariperheet ry on perustettu vuonna 1996. Se on toiminut sateenkaariperheiden etujen ajajana yhteiskunnallisessa keskustelussa, mutta ennen kaikkea järjestö on järjestänyt yhteisöllisiä tapaamisia ja vertaistukea useimmissa Suomen isoissa kaupungeissa sekä perheleirejä ja muita valtakunnallisia tapahtumia. Sateenkaariperheet ry on toiminut myös kouluttajana useissa koulutustilaisuuksissa.

Vain kuudesosa kyselyyn vastanneista vanhemmista ei ollut käyttänyt mitään Sateenkaariperheet ry:n palvelua. Kyselystä tiedotettiin erityisen vahvasti yhdistyksen nettifoorumeilla, mikä saattaa selittää osan yhdistyksen palveluiden huomattavan korkeasta tavoittavuudesta. Palveluiden huomattavan suurelle tavoittavuudelle on löydettävissä selittäviä tekijöitä kyselyaineiston avovastauksista. Sateenkaariperheet kohtaavat jatkuvasti ongelmallisia tilanteita eri viranomaisten ja palveluiden yhteydessä. Näihin tilanteisiin perheet hakevat hyvin aktiivisesti tietoa yhdistykseltä ja muilta perheiltä.

Yhdistyksen nettisivuihin on tutustunut kaksi kolmesta vastaajasta. Yli puolet vastaajista on osallistunut keskusteluun internetissä sijaitsevalla keskustelufoorumilla. Samoin puolet vastaajista on osallistunut yleisiin, Sateenkaariperheet ry:n järjestämiin paikallisiin tapaamisiin. Nämä kaksi toimintamuotoa ovat pitkään olleet vertaistoinnin tärkeimmät muodot. Tapaamiset ovat yleensä melko vapaamuotoisia ja niissä korostuvat lasten leikit ja vanhempien epämuodolliset keskustelut. Internetkeskustelualueella taas painottuu tiedollisempi puoli. Perheet kyselevät muiden kokemuksia eri palveluista ja viranomaisista ja keskustelevat syvällisemmin sateenkaariperheellisyteen ja vanhemmuuteen liittyvistä kysymyksistä.

Kolmas vertaistoiminnan tukipylväistä on 2 kertaa vuodessa järjestettävät perheleirit. Näille leireille oli osallistunut kolmasosa vastaajista, kaikkiaan 53 vastaajaa. Leirit ovat viime vuosina järjestään keränneet toistasataa leiriläistä kukin. Leireillä on ohjelmaa koko perheelle, mutta myös erikseen lapsille ja vanhemmille. Leireillä on usein aikuisten kesken pohdittu vanhemmuuden ja parisuhteen tukemisen teemoja.

Lähes kaikki vastaajat olivat arvioineet Sateenkaariperheet ry:n toiminnan merkitystä itselleen avovastauksissa. Vain harva (<10) totesi, ettei toiminnalla ole juuri ollut merkitystä. Muiden vastaajien arviot vaihtelivat melko merkittävästä äärimmäisen merkittävään.

On hyvin tärkeä. En osaa edes kuvitella miten elämäni vaikuttaisi, jos mitään sateenkaaritoimintaa ei olisi. Identiteettini olisi luultavasti toisenlainen, vaikea sanoa miten, mutta luultavasti olisin ainakin tosi syvällä kaapissa. Tieto siitä, että tuntee ihmisiä ja he ovat koko ajan tuolla jossakin ja sähköisesti helpostikin tavoitettavissa, tekee arjesta...mukavampaa. Keskipohjanmaalainenkin pystyy mieltämään itsensä sateenkaariperheelliseksi, vaikka arjessa ei juuri sk-perheitä näykään.

Useammat kymmenet vastaajat mainitsivat Sateenkaariperheet ry:n toiminnan hyvin merkittävänä ja käyttivät arvioissaan hyvinkin tunnepitoisia ilmaisuja. Joukossa oli myös muutamia vastaajia, jotka olivat pettyneet järjestön toimintaan tai tapaan toimia.

Vastauksissaan vastaajat erittelivät järjestön toiminnan merkitystä eri näkökulmista. Neljä selvimmin esiin nousevaa merkitystä olivat käytännön tietojen saaminen byrokratiasta ja palveluista, kokemus tuen saamisesta omaan vanhemmuuteensa, kokemus turvallisesta paikasta, jossa voi olla omana per-

heenään vapautuneesti sekä erityisesti lasten tutustuminen toisiin lapsiin, joiden vanhemmat kuuluvat sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin.

Monien vastaajien kohdalla yhdistyksen toiminnassa mukana oleminen oli ollut erityisen mielekästä lasta suunnitellessa, odottaessa ja lapsen ollessa pieni. Myöhemmissä vaiheissa perheet näyttävät löytäneen kahdenkeskisiä suhteita muihin sateenkaariperheisiin ja tarve yhdistyksen järjestämälle toiminnalle oli vähentynyt. Toisaalta monet jatkoivat toiminnassa mukana olemista, vaikka eivät kokeneet sitä enää itselleen välttämättömäksi. Sen sijaan lapsille toivottiin vertaisia muista sateenkaariperheistä.

Ylipäätään sateenkaariperhetoiminnassa oli koettu tärkeäksi ne osa-alueet, joita oli vaikea taivoittaa muiden palveluntarjoajien suhteen. Näitä olivat erityisesti paikkansa pitävä tieto perhelainsäädännöstä ja eri viranomaisten tavasta tulkita sääntöjä. Muita kanavia pitkin oli myös ollut hankalaa saada vertaistukea. Erityisen tärkeänä monet vastaajista kokivat vanhemmuudelleen saamansa tuen. Kyselyn muidenkin vastausten perusteella syntyy kuva, että vanhemmuuden tuki sateenkaariperheiden vanhemmille oli palveluiden heikoimpia puolia (katso yhteenveto). Tähän puutteeseen monet kokivat saaneensa tukea nimenomaan Sateenkaariperheet ry:n toiminnasta.

5. OIKEUDELLINEN JA YHTEISKUNNALLINEN ASEMA

Juha Jämsä

Sateenkaariperheissä elävien lasten ja vanhempien juridinen asema on monin paikoin puutteellinen⁵⁰. Lasten oikeutta tosiasiallisiin vanhempiinsa ei voida kaikissa tapauksissa vahvistaa eikä lapsen oikeus esimerkiksi elatukseen, perintöön ja tapaamiseen toteudu. Lainsäädäntö, asetukset ja organisaatioiden käytännöt estävät usein myös asianmukaisen palvelun lapsi- ja perhepalveluissa. Lisäksi yhteiskunnan ja kulttuurin heteronormatiivisuus tekevät sateenkaariperheistä usein näkymättömiä yhteiskunnan silmissä. Lapsen oikeus perhesuhteiden turvaan ja lasten keskinäinen yhdenvertaisuus lain edessä ei toteudu.⁵¹

Suomen lainsäädännön mukaan kaksi samaa sukupuolta olevaa ei voi tällä hetkellä (syyskuu 2007) toimia yhdessä lapsen juridisina vanhempina⁵². Rekisteröidyssä parisuhteessa syntyvää lasta ei vahvisteta puolisoiden yhteiseksi lapseksi isyyslolettaman eikä adoptiohakemuksenkaan kautta. Eri perhetilanteissa elävien sateenkaariperheiden perheen sisäisen adoption hakemuksia ei hyväksytä lapsen edusta ja perhetilanteesta huolimatta. Tämä koskee erityisesti niitä lapsia, joilla on useampia kuin kaksi tosiasiallista vanhempaa. Oikeusistuimilla ei ole mahdollisuutta huolehtia lapsen edun mukaisista vanhemmuusratkaisuista.

Suomen lain ja suomalaisen oikeuskäytännön mukaan on ollut mahdollista vahvistaa juridisen vanhemman puoliso lapsen huoltajaksi silloin kun se on oikeusistuimen harkinnan mukaan ollut lapsen edun mukaista. Sateenkaariperheet ry:n tietojen mukaan kaikki mies- ja naisparit, jotka ovat hakeneet oheishuoltajuutta sosiaaliselle vanhemmalle tilanteessa,

jossa lapsella on ennestään vain yksi huoltaja, ovat saaneet hakemuksensa mukaisen päätöksen. Tähän viittaa myös tämä kyselyaineisto, ks. kohta huoltajuusratkaisut. Muutamassa tapauksessa käräjäoikeus on tehnyt kielteisen päätöksen, mutta hovioikeus on päättänyt vahvistamaan oheishuoltajuuden.

Useamman kuin kahden henkilön huoltajuus on Suomen lain mukaan mahdollista, jos oikeusistuin katsoo sen lapsen edun mukaiseksi⁵³. Sateenkaariperheissä tämä on ollut mahdollista tapauksissa, jossa synnyttäjän rekisteröidylle naispuoliselle on haettu ensin oheishuoltajuutta ja sitten vasta perheen isä on tunnustanut isyytensä ja juridisten vanhempien kesken on sovittu, että isäkin toimii lapsen huoltajana. Sen sijaan tilanteissa, joissa on kaksi juridista vanhempaa ja molemmilla huoltajuus, eivät oikeusistuimet olemassa olevien tietojen mukaan ole myöntäneet huoltajuutta kolmannelle ja neljännelle tosiasialliselle vanhemmalle hakemuksen perusteella. Tiedossa olevat oikeustapaukset ovat kuitenkin vuosituhanen vaihteesta eikä ole tietoa, miten oikeusistuimet tällä hetkellä mieltäisivät apilaperheissä elävien lasten edun.

Käräjäoikeuden määräämillä oheishuoltajilla on samat huoltajuuteen liittyvät oikeudet kuin niillä huoltajilla, jotka ovat myös juridisia vanhempia. Huoltajuuteen liittyy joukko oikeusvaikutuksia alkaen tiedonsaannista ja lapsen asioita koskeviin päätöksiin osallistumisesta⁵⁴. Tiettyssä mielessä huoltajuus tuo huoltajalle oikeuden päättää lasta koskevista asioista. Huoltajuuteen ei sen sijaan liity niitä vanhemmuuden velvollisuuksia (ja sitä kautta lapsen oikeuksia), jotka juridisesti liittyvät vanhemmuuteen. Toisin sanoen lapsella ei ole esimerkiksi oikeutta elatuk-

⁵⁰ Lehtonen 2007, 31–38 (Teoksessa Syrjintä Suomessa 2006)

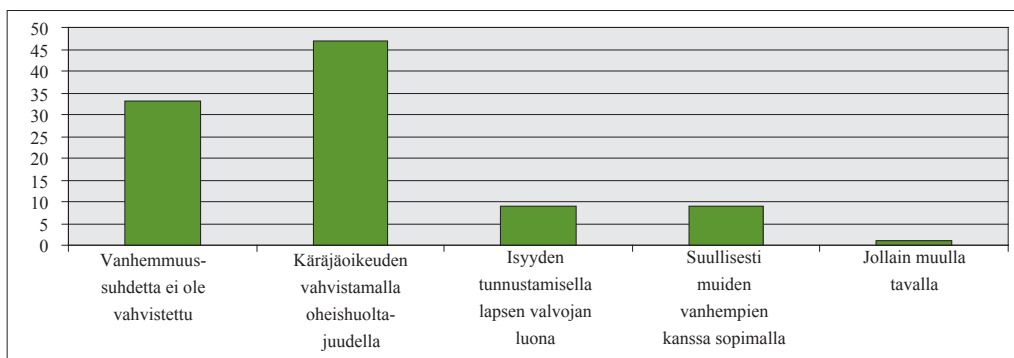
⁵¹ YKn lapsen oikeuksien sopimus, artikkelit 9 ja 2.

⁵² ellei kyseessä ole kahdelle samaa sukupuolta olevalle vanhemmalle vahvistettu vanhemmuus, joka on vahvistettu sellaisessa väraassa valtiossa, jonka perhelainsäädännön Suomi tunnustaa.

⁵³ Gottberg 2005: Perhesuhteet ja lainsäädäntö

⁵⁴ Tiedonsaantioikeus lapsen asioista voidaan kuitenkin sosiaalilautakunnan vahvistamalla sopimuksella antaa myös juridiselle vanhemmalle, joka ei ole lapsen huoltaja (ks. Gottberg 2005, 156).

Kuvio 10: Oliko suhde lapsiin jotenkin vahvistettu ei-synnyttäneillä (%) N = 78

seen huoltajalta, joka ei ole myös juridinen vanhempi. Hänellä ei ole oikeutta perinnön lakiosaan eikä oikeutta käräjäoikeuden vahvistamaan (ja siten toimeenpantavaan) tapaamisoikeuteen huoltajana toimivaan tosiasialiseen vanhempaansa, joka ei ole hänen juridinen vanhempansa. Suomen lainsäädännön mukaan, toisin kuin useissa muissa maissa, tapaamisoikeus voidaan vahvistaa vain lapsen ja juridisen vanhemman välillä. Muissa tilanteissa oikeusistuimille ei ole annettu vapautta toteuttaa lapsen edun mukaista ratkaisua.

Lapsen asema sateenkaariperheissä on usein vähintään epävarma. Seuraavassa tarkastellaan kyselyyn vastanneiden perheiden juridista tilannetta.

Synnyttäneen naisen katsotaan Suomen lainsäädännössä olevan automaattisesti sekä lapsen juridinen vanhempi että huoltaja. Muiden vanhempien tilanne on monimutkaisempi. Heteroperheissä juridiseksi vanhemmaksi tullaan usein isyysosoittaman kautta. Rekisteröidystä parisuhteesta ei sen sijaan seuraa suoraa juridista vanhemmuutta synnyttäjän naispuolisolle.

Kaikista ei-synnyttäneistä vastaajista 78 vastasi kysymykseen vanhemmuussuhteensa vahvistamisesta. Kyselylomakkeen kysymyksen muotoilussa käytettiin nimenomaan sanaa vanhemmuussuhteen vahvistaminen, vaikka vaihtoehtoina olleet huoltajuus ja suullisesti sopiminen eivät vastaakaan vanhemmuussuhteen oikeudellista vahvistamista. Tämän kysymyksen kohdalla onkin syytä huomioida

ero vanhemmuuden juridisen vahvistamisen ja jonkinlaisen vahvistamisen välillä, mistä tässä on kyse. 42 % (33) ei-synnyttäneistä ei ollut millään juridisella tavalla vahvistetussa suhteessa lapsiinsa. 58 %:lla suhde lapsiin oli vahvistettu jollain lailla, käytännössä isyyden tunnustamisen kautta, käräjäoikeuden vahvistamalla oheishuoltajuuspäätöksellä tai yhdessä tapauksessa adoptiolla. Vahvistamisen tarkempi erotelu selviää alla olevasta taulukosta.

Aineistossa oli suhteellisesti yhtä paljon miehiä ja naisia, joiden vanhemmuutta ei ollut millään lailla juridisesti vahvistettu. Sukupuolten ero näkyi siinä, että aineistossa ei ollut yhtäkään miestä, jonka huoltajuuden käräjäoikeus olisi vahvistanut⁵⁵.

Ikäryhmällä 20–24 vuotta vanhemmuus oli huomattavasti harvemmin juridisesti jollain tavoin vahvistettu kuin vanhemmilla ikäryhmillä. Yhdenkään 20–24-vuotiaan sosiaalisen vanhemman oheishuoltajuutta ei ollut vahvistettu käräjäoikeudessa. Toisin sanoen yksikään ei ollut hakenut huoltajuutta perheen sosiaaliselle vanhemmalle. Tämän ikäryhmän ero huoltajuushakemusten jättämisessä verrattuna ikäryhmiin 30–54 vuotta on tilastollisesti merkitsevä 95 %:n luottamusvälillä.

⁵⁵ Sateenkaariperheet ry:n tietojen mukaan useampikin suomalainen miesparin sosiaalinen isä on vahvistettu lapsen oheishuoltajaksi. Tämä ei vain näy tässä aineistossa. Tiedossa ei ole syitä, joiden perusteella voisi todeta käräjäoikeuksien suhtautuvan sateenkaariperheiden mieshuoltajuushakijoiden hakemuksiin suuremmalla varauksella. Näitä hakemuksia on käytännössä vain huomasti vähemmän kuin naisten tekemiä hakemuksia.

5.1. Lasten asuminen ja tapaamiset

Kyselyyn vastanneiden sateenkaariperheiden vanhempien juridista asemaa lähdetään tarkastelemaan vanhemman ja lapsen välisistä käytännöllisistä ja juridisista järjestelyistä. Lapsen asuminen vastaajan luona on yksi merkittävistä käytännöllisistä tekijöistä, jotka vaikuttavat vanhemman suhteeseen lapseen. Usein luona asumista tukevat erilaiset juridiset järjestelyt kuten vahvistettu tapaamisoikeussopimus, mutta ei aina. Tapaamisoikeussopimus koskee vain juridisia vanhempia. Vain vahvistettu tapaamisoikeussopimus voidaan panna täytäntöön, jos osapuolet eivät pidä sopimuksesta kiinni.

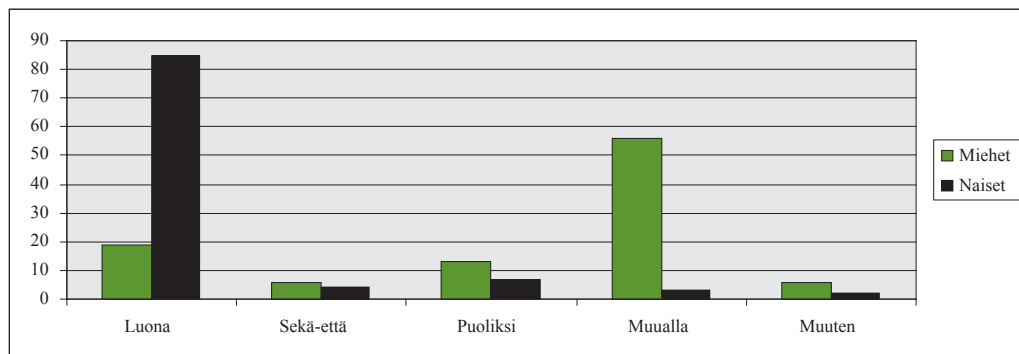
Huomattava enemmistö aineistoon vastanneista vanhemmista vastasi lasten asuvan pääasiallisesti heidän luona. Tämä koskee erityisesti naisvastaajia ja ydinperhemuotoisessa perheessä eläviä. Vain reilu viidennes elää jonkin muunlaisessa asumisjärjestelyssä suhteessa lapsiinsa. Lapsen asuminen pääasiassa muiden vanhempiensa luona on suurin piirtein yhtä yleistä kuin tilanne, jossa lapset asuvat puolet ajasta vastaajan luona ja puolet muualla (kuviossa 11: "puoliksi"). Jonkin verran on myös vanhempia, joilla lapsista osa asuu pääasiallisesti vastaajan luona

ja osa asuu pääasiallisesti muualla (kuviossa "sekä-että"). Loput tapauksista ovat esimerkiksi aikuisten lasten vanhempien vastauksia ja muutamia erikoisempia järjestelyitä.

Lähes kaikki (juridiset) naiset vastasivat, että lapset asuivat heidän luona, kun miehistä vain vajaa viidennes eli samanlaisessa tilanteessa. Yli puolet miehistä (56 %, 9) asui pääasiassa eri kotitaloudessa kuin lapsensa, samalla kun naisista tässä tilanteessa eli vain 3 % (4). Synnyttäneet äidit asuivat lastensa luona yli 20 prosenttiyksikköä useammin kuin muut (87 %, 75, $p=0,002$). Vain yhden synnyttäneen naisen lapsi asui pääasiassa muualla kuin äitinsä luona. Loput synnyttäneistä naisista, joiden luona lapsi ei pääasiallisesti elänyt, ilmoittivat, että lapsi eli joko "puoliksi" tai "sekä-että" heidän luonaan.

Myös Etelä-Suomen läänin ja muun Suomen välillä on tilastollisesti merkitseviä eroja ($p=0,016$). Muualla asuvien lapset asuvat vastaajan luona noin 90 % tapauksista (50), Etelä-Suomen läänissä vain noin 70 % tapauksista (90). Myös asuinkunnan koon mukaan näkyy sama trendi siten, että pääkaupunkiseudulla vanhemmat asuvat harvemmin lasten luo-

Kuvio 11: Lasten asuminen suhteessa vastaajaan (%) $N = 154$, miehiä 16.

$p < 0,001$

na kuin pienillä paikkakunnilla. Keskisuuret kaupungit sijoittuvat tähän väliin. Kun miesvastaajien ja apilaperheiden keskittyminen Etelä-Suomeen otetaan huomioon, alueelliset erot muuttuvat tilastollisesti merkityksettömiksi.

Vastaajan iän suhteen lasten luona asumisessa ei näytä olevan eroja ääripäitä lukuun ottamatta. Vanhemmissa ikäryhmissä korostuu lasten asuminen puolittain kahdessa kodissa ja lapsen asuminen muiden vanhempien luona. Tämä selittyy vanhempien ikäryhmien suuremmalla eronneisuudella ja uusperheellisyydellä sekä miesten suuremmalla osuudella vanhemmissa ikäryhmissä. Ero näkyy 40–50-vuotiaiden vanhempien ikäryhmässä. Toisaalta kaikista nuorin vanhempien ikäryhmä (20–24v) eroaa tässä aineistossa huomattavasti muista ikäryhmistä. Tässä ikäryhmässä vastaajien lapset asuvat huomattavan usein puolittain kahdessa osoitteessa. Tämä viittaisi nuorten monipuolisempaan perhe-
muodon rakentamiseen. Tilastollisesti erot ikäryhmien välillä eivät ole merkitseviä.

Tapaamiset

Niistä vanhemmista, jotka eivät asu vakituisesti lastensa kanssa, yhdeksän ilmoitti, että lapsen tapaamisista on sovittu juridisella sopimuksella. Sen sijaan 15 vastaajan tapaamisoikeutta ei ollut vahvistettu juridisesti. Useissa tilanteissa se ei liene ollut mahdollista, koska tapaamisoikeus voidaan vahvistaa vain lapsen ja juridisen vanhemman välille. Tapaamisoikeuskysymykseen vastanneista etävanhemmista puolet oli miehiä sekä sopimuksen sitoneiden että sitomattomien ryhmissä. Kuusi vastaajaa ilmoitti, että lapsen tapaamiset eivät olleet säännöllisiä. Näissä oli sekä miehiä että naisia.

Etävanhempina toimivat vastaajat tapasivat lapsiaan melko usein (kysymykseen vastanneista 12 oli miehiä, 10 naista). Yhdeksän vastaajaa (5 miestä, 4 naista) tapasi lapsiaan useammin kuin kerran viikossa, kolme miestä jopa lähes päivittäin. Viisi vastaajaa (3 miestä, 2 naista) kertoi tapaavansa lapsiaan ker-

ran viikossa tai harvemmin.

Sekä mies- että naisvastaajista kolmasosan (4 ja 3) tapaamiset lastensa kanssa kestivät yleensä alle vuorokauden. Kahdella kolmasosalla tapaamiset sen sijaan kestivät yleensä vähintään täyden vuorokauden. Yli viikon kestäviä säännöllisiä tapaamisia oli aineistossa suhteellisesti enemmän naisvastaajilla kuin miesvastaajilla.

Lapsen ollessa vauvaiässä etävanhemman tapaamisia saattaa olla vaikeampi järjestää. Aineiston etävanhemmilla ei ollut yhtään 0-vuotiaita lapsia, joten vauvaiän tapaamisjärjestelyistä ei tämän aineiston perusteella pystytäkään sanomaan mitään. Sen sijaan 1–2-vuotiailla lapsilla oli jo kaiken mittaisia tapaamisia etävanhempiensa kanssa (2 tuntia – viikko). Aineistossa lasten iällä ei näyttänyt olevan mitään merkitystä tapaamisten pituudelle.⁵⁶

Osalla etävanhemmista tapaamiset koskevat lapsia, joista he ovat joutuneet eroon erotessaan puolisostaan. Toisaalta sateenkaariperhe-kyselyn aineistossa on myös varteenotettava joukko (apila) perheitä, joissa etävanhempien tapaamisista on sovittu jo ennen lapsen syntymää toisin kuin eroperheissä, joissa on täytynyt löytää jokin ratkaisu ennalta arvaamattomassa tilanteessa. Perusteellisesta suunnittelusta huolimatta joissain apilaperheissä tapaamisista joudutaan vääntämään kättä myös lapsen syntymän jälkeen.

⁵⁶ Kyselyssä annettiin tapaamisten pituutta koskevassa kysymyksessä kuusi erimittaista vaihtoehtoa. Muutamia viikon mittaisia tapaamisia lukuun ottamatta kaikissa muissa vaihtoehtoissa (2h, 4–6h, päivä, vrk, vkl) oli alaikäisten lasten keski-ikä vastausten perusteella välillä 3,6–6,4 vuotta (mediaani 4–6v). Toisin sanoen vaihtoehtojen välillä ei ollut eroja lasten iän suhteen.

5.2. Huoltajuusratkaisut

Mies- ja naisparien perheissä ja kolmen ja neljän vanhemman moniapilaperheissä ei juridista vanhemmuutta ole mahdollista vahvistaa lapsen ja sosiaalisten vanhempien välille. Suomen laki tunnistaa enintään kahden, vastakkaista sukupuolta olevan vanhemman juridisen vanhemmuuden kahta poikkeusta lukuun ottamatta. Kaksi samaa sukupuolta olevaa vanhempaa voivat olla lapsen juridisia vanhempia, jos lapsi on jonkin toisen maan lainsäädännön mukaan kyseisessä maassa vahvistettu molempien puolisoiden juridiseksi lapseksi. Näissä tilanteissa Suomi tunnustaa, ja on käytännössäkin jo tunnustanut, lapsen juridisen vanhemmuussuhteen molempiin samaa sukupuolta oleviin vanhempiinsa.

Jos taas juridinen äiti tai isä korjaa sukupuoltaan, hän pysyy edelleen syntymäsukupuolensa mukaisessa äidin tai isän juridisessa asemassa suhteessa lapseensa. Toisin sanoen sukupuolensa mieheksi korjannut vanhempi, joka on saanut lapsen ennen korjausprosessia, on korjausprosessin jälkeen juridisesti sekä mies että lapsensa äiti. Tässä tilanteessa lapsella voi myös olla kaksi samaa sukupuolta olevaa vanhempaa, esimerkin tapauksessa kaksi miestä.

Vanhemmuuden juridisen vahvistamisen puutteessa useat perheet ovat pyrkineet vahvistamaan perheenjäsenten juridisia suhteita hakemalla kärjäoikeuksilta lapsen oheishuoltajuutta sosiaalisille vanhemmille. Tasan puolet kyselyyn vastanneista ilmoitti, että heidän perheessään on haettu oheishuoltajuutta sosiaaliselle vanhemmalle (50 %, 74⁵⁷).

Vastaajat, joiden perheessä oheishuoltajuutta ei ollut haettu vaikka edellytykset olisivat olleet olemassa, perustelivat hakemisen puutetta monin ta-

voin. Huomattavan moni (20 % huoltajuushakemuksen tekemättä jättäneiden määrästä, n=15) ilmoitti syyksi jonkinasteisen saamattomuuden tai laiskuuden.

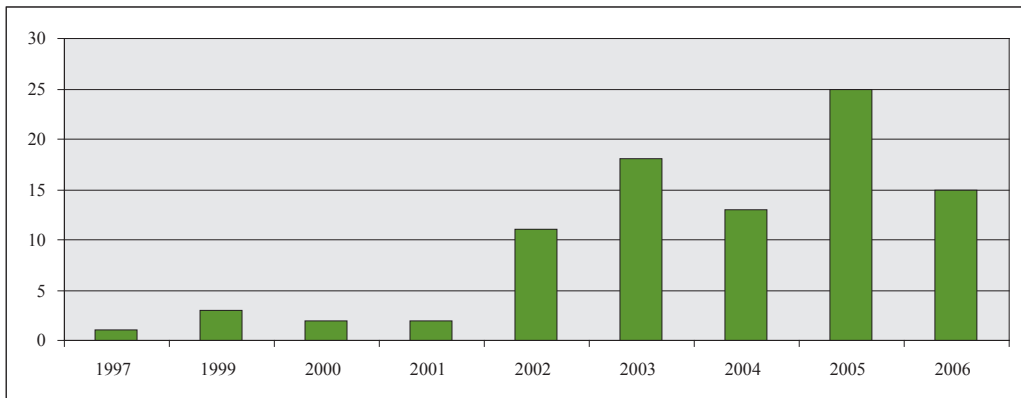
Ei ole ollut rahaa ja emme ole saaneet aikaiseksi. Tuntuu vaikealta säästää rahat kahteen hakemukseen, tehdä hakemus, mennä virastoon ja maksaa se. Tuntuu, että tällainen asia pitäisi olla itsestään selvä ja viranomaisten huolehtia, näivi asennevamma.

Osa hakematta jättäneistä epäili myös, että huoltajuudesta ei ole mitään hyötyä. Muidenkin väärien tietojen takia oli kahdeksan vastaajaa jättänyt hakematta huoltajuutta. Ainakin kahdessa tapauksessa (eri perheet) virheellinen tieto oli peräisin viranomaiselta. Huoltajuuden hakemisen jääminen näistä syistä on huolestuttavaa lapsen oikeusturvan toteutumisen näkökulmasta. Erityisen huolestuttavana täytyy pitää sitä, että viranomaisten antamien tietojen perusteella huoltajuutta ei ole haettu. Muutamassa perheessä oli tietoisesti rajattu, että lapsi on vain toisen puolison lapsi, vaikka lapsi olisikin syntynyt nykyisen parisuhteen aikana. Joidenkin apilaperheiden isille ei ollut haettu huoltajuutta äidin/äitien vastustuksesta.

Huoltajuutta hakeneilta tiedusteltiin myös sateenkaariperheenä tehdyn huoltajuushakemuksen hakuvuotta. Kyselyn mukaan ensimmäinen sateenkaariperheenä jätetty huoltajuushakemus jätettiin vuonna 1997. Seuraavana vuonna ei ollut lainkaan hakemuksia. Vuodesta 1999 hakemusten määrä on noussut hitaasti, mutta vasta viimeisen viiden vuoden aikana nousu on ollut vahvaa. Kyselyssä saman perheen hakemukseen saatetaan viitata useamman

⁵⁷ Prosenttiluvussa ei ole otettu huomioon lapsettomia vastaajia eikä yksin vanhempana toimivia naisia, joiden perheissä huoltajuutta ei voida hakea muille vanhemmille. Korjaamaton prosenttiluku olisi ollut 44 %.

Kuvio 12: Huoltajuushakemuksia vuosittain (kpl) N = 92

kerran, koska kaikkia vanhempia on neuvottu vastaamaan henkilökohtaisesti, joten kyselyssä esiin tulleita hakemuskääriä ei voida pitää osoituksena tehtyjen hakemusten määristä, mutta hakemusten suhteellinen kehitys kuvastaa tilastollisesti merkitsevää kasvua hakemusten määrässä. Oheisessa kuviossa vuodesta 2006 puuttuu loppuvuoden hakemukset syyskuusta lähtien. Huoltajuutta hakeneita on aineistossa 74 kappaletta, mutta lapsia on joissain perheissä useampia, mikä selittää hakemusten suuremman määrän. Ilmoitettujen lasten lukumäärän perusteella voidaan arvioida, että kaikkia huoltajuushakemuksia ei ole ilmoitettu kyselyssä syystä tai toisesta.

Hakemusprosessin aikana käräjäoikeudet olivat pyytäneet lisäselvityksiä 20 %:lta hakijoista. Sosiaaliviranomaisten suorittama kotikäynti oli tehty 7 % tapauksista. Sosiaaliviranomaisten toimintaan tyytymättömiä oli 65 % toimintaa arvioineista (N=44). Aineiston perusteella jää epäselväksi, mitä sosiaaliviranomaisten toimintaa vastaajat ovat ajatelleet, koska vain alle puolet toimintaa arvostelleista oli joutunut toimittamaan oikeusistuimelle lisäselvityksiä. Avovastausten mukaan sosiaaliviranomaisten kotikäynnit ja "uhkailu" kotikäynneistä oli ollut muuta-

man mielestä asiatonta ja jopa nöyryyttävää. Sosiaaliviraston toiminta koettiin kankeaksi ja hitaaksi. Sosiaaliviranomaisille toivottiin lisää tietoa ja myös aloitteellisuutta. Yksi vastaaja toivoi, että sosiaalityöntekijä olisi kyennyt neuvomaan häntä hakemuksen teossa, ja että hakemuskulut olisi voitu maksaa harkinnanvaraisesta toimeentulotuesta.

Oikeusistuinten toimihenkilöiden asiallisuuteen tyytymättömiä oli sen sijaan vain 9 % toimintaa arvioineista (N=68). Suurin osa avovastausten arvostelusta osuikin itse hakemusprosessin jäykkyyteen ja päätösten arvosteluun, tosin joissain vastauksissa arvostelu myös henkilöityi. Oikeusistuimille ja niiden henkilöstölle toivottiin lisää tietoa ja kykyä etsiä tietoa, jos sitä ei itseltä löydy. Eräs vastaaja ei ollut saanut käräjäoikeudestaan mitään tietoa hakemuksen tekemisestä. Rekisteröidyssä parisuhteessa elävien, hedelmöityshoidoilla lapsen saaneilla naisparin ydinperheillä pitäisi joidenkin vastaajien mukaan olla itsestään selvä oikeus yhteishuoltajuuteen. Vastaajat eivät ymmärtäneet mitä selvitettävää näissä tapauksissa oikeusistuimilla voi olla. Yksi vastaaja kertoi lisäselvityspyynnöistä, joita muut yhtä aikaa samasta oikeudesta samassa tilanteessa huoltajuutta hakeneet eivät olleet saaneet, ja pahoitteli, että

yhdenkin käräjäoikeuden sisällä kohtelu voi vaihdella niin paljon työntekijän mukaan. Yleisesti toivottiin yhtenäisiä ohjeistuksia sateenkaariperheiden huoltajuusasioista. Myös pitkiä (jopa puoli vuotta) käsittelyaikoja valiteltiin.

Oikeusistuimien päätökset ovat olleet valtaosaltaan hakemusten mukaisia. Vain viisi vastaajaa (7 %) ilmoitti päätöksen olleen jonkin muun kuin haetun kaltainen. Sateenkaariperheet ry:n ja Seta ry:n Sateenkaariperhetyön projektin laajojen kartoitusten perusteella on mahdollista, että näissä vastauksissa viitataan kahteen jo tiedossa olevaan oikeustapaukseen, jossa oikeus ei ole tehnyt sateenkaariperhetä koskevaa hakemuksen mukaista päätöstä. Kolme vastaajaa ilmoitti valittaneensa hovioikeuteen. Heistä kaksi ilmoitti hovioikeuden korjanneen käräjäoikeuden päätöksen hakemuksen mukaiseksi. Yksi vastaaja ilmoitti valittaneensa korkeimpaan oikeuteen, joka ei ollut muuttanut hovioikeuden päätöstä. Oikeusistuimet olivat esittäneet kielteisten päätösten perusteluksi 1980-luvun (vastaajan mielestä) vanhentuneita tutkimustuloksia lasten hyvinvoinnis-

ta naisparin perheessä ja toisessa tapauksessa sitä, että lapsella oli jo kaksi huoltajaa eikä tarvetta kolmannelle ollut. Yhdessä tapauksessa viitattiin hakijoiden elämäntilanteeseen ja ongelmiin tavalla, joka hakijoista ei ollut aiheellinen

Moniapilaperheiden vanhemmista viisi ilmoitti, että sosiaalisen äidin huoltajuus oli varmuuden vuoksi haettu käräjäoikeudelta ennen kuin kolmitai neliapilaperheen biologinen isä oli tunnustanut isyytensä. Yksi apilaperheen vanhempi taas epäili huoltajuuspäätöksen olleen vaikeampi, koska lapsen isän isyys oli tunnustettu ennen huoltajuushakemusta sosiaaliselle äidille. Useampi vastaaja ilmoitti kuitenkin tämän tyyppisen hakemuksen menneen läpi. Ilmeisesti apilaperheen tunnustaneella isällä ei näissä tapauksissa ollut huoltajuutta, joten huoltajuutta ei näissä tapauksissa myönnetty kolmansille huoltajille, vaan yhden olemassa olevan huoltajan ohella toiselle. Sateenkaariperheiden huoltajuushakemuksia on käsitelty ainakin 10 käräjäoikeudessa kaikissa lääneissä Lapin lääniä lukuun ottamatta.

5.3. Lastenvalvojan luona asiointi ja elatustuki

Lastenvalvoja on sosiaaliviranomainen, jonka luona esimerkiksi selvitetään avioliiton ulkopuolella syntyneiden lasten isyys, ja joka valvoo lapsen oikeuksien toteutumista mm. huollon, elatuksen ja tapaamisoikeuksien osalta. Lastenvalvojan tehtävänä on varmistaa lapsen edun mukaiset huolto-, tapaamis- ja elatussopimukset juridisten vanhempien välillä. Kunnan sosiaalilautakunnalla on lastenvalvojan välityksellä juridinen oikeus vahvistaa juridisten vanhempien väliset sopimukset. Jos juridiset vanhemmat eivät pääse yhteiseen sopimukseen, päätöksen tekee käräjäoikeus. Sosiaalilautakunnan vahvistamia sopimuksia lapsen huollosta, tapaamisoikeudesta ja asumisesta tehtiin vuonna 2003 lastenvalvojan vastaanotolla 39 331 kappaletta. Elatussopimuksia tehtiin 36 111.⁵⁸

Lastenvalvojan tehtäviä hoitaa useimmiten sosiaalityöntekijä. Joissain kunnissa tehtävät on annettu myös juristin koulutuksen saaneelle henkilölle. Isommissa kunnissa tehtävässä toimitaan päätoimisesti, mutta pienemmissä kunnissa sosiaalityöntekijä hoitaa usein lastenvalvojan tehtäviä muiden tehtävien ohessa.

Sateenkaariperheiden kokemukset lastenvalvojan luona ovat negatiivisempia kuin minkään muun kyselyssä tutkitun palvelun kohdalla. Osaltaan eroa muihin palveluihin selittää palvelun luonne. Lastenvalvojan tehtävänä on usein olla vahvistamassa kipeitä ja mahdollisesti riitaisia sopimuksia. Sateenkaariperheiden asioidessa lastenvalvojalla ei useimmiten kuitenkaan ole kyse kipeän asian ratkaisemisesta. Yleensä kyseessä on vastasyntynyt onnellinen perhe, joka saapuu vastaanotolle vahvistamaan molempien tai kaikkien vanhempien yhteisen tahdon.

Naisparit, joiden lapsi on saanut alkunsa hedelmöityshoidoilla, joutuvat usein hämmentävään tilanteeseen lastenvalvojan tivatessa isyyden selvittämistä myös tilanteessa, jossa sukusolujen luovuttaja on anonymi. Myös kuntien erilaiset käytännöt elatus-tuen myöntämisessä lapsille, joilla on yksi juridinen vanhempi (=elättäjä), aiheuttavat hämmennystä ja jopa kiistaa lastenvalvojan ja sateenkaariperheiden välille. Nykyinen lainsäädäntö tekee lapsen juridisen aseman varmistamisen mahdottomaksi ja siten lastenvalvojan ei ole mahdollista halutessaankaan toteuttaa tehtävänsä lapsen todellisen edun valvojana. Lopputuloksena on hämmentävä tilanne, jossa osapuolten oletukset, toiveet ja mahdollisuudet toimia menevät ristiin.

Kyselyyn vastanneista 67 % (112) on asioinut lastenvalvojan vastaanotolla. Tässä kuitenkin tarkastelemme nimenomaan niiden 93 vastaajan kokemuksia, jotka ovat asioineet lastenvalvojan luona muuten kuin heteroparisuhteessa. Näistä suurin osa (80 %) oli asioinut lastenvalvojalla isyyden tunnustamisen tai isyyden selvittämisen yhteydessä. 26 % oli asioinut elatussopimuksen tekemisen tai elatustuesta sopimisen yhteydessä. Lapsen tapaamiseen liittyvistä asioista oli sovittu lastenvalvojan luona 15 % vastaajan perheissä. Sateenkaariperheen sosiaalisille vanhemmille usein myönnetyn oheishuoltajuuspäätöksen voi tehdä vain käräjäoikeus.

Kolmea vastaajaa lukuun ottamatta kaikki kyselyn kokemukset lastenvalvojan luona asioinnista ovat 2000-luvulta ja siten melko läheisestä menneisyydestä. Tässä analyysissä tarkasteltavista vastaajista kahdeksan (9 %) oli itsellisiä naisia tai miehiä, loput mies- ja naispareja ja/tai apilaperheellisiä. Lastenvalvojan luona asiointia arvioineista vastaajista 29 % (26) oli pelkästään sosiaalisen vanhemman asemassa ja 71 % oli joko biologinen vanhempi tai molempia.

⁵⁸ Sosiaali- ja terveydenhuollon tilastollinen vuosikirja 2004, sivu 61

Monen naisparin kohdalla isyyden selvittäminen tarkoittaa lapsen juridisten suhteiden selvittelyä heteroydinperhemallin mukaan, jossa naispareille jää ainoaksi mahdollisuudeksi isyyden selvittämisen kieltäminen tai vaihtoehtoisesti lastenvalvoja keskeyttää selvittämisen. Kieltäminen ja keskeyttäminen johtavat kumpikin siihen, että juridiseksi vanhemmaksi kirjataan ainoastaan synnyttäjä. Lastenvalvojat tuntuivat usein toivovan, että naisparit kieltäisivät isyyden selvittämisen. Keskeyttämisen tapauksessa isyyden selvittäminen jäänee kummittelemaan lastenvalvojan pöytälaatikkoon. Perheet toivovat kyselyn avovastausten perusteella usein, että isyyden selvittäminen keskeytettäisiin. Toisaalta osalla perheistä on jo etukäteen tiedossa, että jotkin kunnat ovat hylänneet lapsen oikeuden kunnan maksamaan elatustukeen, jos isyyden selvittäminen on kielletty. Monet kokevat myös luovutetuilla sukusoluilla alkunsa saaneen lapsen isyyden selvittämisen kieltämisen loogisesti älyttömänä.

Hän kysyi, ymmärsinkö varmasti, että lapsi ei sitten peri isäänsä, jos vastustan isyyden selvittämistä. Kysymys oli tyhmä, koska olin kertonut, että luovuttaja on tuntematon.

Ei minulla sinänsä ole mitään syytä KIELTÄÄ isyyden selvittämistä; se nyt ei vain ole mahdollista

Kysymykseen vastanneista 27 %:lla (23) lapsen/lasten isyys oli selvitetty. Lopuilla isyys oli selvittämättä, yleensä sen takia, että isyys on selvittämättömissä. 68 % ilmoitti allekirjoittaneensa paperin, jossa kieltäytyi isyyden selvittämisestä. On kuitenkin syytä olettaa, että kaikki vastaajat eivät tunne kieltäytymisen ja keskeyttämisen eroa eikä edellistä lukua sen takia voida pitää kovin edustavana. Ehkä kuitenkin voidaan turvallisesti olettaa, että ainakin puolet vastaajista on kieltäytynyt isyyden selvittämisestä. 17 % vastaajista (14) koki lastenvalvojan painos-

taneen heitä isyyden selvittämisessä. Lisäksi 11 % (8) kertoi lastenvalvojan yrittäneen selvittää isyyttä, vaikka he olivat ilmoittaneet lapsen saaneen alkunsa anonyymeilla sukusoluilla. Yllättäen myös ne sateenkaariperheet, jotka tunnustivat isyyden (joissa siis oli olemassa oleva isä), kohtasivat vaikeuksia lastenvalvojalla. Esimerkiksi DNA-testin tekeminen tarkoittaa tarpeettoman kivuliaan verikokeen ottamista lapselta.

Lastenvalvoja tivasi, onko lasten isä nyt aivan varma että hän on isä. Että ehkä pitäisi kuitenkin katsoa dna, minä voisin vaikka valehdella, kuului hänen äänestään. Ei luottanut minuun eikä lasten isän arvostelukykyyn. Siksi koska emme olleet yhdessä!

Hän [viimeisin lastenvalvoja] ei tehnyt asioittoa kysymyksiä eikä DNA-testeihin velvoitettu, kuten poikani isyyden vahvistuksen yhteydessä v. 1998

Vastaajien tyytyväisyyttä lastenvalvojan luona asioimiseen mitattiin yhdeksällä väitelauseella (taulukko 4), joiden paikkaansa pitävyyttä vastaajat saivat arvioida asteikolla 1–5. Sanalliset vaihtoehdot olivat Vastaa huonosti (1), Vastaa melko huonosti (2), En osaa sanoa (3), Vastaa melko hyvin (4) ja Vastaa hyvin (5). Samanlaisia väitelausemittareita käytetään myös muissa analyyseissä tässä raportissa.

Vastaajat arvioivat väitettä *Kokonaisuudessaan kokemus oli myönteinen* keskimäärin arvolla 3,46, josta voidaan päätellä, että suurempi osa ajatteli väitteen vastaavan hyvin tai melko hyvin omaa kokemustaan lastenvalvojalla. Kuitenkin luku on vain vajaa puoli yksikköä positiivisella puolella luvun 3 ollessa arvioinnissa neutraali keskiarvo.

Tarkemman kuvan saamiseksi rakennettiin myös summamuuttuja, jossa laskettiin yhteen kaikki lastenvalvojaa koskevat väitelauseet⁵⁹ lukuun ottamat-

ta yhtä, joka ei faktorianalyysin mukaan latautunut riittävän hyvin samalle faktorille. Analyysissa käytettiin yleistettyjen pienimpien neliösummien ekstraktointimenetelmää. Ekstraktoitu faktori selitti 63,4 % kokonaisvaihtelusta. Malli sopi aineistoon hyvin ($2(20)=26,906, p=0.138$).

Summamuuttujan mukainen keskimääräinen tyytyväisyys lastenvalvojan luona asioimiseen oli 3,59. Luku oli lähes sama kuin aiemmin tarkasteltu yksittäisen väitelauseen mittaama tyytyväisyys. Tulokset vahvistavat toisiansa. Huomionarvoista lastenvalvojan toiminnan arvioinnissa on se, että vaikka suurin

Jopa 23 % (19) koki lastenvalvojan suhtautuneen heihin epäasiallisesti. 16 %:lla (13) kokemus oli erityisen epäasiallinen. Samoin 23 % arveli lastenvalvojan suhtautuvan asenteellisesti sateenkaariperheisiin yleensä. 11 % (8) oli jopa sitä mieltä, että lastenvalvoja väärinkäytti asemaansa. Vain 31 % vastaajista koki, että lastenvalvoja tuki heidän sateenkaariperheensä tekemiään ratkaisuja. Erityisesti isyyden selvittelyyn tyytymättömiä oli 23 % (18) vastaajista.

Avovastauksissaan monet, vaikkakaan ei useimmat, vastaajat arvostelivat kuitenkin lastenvalvojen toimintaa kovin sanoin.

Taulukko 4: Väitelauseet lastenvalvojasta (%)

	Vastaa huonosti tai melko huonosti	Vastaa hyvin tai melko hyvin
Lastenvalvoja suhtautui asiaani/mme asiallisesti N=83	23 %	71 %
Lastenvalvoja suhtautui asenteellisesti sateenkaariperheisiin N=81	41 %	23 %
Lastenvalvoja oli tietoinen sateenkaariperheiden tarpeista N=80	36 %	20 %
Lastenvalvoja ei vaatinut turhia selvityksiä N=81	16 %	75 %
Lastenvalvoja tuki sateenkaariperheemme ratkaisuja N=77	35 %	31 %
Isyyden selvittely sujui toivomallani tavalla N=78	23 %	69 %
Lastenvalvoja väärinkäytti asemaansa N=76	79 %	11 %
Lastenvalvoja ei tuonut henkilökohtaisia tuntemuksiaan esiin N=79	29 %	59 %
Kokonaisuudessaan kokemus oli myönteinen N=80	31 %	59 %
Taulukossa ei ole 'en osaa sanoa' vastauksia		

osa oli pääpiirteissään tyytyväisiä saamaansa palveluun, lastenvalvojan kohdalla esiintyi sekä väitelauseiden että avovastauksen perusteella eniten kritisoitavaa.

⁵⁹ Summamuuttujassa laskettiin yhteen SEKÄ samansuuntaiset väitelauseet: Lastenvalvoja suhtautui asiaani/mme asiallisesti. Lastenvalvoja oli tietoinen sateenkaariperheiden tarpeista. Lastenvalvoja ei vaatinut turhia selvityksiä. Lastenvalvoja tuki sateenkaariperheemme ratkaisuja. Isyyden selvittely sujui toivomallani tavalla. Kokonaisuudessaan kokemus oli myönteinen. ETTÄ summamuuttujaa varten käännetty muuttujat: Lastenvalvoja suhtautui asenteellisesti sateenkaariperheisiin. Lastenvalvoja väärinkäytti asemaansa.

Koko henkilö oli mahdollisimman epäpätevä, epäasiallinen...karmea kokemus!!!

Lastenvalvoja oli asiallinen, mutta hämmennyt ja epävarma. Joutui kesken tapaamisen kysymään esimieheltään, miten toimia. Kuitenkin kyseessä oli kokenut työntekijä, yli 10 v virassa ollut.

Hyvin välinpitämätön asenne. Ei häntä tuntunut kiinnostavan sen enempää meidän asia.

Välillä voisi kerrata, mitä laki omasta alasta sanoo. Jos ei ole varma, ei pitäisi varmuuden vuoksi vaatia asiakkaalta mitä sattuu.

*Perustiedot kuntoon, lastenvalvojan pitäisi palvella meitä ja lastamme! Ei inttämistä elatus-
tuista ja isyyden tunnustuksista!*

*En päässyt itse lastenvalvojan tapaamiselle
vaan minut jätettiin oven ulkopuolelle*

Viimeisen lapsen kohdalla kokemukset olivat myönteisiä, sillä en tuonut esille sitä, että olemme sateenkaariperhe. Kerroin vain, etten halua isyyden selvittämistä. Lastenvalvoja suhtautui asiaan asiallisesti. Ensimmäisen lapsen kohdalla kerroin sateenkaariperheestämme, ja kohtelu oli epämiellyttävää.

Viimeisen aineistokatkelman perhe on kokenut palvelun epäasialliseksi ja kokenut paremmaksi olla kertomatta lapsen perhetilanteesta lastenvalvojalle. Ainakin heidän tilanteessaan tämä taktiikka on toiminut ja he ovat saaneet toisella kertaa parempaa palvelua. Lastenvalvojan työn päämäärän toteuttaminen edellyttää kuitenkin sitä, että lapsen edun ja oikeuksien mukainen asema varmistetaan. Tätä ei helpota se, että jotkin asiakasryhmät kokevat olevansa pakotettuja esittämään perhetilanteensa toisin kuin se on.

Osa esitetyistä kritiikeistä lastenvalvojia kohtaan lienee tyypillisiäkin kokemuksia lastenvalvojasta, jotka liittyvät lastenvalvojan työn luonteeseen. Suuri

osa sateenkaariperheiden ikävistä kokemuksista kuitenkin liittyy henkilöstöltä puuttuvaan asiantietoon ja/ tai asenteelliseen kohteluun. Koska systeemi ei ota huomioon sateenkaariperheitä, on tilanne myös kaikille osapuolille hämmentävä.

Lastenvalvoja vaikutti hieman asenteelliselta, mutta hoiti kuitenkin työnsä. Ajattelin, että hän ehkä näkee työssään niin paljon esimerkkejä isän puuttumisen tms. negatiivista vaikutuksista, että hän automaattisesti suhtautuu asiaan kuin siinä olisi jotain vikaa tai tilanne ei olisi toivottu/ideaali, mitä se meidän tapauksessamme tietenkin on. On sääli, jos hän ei ymmärrä tai osaa erotella sitä, milloin asiat ovat toivottuja ja milloin ne taas johtuvat huonoista olosuhteista tms.

Yli puolet vastaajista kuitenkin kuvasi kokemuksestaan kokonaisuudessaan melko tai hyvin myönteiseksi.

Hoidimme asian puhelimessa, ja valvoja oli erittäin asiallinen. Kertoi miten edetään (vaihtoehdot, kieltää selvittämästä ja isyyttä ei voida selvittää), yksinhuoltaja-tuesta ja toivotti hyvää jatkoa. [...] Standardipalvelua, hyvä niin.

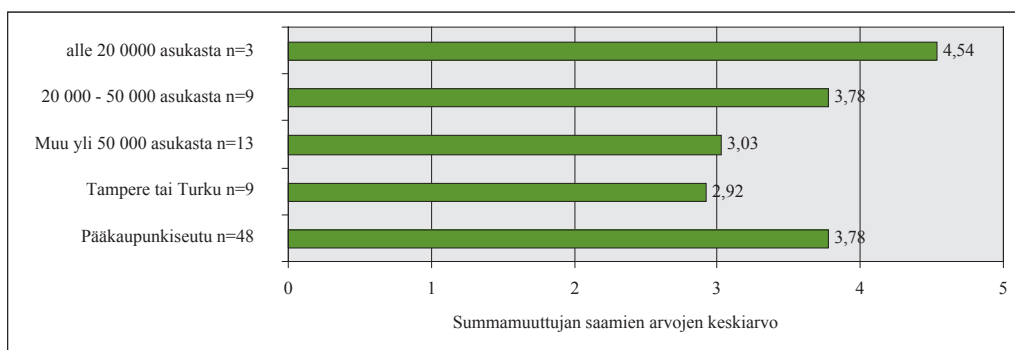
Lastenvalvojat ovat olleet aina kovin ystävällisiä ja ammatillisesti ajan tasalla. Ovat neuvoneet asiallisesti ja kehottaneet hakemaan oheishuoltajuutta jne. eli ottaneet perhemuotomme todesta.

Taulukko 5: Tyytyväisyys lastenvalvojaan alueittain summamuuttujan arvon mukaan.

Alue	Tyytyväisyys (summamuuttujan arvo)	n
Etelä-Suomen lääni	3,83	54
Muu Suomi	3,16	30
Kaikki	3,59	84

Yksisuuntaisen varianssianalyysin mukainen merkitsevyys: $p=0,008$

Kuvio 13: Tyytyväisyys lastenvalvojaan alueittain summamuuttujan arvon mukaan

Yksisuuntaisen varianssianalyysin mukainen merkitsevyys: $p=0,027$

Pienen paikkakunnan ([pieni paikkakunta Oulun läänissä]) yhden hengen sosiaalitoimisto oli empaattinen ja kiva tati jolla ei ollut mitään ongelmia minkään asian suhteen. Pikku-paikkakuntalaisuus EI aina tarkoita torjuvuutta, nurkkakuntaisuutta, uskonnollisuutta ja homofobiaa...mulle oltiin todella mukavia niin neuvolassa kuin sosiaalitoimistossakin. Tää on pakko sanoa kun aina luullaan että elämää on vain Helsingissä.

Ero eri paikkakuntien välillä on huomattava suhteessa kokemuksiin lastenvalvojista. Etelä-Suomen läänin ja muun Suomen väliltä löytyy tilastollisesti merkitsevä ero, kun verrataan lastenvalvojan toimintaa koskevaa aiemmin esiteltyä summamuuttujaa.

Yhteys ei kuitenkaan ole suora niin, että isomilla paikkakunnilla kokemukset olisivat parempia kuin pienemmillä. Paikkakunnan koon vaikutus vas-

taajien kokemusten myönteisyyteen on kaksitahoinen tavalla, johon viimeisin aineistonäytekin viittaa. Pääkaupungissa arviot ovat selvästi myönteisempiä kuin keskisuurissa kaupungeissa, joissa arvioiden keskiarvo on jopa neutraalin (arvo 3) alapuolella. Sen sijaan pienimmissä kaupungeissa ja kunnissa arviot ovat jopa parempia kuin pääkaupunkiseudulla.

Muut tekijät eivät erotelleet vastaajia tyytyväisyyden suhteen. Miehiä vastaajien joukossa oli vain seitsemän, mutta heidän vastauksensa olivat yhteisnäisiä naisten vastausten kanssa. Itselliset vanhemmat näyttivät olevan jonkin verran tyytyväisempiä (mikä olisikin ihan ymmärrettävää: sateenkaariperheellisyys ei ole niin ilmeistä), mutta itsellisten osuus on sen verran pieni (6 vastaajaa), että tuloksella ei ole tilastollista merkitystä.

Ero, joka tuli esiin myös lastenvalvojan kohdalla, on sosiaalisten vanhempien suurempi tyytymättömyys palveluun kuin biologisten vanhempien tai niiden, jotka ovat molemmissa asemassa. Ero ei ole

Taulukko 6: Tyytyväisyys juridisen vanhemmuusaseman mukaan

	Tyytyväisyys (summamuuttujan arvo)	n
Sosiaalinen vanhempi	3,27	22
Biologinen tai molempia	3,70	62
Kaikki	3,54	84

$p=0,136$

tilastollisesti merkitsevä pienestä aineistosta johtuen, mutta samansuuntainen kuin raportin muistakin analyyseista tehdyt päätelmät.

Elatustuki

Lapsen elatus on juridisesti hyvin selkeästi säännelty. Juridiset vanhemmat ovat yhteisvastuussa lapsen elättämisestä. Vaikka monissa heteroydinperheissä, joiden mallin mukaan perhelainsäädäntö on laadittu, lapsen huoltajuus ja elatusvelvollisuus lankeavat biologisille vanhemmille, näitä säädellään kahdessa eri laissa: laissa lapsen elatuksesta ja laissa lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta. Huoltaja ei ole elatusvelvollinen ellei hän ole myös juridinen vanhempi. Tällä perusteella vanhemmat sopivat yhteisesti lapsen elättämisestä lastenvalvojan luona tai tuomioistuin määrää elatuksen yhteisvastuullisesta huolehtimisesta. Tietyissä tilanteissa toinen juridinen vanhempi saattaa maksaa elatusapua lapsesta toiselle vanhemmalle.

Kuntien maksama elatustuki on korvaus, joka pyrkii huolehtimaan lapsen elatuksesta ja maksetaan henkilölle, joka on yksin elatusvastuussa tai jonka elatusvelvollinen kanssavanhempi on kyvytön maksamaan elatusapua tai ei ole tätä tehnyt velvoitteistaan huolimatta. Naisparien ydinperheissä, joissa ei ole läsnä olevaa isää, vain yksi perheen vanhemmista on juridinen vanhempi ja näin vain yksi vanhempi on elatusvelvollinen⁶⁰. Jos säädetään laki, joka mahdollistaa perheen sisäisen adoption, voi molemmista vanhemmista tulla juridisia vanhempia ja siten elatusvelvollisia.

Nykyisen tilanteen vallitessa naisparien ydinperheissä on aina vain yksi elatusvelvollinen suhteessa lapseen.⁶¹ Tämän perusteella kaikkien naisparien

⁶⁰ Miesparien perheessä voi olla tämä tilanne vain, jos lapsen synnyttänyt nainen on kuollut. Suomen lain mukaan synnyttänyt nainen on aina lapsen juridinen vanhempi. Perheen sisäisen adoption myötä tulisi mahdolliseksi, että nainen voisi luopua juridisesta vanhemmuudesta (ja siten elatusvelvollisuudesta) isän rekisteröidyn puolison adoptoidessa lapsen.

⁶¹ Rekisteröity parisuhde tuo molemmille elatusvelvollisuuden suhteessa toiseen puolisoon.

ydinperheiden lapset olisivat oikeutettuja kunnan maksamaan elatustukeen, jos vanhempien tulot alittavat tietyt tulorajat, jotka vaihtelevat kunnittain. Tähän liittyy kaksi aineistostakin esiin nousevaa asiaa, joista tässä keskustellaan tarkemmin. Ensinnäkään kaikki perheet eivät ole halunneet elatustukea. Toisaalta ne, jotka ovat olleet halukkaita ottamaan vastaan heille laillisesti kuuluvan etuuden, ovat monesti törmänneet kuntien ja yksittäisten lastenvalvojen keskenään vaihteleviin käytäntöihin ja tulkintoihin. Seuraavassa elatustukea koskevassa analyysissä on vastaajien joukosta poistettu ne, jotka ovat elatustukea hakiessaan olleet heteroseksuaalisessa suhteessa tai kyse on elatustuesta, jota saadaan lapselle, joka on saanut alkunsa heterosuhteesta.

Elatustukeen suhtaudutaan naisparien ja itsellisten naisten perheissä (ja niissä apilaperheissä, joissa isyyttä ei ole tunnustettu) osittain ristiriitaisesti. Vastaustenkin perusteella suurin osa naisparien perheistä ottaa elatustuen vastaan. Sen sijaan toiset naisparien perheiden äidit ovat vastanneet kieltäytyneensä tuesta periaatteellisista syistä. Vastaanottamisen taustalla on käytännöllistä taloudellista tarvetta ja usein lastenvalvojan suositus, mutta myös periaatteellisia syitä kuten niillä, jotka eivät ottaneet tukea vastaan.

Olen itse kieltäytynyt elatus[tuesta], sillä minulla on puoliso /lapsellamme 2 vanhempaa, huolehdimme yhdessä elatuksesta ja perheestämme. Miksi ihmeessä saisin/haluaisin elatus[tukea]???

En ole anonut tukea, koska en pidä sitä moraalisesti oikeana tapauksessani (olen saanut lapset 'tarkoituksella' yksin). Tein päätöksen alaikäisten lasteni puolesta (heidän rahoitustahansa siinä on kyse).

Emme halua elatus[tukea], sillä edellytämme, että meitä kohdellaan kuin ketä tahansa pariskuntaa.

Aiomme nostaa elatustukea siihen asti, kunnes perheen sisäinen adoptio tulee mahdolliseksi (sakotamme siis valtiota hidastelusta...)
Lastenvalvoja itse painosti meitä ottamaan vastaan elatus[tuen] toteamalla kyseessä olevan lapsen edun.

Osa perheistä ei ole edes tiennyt elatustuen mahdollisuudesta. Heille lastenvalvoja ei ilmeisesti ollut kertonut mahdollisuudesta hakea elatustukea.

Emme ole hakenneet koska rek.parisuhde ja oheishuoltajuus.

*Emme edes tiedä voisimmeko me sitä hakea(puoliso&lapset eivät ole Suomalaisia)?
Kuulen asiasta tässä ekaa kertaa.*

Kuitenkin niistä 103 vastaajasta, jotka vastasivat asian koskevan heidän tilannettaan, 85 % (87) on saanut elatustukea. Lopuista vastaajista ainakin puolet eivät saa elatustukea omasta tahdostaan.⁶² Neljän vastaajan vastauksista (4 %) pystyy päättämään varmasti, että he eivät hakemuksestaan huolimatta ole saaneet elatustukea. Näissä tapauksissa lastenvalvojat eivät ole perustelleet elatustuen maksamattomuutta sillä, että lapsella on kaksi tosiasiallista vanhempaa. Ilmeisesti elatustuen epääminen viittaa malla henkilöön, joka ei ole elatusvelvollinen, ei ole mahdollista tai aineistossa sitä ei ainakaan ole tapahtunut. Eri kunnissa elatustuen hakeminen ja maksatus hoidetaan eri tavoin. Usein lastenvalvoja on yh-

tenä lenkkinä hakuprosessissa.

Elatustuen myöntäminen näyttää sekä myönteisissä että kielteisissä päätöksissä kilpistyvän usein siihen onko isyyden selvittäminen keskeytetty (lastenvalvojan toimesta) vai kielletty (äiti on kieltänyt). Hallinnollisesti nämä kaksi ovat eri prosesseja. Ilmiselvästi ei ole olemassa yhtenäistä käytäntöä sen suhteen, mihin nämä kaksi vaihtoehtoa johtavat. Molemmilla on perusteltu sekä elatustuen myöntämistä että sen kieltämistä, kunnasta riippuen.

Isyyden selvittämisen kieltämisellä tai keskeyttämisellä ei ollut tilastollisesti merkitsevää yhteyttä elatustuen saamiselle. 48 vastaaja ilmoitti allekirjoittaneensa tai puolison allekirjoittaneen paperin, jossa kieltäytyi isyyden selvittämisestä. 21 vastaaja ei ollut vastaavaa paperia allekirjoittanut. Molemmista ryhmistä yhtä suuri osa oli saanut etuuden. Avovastauksen perusteella kävi ilmi, että joidenkin kuntien lastenvalvojat olivat toimineet perheen hyväksi ja kehottaneet keskeyttämään isyyden selvityksen, jotta elatustukea voitaisiin kyseisessä kunnassa maksaa. Toisissa kunnissa lastenvalvoja katsoi, ettei elatustukea voitu maksaa, ellei ollut varmaa, ettei lapsella ole toista elättäjää. Isyyden selvittämisen kieltämisen nähtiin varmistavan tämän. Joillakin vastaajilla oli myös kokemuksia siitä, että kunnan sisälläkin eri lastenvalvojat tulksivat säännöksiä eri tavoin.

Myös elatustuen myöntämättä jättämistä lastenvalvojat ovat perustelleet sekä isyyden selvittämisen kieltämisellä että sen keskeyttämisellä. Seuraavista vastaajista ensimmäinen kielsi isyyden selvittämisen ja toinen vaati keskeyttämistä. Lopputulos oli sama.

'Äiti on kieltänyt isyyden selvittämisen, lapsen elatus tulee oletettavasti muutenkin hoidettua.'
[lainaa elatuskukipäätöstä]

Vähän kinkkinen juttu, siis anonymiluvot-tajan siittäöiden käyttäminen on tulkittu isyyden selvittämisen kieltämiseksi.

⁶² Kyselylomakkeessa oli sekoitettu käsitteet elatusapu ja elatus-tuki. Elatusapu on elatusvelvollisen maksama elatusmaksu. Elatus-tuki taas on kunnan maksama elatusta turvaava maksu. Kyselyssä haluttiin tiedustella kunnalta saatuja maksuja, mutta puhuttiin siinä yhteydessä erheellisesti elatusavusta. Kuitenkaan ei ole syytä olet-taa virheen kovin paljoa vaikuttaneen saatuihin tuloksiin. Ensinnäkin kyselyssä kerrottiin mikä on elatustuki, josta vain käytettiin virheel-lisesti sanaa elatusapu: Oletteko saanut sosiaaliviraston maksamaa elatusapua, jota periaatteessa maksetaan äidille, jos lapsen isyyttä ei ole selvitetty? Vasta tämän jälkeen esitettiin kysymykset, joilla haluttiin tutkia elatustuen saamista. Yhdestäkään avovastauksesta ei ollut havaittavissa, että joku olisi käsittänyt tutkijoiden tarkoittavan elatusavulla elatusvelvollisen maksamaa elatusmaksua ja vastannut sen mukaan. Tämän perusteella arvioin validiteettiongelman pieneksi.

Kunnat ovat siis hyvin usein myöntäneet elatustukea sitä hakeneille naispareille ja itsellisille naisille, vaikka perusteet ovat vaihdelleet. Samoilla perusteilla toiset kunnat ovat tehneet kielteisiä päätöksiä. Ristiriitaiset päätökset liittynevät Elatusturvalain 14.3§:n tulkintaeroihin. Siinä todetaan, että "elatus-tuen maksaminen voidaan lopettaa myös, jos isyyttä lapseen nähden ei ole vahvistettu sen johdosta, että lapsen äiti on vastustanut isyyden selvittämistä tai vahvistamista, ja on ilmeistä, että lapsen oikeus riittävään elatukseen on turvattu ilman elatustuen maksamista." Jotkin lastenvalvojat ovat tulkinneet lainkohtaa niin, että jos äiti kieltäytyy mistä tahansa syystä isyyden selvittämisestä, hänen oikeutensa elatustukeen muuttuu vähintään tarveharkintaiseksi. Tämän tarveharkinnan perusteella on oltu myöntämättä naisparin lapselle elatustukia näissä muutamassa tapauksessa.

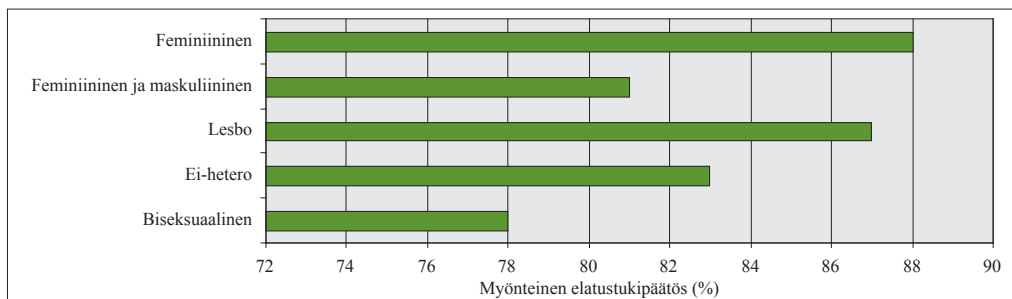
Hallituksen esityksessä elatusturvalain peruste-luissa on mainittu kyseisen lainpykälän kohdalta seuraavaa: "Sen tarkoituksena on pyrkiä vähentämään elatustuen väärinkäyttömahdollisuuksia tilanteissa, joissa lapsen äiti on vastustanut isyyden selvittämistä yksinomaan saadakseen elatustukea, vaikka lapsen biologinen isä tosiasiallisesti osallistuukin lapsen elatukseen." Erityisesti tilanteissa, joissa lapsi on saanut alkunsa luovutetuilla sukuloluilla, ei lastenvalvojalla tämän ohjeistuksen puitteissa näyttäisi olevan

sitä tulkitseminen mahdollisuutta, että lapsen anonyymiksi jäävä isä "salaa" elättää lasta ja äiti kerää tuet siitä huolimatta.

Huolimatta paikkakuntaakohtaisista tulkintaeroista, elatustuen myöntämispäätöksissä ei löydy tilastollisesti läheskään merkitseviä eroja asuinpaikan koon tai sijainnin suhteen. Oletettavaa onkin, että tulkintaerot riippuvat sattumanvaraisemmin yksittäisistä työntekijöistä ja kunnista. Päätöksiin ei ole myöskään näyttänyt vaikuttaneen parin siviilisääty (rekisteröity vai ei) tai sosiaalisen vanhemman mahdollinen huoltajuus. Miesten huomattavasti pienempi osuus elatustuen saajina selittyy sillä, että miehen on mahdollista saada kunnan maksamaa elatustukea vain tilanteissa, joissa lapsen synnyttänyt äiti on joko kuollut tai hyvin pienituloinen. Vain kolme miestä ilmoitti perheelleen maksettavan elatustukea. Kaikissa tapauksissa oli kyse muualla asuvan äidin pienistä tuloista johtuvasta kunnan maksamasta elatustuesta.

Kielteisten elatustukipäätösten osuus oli suurempi niillä, jotka olivat kokeneet lastenvalvojan painostaneen isyyden selvittämiseen. Lastenvalvojan painostusta isyyden selvittämisessä kokeneista 27 % (4) sai kielteisen päätöksen kun muista vastaajista kielteisen päätöksen sai vain 9 % (5)⁶³. Tilastollisesti erittäin merkitsevä ero löytyi suhteessa niihin, jotka ilmoittivat lastenvalvojan yrittäneen selvittää isyyttä siitä huolimatta, että vastaaja oli ilmoittanut lahjoit-

Kuvio 14: Elatustukipäätösten myönteisyys sukupuolen ilmaisen ja seksuaalisen identiteetin mukaan (%)

⁶³ $p=0,058$

tajan olevan anonyymi. Näin kokeneista peräti 50 % (4) oli saanut kielteisen päätöksen kun toisin vastanneista vain 5 % (3) oli saanut kielteisen päätöksen⁶⁴.

Lopuksi löytyi tilastollisesti ei-merkittävä, mutta samansuuntainen yhteys, joka tuntuu hyvin mielenkiintoiselta tulokseksi, jos ilmiö esiintyy myös kaik-

kien sateenkaarivanhempien keskuudessa. Elatus-
tuen myöntäminen liittyi ainakin tässä aineistossa
äideillä sekä seksuaaliseen identiteettiin että suku-
puolen ilmaisuun siten, että mitä "perinteisempi" su-
kupuolen ilmaisu ja seksuaali-identiteetti oli, sitä to-
dennäköisemmin he saivat elatustukea.

5.4. Aiesopimus

Viidennes vastaajista oli sopinut niin sanotun aiesopimuksen toisen vanhemman tai muiden vanhempien (jos useampia) kanssa. Aiesopimuksella tarkoitetaan vanhemmuuteen ja vanhemmuuden velvollisuuksiin ja oikeuksiin liittyvää sopimusta, jonka perheen vanhemmat kirjoittavat keskinäisten neuvottelujen perusteella yleensä ennen lasten syntymää. Sateenkaariperheet ry on pitkään neuvonut varsinkin useamman kuin kahden vanhemman perheitä kirjoittamaan tällaisen paperin.

Aiesopimus ei juridisesti sido esimerkiksi käräjäoikeuksia niiden päättäessä lapsen asumisesta, huoltajuudesta, vanhemmuudesta tai elatuksesta. Se on kuitenkin yksityisoikeudellisesti sitova, mutta monien aiesopimuksiin yleisesti kirjattujen toiveiden osalta se ei ole juridisesti toimeenpantavissa. Kuitenkin aiesopimus toimii hyvänä työkaluna ja muistutuksena vanhempien yhteisestä tahdosta mahdollisten kriisitilanteiden varalta. Sopimuksen työstäminen vaatii vanhemmilta tarkkaa pohdintaa ja varautumista yllättäviin tilanteisiin, esimerkiksi kuolemantapauksiin ja parisuhteiden päättymiseen. Aiesopimuksella pyritään takaamaan lapsen edun toteutuminen olo-

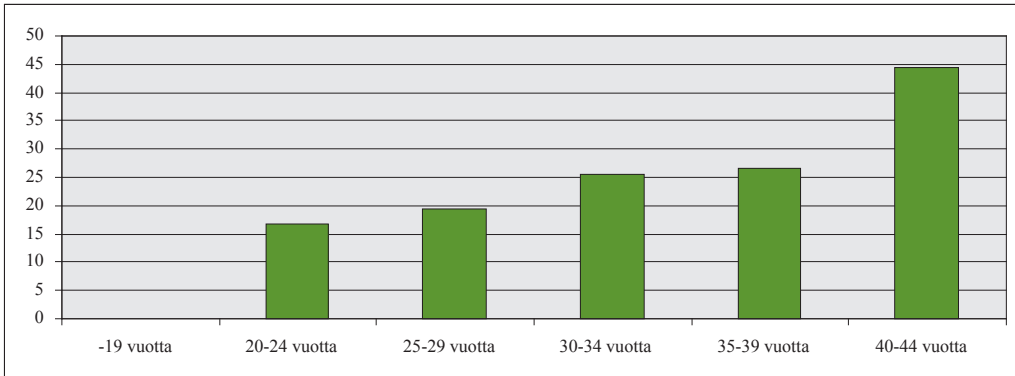
suhteista riippumatta. Sillä paikataan juridisen järjestelmän kyvyttömyyttä turvata sateenkaariperheessä elävän lapsen turvallisuutta ja perhesuhteiden pysyvyyttä.

Suurin osa vastaajista, jotka olivat sitoneet aiesopimuksen, elivät erilaisissa kolmi- ja neliapilaperheissä. Näissä moniapilaperheissä elävistä puolet oli kirjoittanut aiesopimuksen. Naisparien ydinperheistä aiesopimuksen oli kirjoittanut vajaa neljännes. Aiesopimuksen merkitystä arvioineista 54 % koki sen hyvin tärkeäksi ja 41 % melko tärkeäksi. Aiesopimuksen sopineista 56 % koki sopimuksesta olleen jo nyt jonkin verran hyötyä, 15 % paljon. Kolme vastaajaa oli joutunut muuttamaan sopimusta jälkikäteen jotenkin.

Miehet olivat sopineet aiesopimuksen muita useammin. Tämä selittyy sillä, että suurempi osa miehistä elää moniapilaperheissä ja eri kotitaloudessa kuin lapsi, jonka huoltoon ja kasvattamiseen he osallistuvat. Ikä selitti selvästi aiesopimuksen sitomista ja sen sitomatta jättämistä. Kuten huoltajuuksien kohdalla, näyttää aiesopimustenkin osalta siltä, että mitä nuoremasta vastaajasta on kyse, sitä useammin ovat

⁶⁴ $p < 0,001$

Kuvio 15: Aiesopimuksen sitoneiden osuus vanhemmaksi tuloiän mukaan (%).

$p=0,225$. Kaaviosta poistettu selvyden vuoksi luokka 45–49 vuotta, jossa sopimuksia 100 %, $n=1$

lapsen juridista asemaa suojaavat asiakirjat jääneet hakematta ja tekemättä. Edellisessä kuviossa on aiesopimuksen sitomista tarkasteltu vastaajan lapsensaamisiin mukaan. Erot ikäluokkien välillä eivät tosin ole tilastollisesti aivan merkitseviä.

Seuraavassa taulukossa käydään läpi asioita, joita perheet ovat aiesopimuksissaan sopineet avovastusten perusteella. Sovitut asiat ovat jaoteltu kahden yleisimmin aiesopimuksia sitoneiden perhemuotojen mukaan. Luku kunkin sovitun asian kohdalla viittaa kyseisen asian mainitsemiskertoihin avovastauksissa. Apilaperheiden vanhemmista 7 on esimerkiksi maininnut perheen sopineen lapsen tapaamisista. Taulukosta on nähtävillä, kuinka monesta asiasta saateenkaariperheet joutuvat sopimaan lasta saadessaan. Heteroydinperheillä lainsäädäntö huolehtii automaattisesti suuresta osasta näitä asioita.

Apilaperheiden aiesopimuksissa mainittiin suurimmilta osin samat seikat kuin ydinperheiden sopimuksissa. (Sukulolujen) luovuttajan asemasta sopiminen ei kuitenkaan koskenut moniapoliperheitä, kuten ei myöskään perheasioiden julkisuudesta sopiminen, mikä liittyi luovuttaja-isän olemassaolosta kertomiseen. Perhemuodoille yhteisistä asioista ydinperheet painottivat moniapoliperheitä enemmän toimintatapoja vanhempien mahdollisesti erotessa tai juridisen vanhemman kuollessa. Molemmat asiat ovat varmasti tärkeitä myös moniapoliperheil-

le, jotka kuitenkin joutuvat huomioimaan joitakin lisäseikkoja, koska eivät noudata parisuhdenormatiivista perhemallia eivätkä yhden kodin mallia. Näissä perheissä on yleisesti sovittu lapsen tapaamisista, asumisesta, elatuksesta, vanhempien asuinpaikoista, matkustamisesta, vanhemmuuden rooleista, tulevien perheenjäsenten (kuten puolisoitten) rooleista ja, tarkemmin kuin ydinperheissä, lapseen liittyvien asioiden päättämisestä, esimerkiksi suku- ja etunimistä.

Vanhemmilta tiedusteltiin myös, mitä asioita he lisäisivät sopimukseensa, jos tekisivät sopimuksen uudestaan tällä hetkellä. Vastaukset viittaavat todennäköisesti ilmenneisiin vastoinkäymisiin. Apilaperheiden vastauksissa mainittiin pari kertaa nykyisen sopimuksen olleen liian yleinen. Tarvetta olisi ollut yksityiskohtaisemmille sopimuksille ja sopimuksille, joissa olisi päättäjien lisäksi sovittu päätöksentekoprosesseista. Yksi vastaaja huomioisi lapsen ikävaiheen tarkemmin tapaamisoikeuksissa, jos nyt sitoisi uuden sopimuksen. Toinen vastaaja toivoi, että he olisivat sopineet tarkemmin asumisjärjestelyistä ja erityisesti kotien välisten välimatkojen pituudesta.

Taulukko 7: Aiesopimuksessa sovittujen seikkojen mainintoja perhetyypeittäin (kpl)

APILAPERHE	YDINPERHE
7 Lapsen tapaamisista	6 Toimintatavoista vanhempien eron yhteydessä
5 Oheishuoltajuuden hakemisesta tai sen hake- matta jättämisestä	6 Isyyden tunnustamisesta tai sen tunnustamatta jättämisestä
3 Isyyden tunnustamisesta tai sen tunnustamat- ta jättämisestä	5 Luovuttajan oikeuksista ja velvollisuuksista tai niiden puutteesta
3 Lapsen elatuksesta ja hankinnoista	4 Juridisten vanhempien toiveista oman kuoleman varalta
3 Lapsen asumisesta	4 Perheen sisäisestä adoptiosta lain sen joskus sal- liessa
3 Jouluihin, syntymäpäiviin jne. liittyvistä käytän- nöistä	3 Oheishuoltajuuden hakemisesta tai sen hake- matta jättämisestä
2 Lapsen sukunimestä	3 Perheasioiden julkisuudesta eri yhteyksissä
1 Lapsen etunimestä päättämisestä	1 Toimintatavoista erimielisyyksien tai riitojen yh- teydessä
1 Vanhempien rooleista	1 Sukulaisten tapaamisesta myös eron jälkeen
1 Ulkomaille muuttamisesta	1 Lasta koskevien päätösten tekemisestä
1 Toimintatavoista erimielisyyksien tai riitojen yhteydessä	1 Synnyttäjän valinnasta
1 Sosiaalisten sisarusten oikeudesta pysyä yh- dessä	
1 Tulevien puolisoitten asemasta lapsen elämässä	
1 Hedelmöityshoitojen kuluista	

5.5. Testamentti ja muut sopimukset

Osa vastaajista oli testamentilla määrännyt perijäkseen puolisonsa biologisen lapsen. Parin ollessa rekisteröidyssä parisuhteessa kuuluu puolison lapsi ensimmäiseen perintöveroluokkaan ja on siis verotuksellisesti samassa asemassa kuin vastaavissa heteroperheissäkin omat lapset. Lapsi ei kuitenkaan peri vanhempansa rekisteröityä puolisoa automaattisesti vaan ainoastaan, jos on tehty sensisältöinen testamentti. Samaa sukupuolta olevan avopuolison lapselle testamentatusta omaisuudesta peritään kolminkertainen perintövero kolmannen perintöveroluokan mukaan.

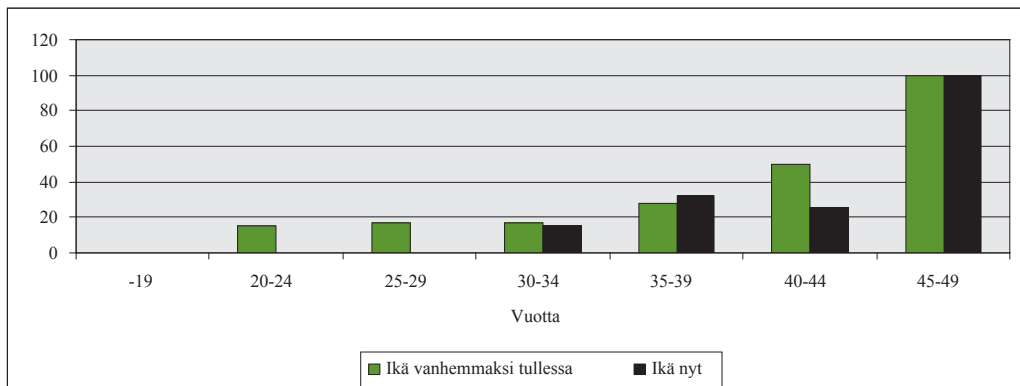
Niistä kysymykseen vastanneista, joita asia koski (joilla oli puolison biologisia lapsia), yllättäen vain 22 % (18) oli tehnyt omaisuustestamentin puolison lapsen hyväksi. Avovastauksista päätellen monella vastaajalla oli tarkoituksena hoitaa asia kuntoon jossain vaiheessa. Testamentteja oli laadittu yleisemmin ydinperheissä kuin uus- tai apilaperheissä⁶⁵. Kuitenkin ydinperhemuotoisista perheistäkin testamentti

oli laadittu vain 27 % (13) tapauksista. Parisuhteen rekisteröineiden joukossa osuus nousi 30 %:iin (13). Ero rekisteröimättömiin (13 %) oli selvä ($p=0,065$).

Rekisteröintiä paremmin testamentin laatimista ennusti se, oliko vastaajan perheessä haettu oheishuoltajuutta lapsen sosiaaliselle vanhemmalle. Ilmeisesti perheet, jotka olivat käyneet yhden paperisodan, olivat todennäköisemmin valmiita käymään läpi myös toisen. Kuitenkin huoltajuutta hakeneissa perheissä eläneistäkin vastaajista vain 35 % (14) oli laatinut testamentin sosiaalisen lapsensa hyväksi. Ero huoltajuutta hakemattomiin vastaajiin oli huomattava (9 %, 4, $p=0.005$).

Testamentin laatimiseen vaikutti vastaajan ikä. Nuoremmat vastaajat eivät olleet tehneet testamenttia niin usein kuin vanhemmat. Alle 30-vuotiaista ei kukaan ollut tehnyt testamenttia, kun vanhimmissa oli testamentin tehnyt kaikki. Sama tendenssi näkyy alla olevassa kuviossa kun tarkastellaan testamentin tehneiden osuuksia lapsensaamisiän suh-

Kuvio 16: Omaisuustestamentin rekisteröidyn puolison juridiselle lapselle laatineiden osuus ikäryhmittäin (Ikä nyt) ja vanhemmaksi tuloiin mukaan (%) N=83

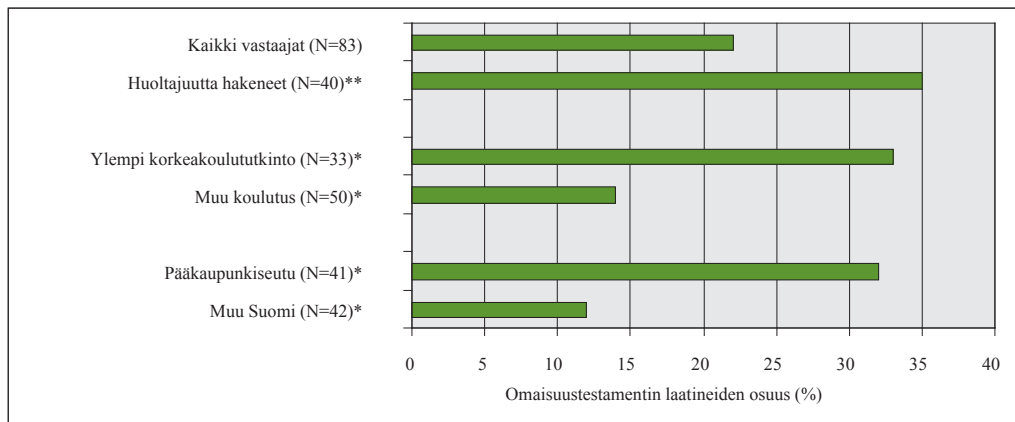

Ikä nyt: $p=0,005$

Ikä vanhemmaksi tullessa: $p=0,187$

⁶⁵ Erot eivät ole tilastollisesti merkitseviä.

Kuvio 17: Omaisuustestamentin puolison biologisen lapsen hyväksi laatineiden osuus eri ryhmissä niiden joukossa, joita tilanne koskee (%)

****Tilastollisesti merkitsevä ero huoltajuutta hakeneiden ja hakemattomien välillä**

***Tilastollisesti melko merkitsevä ero ylempään korkeakoulututkinnon suorittaneiden ja muiden välillä sekä Pääkaupunkiseudun ja muun Suomen välillä**

teen. Vanhempien suurempaan testamenttien määrään voi olla syynä se, että nuoremmilla vastaajilla on vähemmän omaisuutta eikä myöskään iän puolesta tule mieleen varautua kuolemaan. Selkeä ikään liittyvä tendenssi on samansuuntainen kuin huoltajuuden hakemisen kohdalla. Erot olivat tilastollisesti merkitseviä.

Äkkiseltään iän vaikutus testamenttien määrään tuntuu ilmiselvältä ja tutkimustulos triviaalilta. Sateenkaari-perheiden kohdalla se ei kuitenkaan sitä ole. Yhteiskunnan lait eivät kykene nykyisellään tunnistamaan lasten ja aikuisten suhteita sateenkaari-perheissä. Siitä johtuen testamentin tekeminen puolison lapsen hyväksi on yksi niistä tavoista, joilla voidaan yrittää paikata tuota puutetta edes osittain. Heteroydinperheessä ei ole tarvetta hoitaa tätä asiaa, lapsi saa perintöön liittyvät oikeutensa heti syntyessään. Useassa sateenkaari-perheessä lapsi saa perimisoikeuden kyselyn vastausten perusteella usein paljon myöhemmin, ja sitä todennäköisemmin mitä vanhempi hänen vanhempansa sattuu olemaan.

Sekä juridiset miehet että naiset olivat laatineet yhtä paljon testamentteja puolisonsa lapsen hyväksi, molemmista ryhmistä 22 % (2 ja 16). Sen sijaan

koulutusryhmien välillä löytyi tilastollisesti melko merkitseviä eroja. Maisterin, lisensiaatin tai tohtorin tutkinnon suorittaneista 33 % (11) oli laatinut testamentin kun muista vain 14 % (7) oli tehnyt saman⁶⁶. Testamentin laatiminen vaatii kirjallista suorituskkyä ja tietoja muodollisista vaatimuksista. Pääkaupunkiseudun ja muun Suomen välillä löytyy tilastollisesti merkitsevä ero⁶⁷ niin, että pääkaupungissa asuvat ovat kolme kertaa useammin laatineet testamentin kuin muualla Suomessa asuvat. Tähän vaikuttaa todennäköisesti se, että pääkaupungin sateenkaari-perheet ovat tiiviimmin verkostoituneet, jolloin tieto testamentin laatimisen välttämättömyydestä on tavoittanut heidät.

Sateenkaari-kyselyyn vastanneista 21 antoi avovastauksessaan eri tavoin ymmärtää, että asia olisi tarkoitus hoitaa joskus tulevaisuudessa. Alle puolet asiaa harkinneista oli siis toteuttanut suunnitelman. Lisäksi on luultavaa, että vastaajien joukossa on niitä, jotka eivät suunnitelmiaan ole ilmaisseet avo-

⁶⁶ $p=0,036$

⁶⁷ Pääkaupunkiseutu 32 % (13), muu Suomi 12 % (5), $p=0,029$

tauksessaan, jolloin käytännön toteutuksen hoitaneiden osuus laskee vielä pienemmäksi.

Näyttää siis siltä, että samoin kuin huoltajuuksien hakemisen kohdalla, testamenttien kohdalla havaitaan, että yllättävän harva on hoitanut asian kuntoon. Molempien asioiden kohdalla avovastauksien perusteella voi päätellä, että useat vastaajat näkivät asioiden hoitamisen kuitenkin tärkeänä. Korkeammin koulutettujen suuremmat osuudet asioiden hoitaneiden joukossa viittaavat myös siihen, että asiakirjojen laatiminen on hankalaa ja vaatii tietoa, taitoa ja mahdollista taloudellista panostusta esimerkiksi juristin palkkaamisessa.

Pitäisi ehdottomasti tehdä, mutta se vaan tuntuu teknisesti niin hankalalta. Kaipaisin selkeitä ohjeita ja malleja, kuten ABC kirjan liitteessä mallit oheishuoltajuushakemuksista.

Aineiston perusteella näyttää siltä, että juridisen vanhemmuuden turvan paikkaaminen erilaisilla ir-

rallisilla asiakirjoilla ja sopimuksilla on suurimmalla osalla vanhemmista, ja erityisesti nuorilla vanhemmilla hoitamatta.

Vastaajilta tiedusteltiin myös muunlaisten sopimusten ja asiakirjojen laatimista avokysymyksellä. 25 vastaajaa kertoi varustautuneensa eri tavoin biologisen vanhemman kuoleman varalta. Tähän oli pyritty hoitotestamentein, kirjallisin tahdon ilmaisin, aiesopimuksin, tiedottamalla laajasti biologisen vanhemman tahdosta tai liittämällä tahdonilmaisun huoltajuushakemukseen. Näistä kaikista pyrkimyksistä huolimatta sosiaalisen vanhemman ja lapsen suhde ei ole biologisen vanhemman kuollessa mitenkään itsestään selvä. Asiakirjat kuitenkin saattavat ohjata oikeusistuimen päätöksiä lapsen vanhemmuudesta, huollosta ja asumisesta biologisen vanhemman/vanhempien kuollessa.

Muutamat perheet ilmoittivat ottaneensa puuttuvat juridiset suhteet lapseen huomioon vakuutuksissa. Jotkin vastaajat kokivat puolisoiden välisen omaisuustestamentin turvaavan myös lapsen asemaa.

5.6. Adoptio

Suomen adoptiolainsäädännön mukaan⁶⁸ 25 vuotta täyttäneet avioparit ja itselliset naiset ja miehet voivat adoptoida lapsen. Kun kyse on aviopuolison lapsesta, ikäraja on 18 vuotta. Jokainen lapseksiottaja käy läpi adoptioneuvonnan, jonka perusteella päätös adoption vahvistamisesta tehdään. Adoptio voidaan vahvistaa ainoastaan avioparille yhdessä tai aviopuolison lapsiin ja yksin elävälle.

Homomies tai lesbonainen voi adoptoida lapsen yksin. Lain rekisteröidystä parisuhteesta⁶⁹ perusteluissa mainitaan erikseen, että rekisteröity parisuh-

de ei ole este adoptoida yksin. Käytännössä kyse ei ole vain lainsäädännöstä vaan myös siitä, ottavatko adoptioneuvontaa tarjoavat ja adoptioita välittävät tahot homoseksuaalisia ihmisiä asiakkaikseen, onko heillä kontakteja sellaisiin organisaatioihin ja valtioihin, jotka hyväksyvät homoseksuaaliset tai rekisteröidystä parisuhteesta elävät ihmiset adoptiovanhemmiksi ja etsitäänkö tällaisia kontakteja aktiivisesti. Tällä hetkellä Seta ry:n tiedossa ei ole yhtään tapausta, jossa suomalainen avoimesti samaa sukupuolta olevan henkilön kanssa suhteesta elävä henkilö olisi adoptoinut lapsen suomalaisen adoptiojärjestön kautta. Mies- tai naispari ei tämän hetkisen lainsäädännön mukaan voi yhdessä ottaa lapseksi kotia tarvitsevaa

⁶⁸ Laki lapseksiottamisesta 8.2.1985/153

⁶⁹ Laki rekisteröidystä parisuhteesta 9.11.2001/950

lasta, eivätkä puoliset rekisteröidyssä parisuhteessaan voi adoptoida puolisonsa lasta.

Adoption kautta syntyy juridinen vanhemmuus-suhde lapsen ja vanhemman välille. Tällä suhteella on samat oikeusvaikutukset kuin biologisen vanhemmuuden perusteella kirjatulla vanhemmuus-suhteella. Juridiseen vanhemmuuteen liittyy perustavanlaatuisia lapsen oikeuksia. Vaikka sosiaalinen vanhempi olisi määrätty lapsen huoltajaksi, ei lapsella ole oikeutta elatukseen ja perintöön häneltä eikä oikeutta tavata häntä. Vasta jos sosiaalinen vanhempi tulee juridiseksi vanhemmaksi niin sanotun perheen sisäisen adoption kautta, lapsi saa nämä oikeudet tosiasiallisen vanhempansa suhteen. Perheen sisäisen adoption mahdollistaminen rekisteröidyssä parisuhteessa on Vanhasen II-hallituksen hallitusohjelmassa. Kirjoitushetkellä asian etenemisestä ei ollut tietoa.

Kyselyn vastaajilta kysyttiin, adoptoisivatko he puolison lapsen sisäisen adoption mahdollisesti toteutuessa. Adoptiokysymyksen vastanneista **76 % (103) käyttäisi perheen sisäisen adoption mahdollisuutta hyväkseen lainsäädännön sen salliessa**. Vain kolme miestä ilmoitti käyttävänsä adoptiota hyväkseen. Vastaukset ja prosentiosuudet kuvaavatkin pääasiassa naisten vastauksia. **Ydinperhemuotoisista perheistä lähes kaikki, 97 % (73) käyttäisi adoption mahdollisuutta**. Sosiaalisista vanhemmista 89 % (88) ilmoitti adoptoivansa puolisonsa lapsen, jos laki sen sallisi. Biologisista vanhemmista 92 % (91) ilmoitti puolisonsa adoptoivan vastaajan biologisen lapsen lain salliessa.

Kaikista kysymyksen vastanneista (136/167) vain 24 % vastasi, ettei perheen sisäinen adoptio koskisi hänen tilannettaan. Näistä 4 oli yksinhuoltaja sekä 8 apilaperheiden vanhempia ja 8 monimuotoisten perheiden vanhempia. Naispareille ja miespareille suunniteltu parisuhdenormatiivinen adoptiolaki ei mahdollista tällaisten vanhemmuuksien vahvistamista ellei tule mahdolliseksi vahvistaa

vanhemmuutta parisuhdestatuksesta riippumattomasti ja useampaa kuin kahta juridista vanhempaa.

Uusperheessä elävistä vastaajista adoptiota käytäisi 61 %. Myös moniapilaperheiden vanhemmistä 47 % (7) ilmoitti, että heidän perheessään käytettäisiin adoptiota. Sateenkaariperheprojektin työn puitteissa on tullut ilmi, että monissa moniapilaperheissä on esimerkiksi aiesopimukseen kirjattu, että perheen mies/miehet eivät tunnusta isyyttä, jotta lapsen sosiaalinen äiti voi hakea lain salliessa adoptiota. Joissain perheissä on sovittu, että lapsen äiti luopuu juridisesta vanhemmuudesta siinä vaiheessa kun sosiaalinen isä voi lain mukaan adoptoida lapsen. Lapsettomista ja raskaana olevista/lasta odottavista vastaajista yhtä lukuun ottamatta kaikki ilmoittivat käyttävänsä mahdollisuutta hyväkseen.

Kysymysten *Jos säädetään laki perheen sis. adoption, adoptoisiko puoliso biologisen lapsen? ja Entä adoptoisiko puoliso biologisen lapsesi?* (n= 147) validiutta heikentää se, että kysymys on voitu ymmärtää monella tavalla⁷⁰. Lapsettomista vastaajista lähes kaikki ovat vastanneet adoptoivansa, mikä lie-nee heidän perhemuotoonsa sopiva tulevaisuuden suunnitelma tai teoreettinen arvovalinta, ei omaan elämäntilanteeseen liittyvä suunnitelma. Enemmistö vastaajista, esimerkiksi ydinperheiden, uusperheiden ja moniapilaperheiden vastaajista lie-nee ymmärtänyt asian omaan konkreettiseen elämäntilanteeseensa liittyvänä suunnitelmana. Tähän tulkintaan viittaa se ydinperheiden vanhemmista lähes kaikki adoptoivat, kun taas uusperheistä 61 % (11) ja apilaperheissä 47 % (7) adoptoisi.

Kysymyksen jätti vastaamatta kaikkiaan 30 vastaajaa 167:stä. Tyhjien vastausten analyysi osoitti, että ylemmän korkeakoulututkinnon suorittaneet olivat jättäneet vastaamatta harvemmin kuin muut. Ero ei kuitenkaan ollut tilastollisesti merkitsevä. Koulutus ei näytä vaikuttavan haluun adoptoida puolison lapsi, vaikka se tuntuu vaikuttavan muiden lasta suojaavien toimenpiteiden käytännön toteutumiseen. Sen

sijaan perhemuotojen välinen tilastollisesti erittäin merkitsevä ero ydinperheiden ja muiden perheiden välillä kertoo, että parisuhdenormatiivinen adoptiolaki on suunniteltu nimenomaan ydinperheenmuotoisten nais- ja miesparien tarpeisiin. Ydinperheistä nimittäin vain 9 % (7) jätti vastaamatta kysymykseen kun muista perheistä vastaamatta jätti 28 % (24). On siis odotettavaa, että tyhjän vastauksen jättäneiden joukossa olisi enemmän kielteisiä vastauksia kuin nyt saatiin aineistosta esiin. Tämä viittaa siihen, että koko aineistosta hiukan harvempi kuin 76 % käyttäisi adoptiota hyväkseen. Mikään ei kuitenkaan viittaa siihen, että ydinperheissä luku olisi mainittua 97 % alhaisempi.

Adoptio-kysymykseen vastanneista sateenkaari-vanhemmista suurin osa, 71 % piti sitä hyvin tärkeänä omalle perheelleen. Melko tärkeänä asiaa piti 8 % ja hiukan tärkeänä 5 %. 16 %:lle asialla ei ollut lainkaan merkitystä oman perheen kannalta. Jotkut vastaajat eivät halunneet ryhtyä adoptioprosessiin, koska lapsen etu toteutui paremmin nykytilanteessa tai he eivät pitäneet adoptiota aiheellisena. Kolmi- ja neliapilaperheiden vanhemmat toivoivat, että vanhemmuus voitaisiin vahvistaa lapsen ja kaikkien hänen tosiasiallisten vanhempiansa välille. Moniapi-laperheiden kannalta on huomattava puute, että

tämänhetkinen suomalainen lainsäädäntö mahdollistaa vain kahden vanhemman juridisen vanhemmuuden⁷¹.

En vastannut ei, mutta kirjaan tähä, että vaikka kovasti haluaisimme sosiaalisen äidin saavan adoptio-oikeuden, on erittäin epätodennäköistä, että laki avattaisiin niin, että lapsella voisi olla 3 juridista vanhempaa, joten tunnustettu isyys luultavasti estää sen tulevaisuudessakin.

Eronneiden samaa sukupuolta olevien parien ongelmana voi olla, että perheen sisäisen adoption mahdollistuessa lainsäädäntö laaditaan sitten, etteivät sosiaaliset vanhemmat voi molempien vanhempien niin toivoessakaan adoptoida lapsia, joiden elämässä he ovat olleet koko lapsen elämän ajan, koska perheen sisäiselle adoptiolle saatetaan asettaa vaatimukseksi voimassa oleva rekisteröity parisuhde. Kaikki eronneet vanhemmat eivät kuitenkaan välttämättä ole yksimielisiä:

*Hän ei antaisi, olemme eronneet. 5 vuotta [sit-
ten] tilanne olisi ollut toinen - jos adoptio olisi
ollut mahdollinen, olisimme kenties jopa rekis-
teröineet suhteen sen takia.*

5.7. Sateenkaarivanhempien työn ja perheen yhteensovittaminen

Paula Kuosmanen

Suurin osa, 62 % sateenkaariperhe-kyselyyn vastanneista sateenkaarivanhemmista oli vastaushetkellä työssäkäyviä, 11 % oli äitiys- tai vanhempainvapaalla ja 9 % (15) muulla hoitovapaalla. Suomessa pidemmät työn ja perheen yhteensovittamiseen tarkoitetut perhevapaat jakautuvat: 1) *Sukupuolitettuihin äitiys- ja isyysvapaisiin, siis äitiys- ja isyyslomaan, joilta ajoilta synnyttäneille äideille maksetaan äitiys-*

päivärahaa ja synnyttäneen äidin kanssa asuville isille maksetaan isyyspäivärahaa. 2) Vanhempainvapaaseen, jolta ajalta maksetaan vanhempainrahaa, sekä 3) lapseen ikään perustuvaan alle 3-vuotiaan lapsen

⁷¹ Esimerkiksi Kanadassa on nykyään mahdollista, että tuomioistu-
in vahvistaa vanhemmuuden myös useammalle kuin kahdelle
vanhemmalle, jos katsoo sen olevan lapsen edun mukaista. Katso
esimerkiksi [http://www.iht.com/articles/2007/01/07/news/canada.
php](http://www.iht.com/articles/2007/01/07/news/canada.php)

hoitovapaaseen, jota voi käyttää lapsen kanssa samassa kotitaloudessa asuva (sosiaalinen tai biologinen) vanhempi.

Sateenkaarivanhemmista 4 % oli vastaushetkellä työttöminä ja huomattavan suuri määrä 9 % (15) oli opiskelijoita, mikä heijastelee kyselyn vastausajan kohtana, syksyllä 2006 sosiaalisilta vanhemmilta vielä puuttuvia vanhempainvapaoikeuksia. Analyysissa tarkastellaan ensin naisten vastauksia.

Naisparien työn ja perheen yhteensovittamisen käytäntöjä

Naisparit joutuivat taktikoimaan itselleen ja erityisesti sosiaaliselle vanhemmalle eri keinojen avulla töistä vapaata ajalle, mikä heteroperheille myönnetään automaattisesti perhevapaina: synnytyksilomana ja vanhempainvapaina.

Synnytyksiloma

Vaikka sosiaalisella vanhemmalla ei ole – perhevapaauudistuksen jälkeenkään – virallista työsopimuslakiin perustuvaa mahdollisuutta jäädä työstä "synnytyksilomalle" ja saada ajalta "isyyspäivärahankaltaista" korvausta, monissa perheissä sosiaalinen äiti oli ottanut työstä vapaata synnytyksen yhteydessä. Yleisimmät taktikointitavat järjestää "synnytyksiloma" sosiaaliselle äidille olivat palkattoman loman ottaminen (13) ja vuosiloman käyttäminen (13). Yksittäiset vanhemmat olivat lisäksi vaihtaneet lomarahoja vapaaksi tai olleet vuosiloman ja palkattoman loman yhdistelmällä poissa työstä.

Sateenkaarivanhemmat kertoivat avovastauksissa synnytyksiloman järjestelyistä, että "lähiesimies myönsi vapaata", "toisella kerralla olin joustovapaalla", "pidin synnytyksilomaa 4 päivää" ja yhdelle kävi onnekaasti: "synnytys oli viikonloppuna". Yksi kertoi saaneensa oikean "vanhemmuusloman" työnantajan periaatepäätöksellä. Ja yksi sai opinnoista vapaata yhden jakson verran.

Sosiaalisten vanhempien synnytyksen yhteydessä olevan "vanhemmuusloman" korvasi vapaaeh-

toisesti ainoastaan neljä työnantajaa kolmestakymmenestä. Kaksi sosiaalista vanhempaa oli saanut "isyyslomaa" vastaavan osuuden työnantajalta (toinen 2 viikkoa) ja kahden sosiaalisen vanhemman työnantaja maksoi isyysvapaan ajalta työnantajan osuuden, eli 40 % palkasta. Näiden työnantajien ratkaisut olivat poikkeuksellisia ja pääasiassa sosiaaliset äidit joutuivat itse kustantamaan synnytyksilomansa, kun heteroperheet saavat vastaavalta ajalta korvauksen isyysrahan muodossa.

Vanhempainvapaa

Kyselyyn vastaamishetkellä, syksyllä 2006, rekisteröidyssä parisuhteissakaan elävillä sosiaalisilla vanhemmilla ei ollut mahdollisuutta vanhempainvapaisiin – saati avoliitossa elävillä sosiaalisilla vanhemmilla, joiden vanhempainvapaoikeudet ovat edelleenkin korjaamatta. Sosiaaliset vanhemmat joutuivatkin taktikoimaan monella tavalla voidakseen olla poissa työstä halutessaan hoitaa kotona perheeseen syntynyttä lasta. Yksi vanhemmista oli käyttänyt hyväksi joustavaa työaikaa ja liukumia ja viisi vastasi sosiaalisen äidin anoneen työnantajalta vuorotteluvapaata. Huolestuttavin taktikoinnin muoto työuran kannalta oli, että kaksi sosiaalista vanhempaa oli jättäytynyt tarkoituksella työttömäksi määräaikaisen työsuhteen päättyessä. Yksi vanhemmista oli tehnyt etätöitä ja oli jäänyt osittain palkattomalle vapaalle ja tullut toimeen kuluttamalla vähemmän.

Ainoastaan yksi sosiaalinen äiti oli onnistunut saamaan vanhempainvapaan ajalta "työnantajalta saman, joka maksetaan isille". Muuten sosiaaliset äidit joutuivat kustantamaan korvauksettoman vanhempainvapaan elämällä säästöillään (7), ylityökorvauksilla tai töissä olevan puolison kustannuksella (3) ja lainalla. Yksi vanhemmista kertoi myyneensä omaisuutta voidakseen hoitaa lastaan kotona. Kaksi yrittäjää oli järjestellyt töitään uuden elämäntilanteen mukaisesti.

Nämä kertovat huolestuttavaa kieltä sateenkaariperheiden ja erityisesti sosiaalisten vanhempien eri-

arvoisesta asemasta verrattuna heteroperheiden ja –vanhempien asemaan. Nämä taktiset keinot, etenkin vapaaehtoinen jättäytyminen työmarkkinoiden ulkopuolelle, saattavat johtaa marginalisaatioprosesseihin työelämässä. Näyttääkin siltä, että lasten hankkiminen naisparin perheeseen heikentää sateenkaariperheellisten naisten, ja etenkin sosiaalisten vanhempien työmarkkina-asemaa (vrt. Haataja 2005).

Hoitovapaa

Pidempiaikaista hoitovapaata äideistä oli käyttänyt 45 % (67) ja isistä kolme (18 %). Synnyttäneet äidit käyttivät kotihoidontuella kustannettavaa alle 3-vuotiaan lapsen hoitovapaata useammin kuin sosiaaliset äidit. Sosiaalisista äideistä viisi oli vastaushetkellä hoitovapaalla.

Naisparin ydinperheiden äideistä kuitenkin 41 % (28) vastasi, että heidän perheessä myös **”toinen sosiaalinen äiti oli pitänyt lasten hoitovapaata”**. Moniapilaperheiden vanhemmista 43 % (6/14:stä) vastasi, että heidän perheessä ”toinen sosiaalinen äiti oli pitänyt lasten hoitovapaata”. Kun kotihoidontuki saattaa tarkoittaa heteroperheiden biologisen äidin vieraantumista yhtäjaksoisesti kolmeksi vuodeksi työelämästä, naisparien perheissä kotihoidontukea käytettiin mahdollisuutena jakaa äitiyttä tasaveroisesti kahden äidin kesken.

Suomessa hoitovapaan saa antamalla ilmoituksen työnantajalle. Yksi vastaajista kertoi kuitenkin joutuneensa vetoamaan lakikirjaan, jotta sai työnantajalta hoitovapaata. Yksi vanhemmista kertoi joutuneensa ottamaan lainaa kotihoidontuen jatkeeksi, yksi vanhemmista oli epävirallisella ”hoitovapaalla” sekä työttömänä että pätkätöissä, kun taas yksi vanhemmista kertoi, ettei ota hoitovapaata, jotta urakehitys ei kärsisi.

Nämä naisparien omakustanteiset perhevapaat kuvaavat, miten heteroydinperheiden mallin mukaan toimiva perhelainsäädäntö on sulkenut ulos lakisääteisten etuuskien piiristä sosiaaliset sateenkaarivanhemmat. Perhevapaiden ja päiväraho-

jen myöntäminen vain synnyttäneelle äidille myös muokkaa jakamaan lastenhoitoa yhden ensisijaisen vanhemman kaavan mukaisesti (Kuosmanen 2002). Tästä näkökulmasta voikin todeta, että suomalaisten naisparien perheistä monet näyttävät pyrkivän – perhevapaiden muokkaavasta vaikutuksesta huolimatta – noudattamaan kahden äidin tasavertaisen vanhemmoimisen mallia.

Miesten tasa-arvopolitiikka ja (homo) isyyden tukeminen

Suomalaisessa tasa-arvopolitiikassa on viime vuosiina kiinnitetty huomioita isien osallistumiseen lasten hoitoon. Sateenkaariperhe-kyselyyn vastanneista sateenkaarivanhemmista 23 % (21/91:stä) vastasi, että heidän perheessä biologinen isä oli pitänyt isyysvapaata. Hälyttävää on, että miesparin ydinperheissä elävistä biologisista isistä kaikki eivät olleet voineet pitää isyysvapaata, ainoastaan kaksi kolmesta isästä. Sen sijaan ainoa kyselyyn vastannut miesparin uusperheessä elävä biologinen isä oli pitänyt isyysvapaata. Monimuotoisten perheiden isistä 45 % (5/11:stä), naisparin uusperheiden lasten isistä 33 % (6/18:sta) ja nykyisin itsellisen äidin ja lapsen perheissä elävien lasten isistä 57 % (4/7:stä) oli pitänyt isyysvapaata. Nämä pienet luvut eivät tietenkään anna mahdollisuuksia tilastollisesti merkitsevien erojen ja tulkin-tojen tekemiseen. Mutta luvut kuvaavat esimerkinomaisesti taloudellisesti epätasa-arvoista tilannetta.

Taloudellisesti epätasa-arvoinen tilanne ei ole kuitenkaan estänyt miespareja jakamasta vanhemmuutta. Kaikki kolme miesparin ydinperheiden isää vastasi, että heidän perheessään myös sosiaalinen isä oli pitänyt hoitovapaata - tosin ilman yhteiskunnan tukea - samoin yhdessä moniapilaperheessä. Sateenkaari-isistä yksi kertoi jatkaneensa lyhyttä isyyslomaa palkallisella ja palkattomalla virkavapaalla.

Sateenkaariperheiden perhevapaat vuoden 2006 uudistuksen jälkeen

Suomessa toteutettiin vuonna 2006 perhevapaa-

uudistus, joka vaikuttaa suoraan siihen, miten sateenkaariperheiden vanhemmat voivat jatkossa sovittaa yhteen työ- ja perhe-elämän vaatimuksia. Perhevapaauudistus toteutettiin kahden lain: työso-
pimuslain (55/2001; 533/2006) ja sairausvakuutuslain (1224/2004; 1342/2006) uudistuksina.

Vuonna 2006 tehdystä perhevapaauudistuksessa sateenkaariperheille merkittäviä parannuksia ovat⁷² vanhempainvapaiden myöntäminen rekisteröidyille pareille ja ottovanhempien ja heidän rekisteröityjen puolisoiden oikeus saada hoitovapaata ja kotihoidon tukea lapseksi ottamisen yhteydessä myös yli kolmi-
vuotiaan ottolapsen hoitamiseen. Ottovanhempien oikeus hoitovapaaseen jatkuu kunnes adoptoinnista on kulunut kaksi vuotta, kuitenkin enintään lapsen koulun alkamiseen.

Sateenkaarivanhempien näkökulmasta perhe-
vapaiden määräytymisessä on kuitenkin huomattavia ongelmia, jotka johtavat siihen, että sateenkaarivan-
hempien asema ei ole yhdenvertainen verrattu-
na heterovanhempien asemaan. Suurin ongelma on, että synnytyksen yhteyteen tarkoitetut äitiys-
ja isyysvapaat määräytyvät synnyttämisen, juridisen vanhemmuuden ja sukupuolen perusteella, min-
kä johdosta sateenkaariperheiden sosiaaliset van-
hemmat – ilman juridista vanhemmuutta ja samaa
sukupuolta olevina – jäävät näiden perhevapaiden ulkopuolelle. Sateenkaariperheiden vanhempain
näkökulmasta perhevapaauudistuksen jälkeen per-
hevapaat ja niihin liittyvät vanhempainrahat määräy-
tyvät seuraavasti:

**Synnyttäneen äidin äitiyslomaa, jolta ajalta synnyt-
tänyt äiti saa sairausvakuutuslain mukaista äitiyspäi-
värahaa (105 arkipäivää lauantai mukaan lukien), voi
käyttää vain synnyttänyt äiti, ei toinen, sosiaalinen äiti.**

**Juridisen isän isyyslomaa, jolta ajalta synnyttä-
neen äidin kanssa samassa kotitaloudessa asuva ju-
ridinen isä saa isyyspäivärahaa (1-18 arkipäivää ja
lisäksi 1-12 arkipäivää vanhempainrahakauden jat-**

**kona käytettynä), voi käyttää vain tämän asumiseh-
don täyttävä juridinen isä. Naisparien perheissä toiset,
sosiaaliset äidit jäävät kokonaan ilman synnytyksen
yhteyteen säädettyä ”isyyslomaa”, koska se on sidot-
tu sukupuoleen eivätkä miesparien perheet ole pää-
sääntöisesti aiemmin saaneet isyyspäivärahaa, koska
eivät asu synnyttäneen äidin kanssa samassa koti-
taloudessa. Yhdessä - homoisien nettilistalta tietoo-
ni tullessa - ennakkotapauksessa biologinen isä on
onnistunut valitusprosessin kautta samaan itselleen
isyyspäivärahaa.**

Vanhempainvapaat myönnetään sateenkaarivan-
hemmista ainoastaan rekisteröidyille pareille, jotka
ovat rekisteröineet suhteensa ennen lapsen synty-
mää tai adoptoimista.

**Vanhempainvapaita voivat käyttää lapsen kanssa
samassa kotitaloudessa asuvat biologiset ja adoptio-
vanhemmat sekä rekisteröidyssä parisuhteessa elävät
vanhemmat, jos lapsi on syntynyt tai adoptoitu pa-
risuhteen rekisteröimisen jälkeen.** Kokoaikainen tai
osittainen vanhempainvapaa kestää korkeintaan
158 arkipäivää äitiysrahakauden jälkeen ja vapaan
ajalta maksetaan sairausvakuutuslain mukaista van-
hempainrahaa. Vanhempainvapaa voidaan jaksottaa
vanhempain kesken. Vanhempainvapaisiin tehdyn
uudistuksenkin jälkeen oletuksena on, että kullakin
lapsella on ydinperhemallin mukaan kaksi vanhem-
paa. Siten moniapilaperheiden vanhemmat, jotka ei-
vät asu lapsen kanssa samassa kotitaloudessa, eivät
voi käyttää vanhempainvapaata. Myös avoliitossa
elävät nais- ja miesparit jäävät ilman vanhempain-
vapaita.

Lapsen ikään perustuvaa alle 3 -vuotiaiden las-
ten **hoitovapaata** ovat voineet Suomessa käyttää
kaikki lapsen kanssa samassa kotitaloudessa asuvat
lapsesta huolehtivat aikuiset:

**Myös samaa sukupuolta olevassa parisuhteessä
elävä sosiaalinen vanhempi voi jäädä lapsikohtai-
sen kotihoidontuen turvin hoitovapaalle – koska hoi-
tovapaata ei ole sidottu juridiseen vanhemmuuteen**

⁷² Hallituksen tekemät muutokset työsopimuslakiin ja lakiin koti-
hoidontuesta (HE 44/2006; HE 168/2006vp)

tai parisuhteen virallistamiseen juridisen vanhemman kanssa.Vuoden 2006 perhevapaaudistuksessa adoptiovanhemmille – ja myös rekisteröidyille puolisoille - myönnettiin alle kouluikäisen ottoplapsen kahden vuoden hoitovapaa.

Perhevapaaudistuksessa parannettiin myös etävanhempien lyhytaikaisia perhevapaita:

1-4 työpäivän tilapäinen hoitovapaa alle 10-v. äkillisesti sairaan lapsen hoitamiseksi voidaan myöntää myös etävanhemmille ja siten myös moniapilaperheiden muissa kotitalouksissa asuville juridisille vanhemmille sairaan lapsen hoitamiseksi.

Ottovanhempien vanhempainvapaisiin tehdyt parannukset koskevat toistaiseksi harvoja sateenkaarivanhempia, koska lapseksi ottaminen on Suomessa lain mukaan (laki 153/85) tällä hetkellä mahdollista vain itsellisille henkilöille ja aviopareille, mutta ei rekisteröidylle parille. Perhevapaaudistuksessa (HE 112/2006) kuitenkin myös rekisteröityjen parien oletetaan hankkivan lapsia myös adoptoinnin kautta - tosin toistaiseksi virallisesti yksin – ja uudistuksessa myönnetään samat perhevapaat ottovanhemman rekisteröidylle puolisolle kuin avioliitossa oleville ottovanhemmallekin.

Heteroydinperhemallin mukaan tehty tasa-arvopolitiikka ja perhevapaaudistus

Pohjoismaissa perhepoliittiset uudistukset ovat olleet tärkeä "valtiofeminismin" keino edistää sukupuolten välistä tasa-arvoa, josta on tullut pohjoismaisen perhepolitiikan johtava periaate (Bergman 2004). Myös Suomessa perhepoliittisia ratkaisuja on tehty 1970-luvulta lähtien siitä näkökulmasta, miten ne mahdollistavat naisten samanaikaisen työssäkäynnin ja lasten hankkimisen (Anttonen 2003; Haataja 2006a). Lasten hankkimisen ja työssäkäynnin tasapainoista yhteensovittamista on korostettu sekä suomalaisen yhteiskunnan etuna että työnteekijöiden näkökulmasta, mutta ennen kaikkea se on

nähty sukupuolten välisen tasa-arvon kulmakivenä. Suomen viimeisimmässä perhevapaaudistuksessa (HE 112/2006) pyrittiin parantamaan isien mahdollisuuksia osallistua lasten hoitoon miesten tasa-arvopoliittisten tavoitteiden mukaan (ks. Takala 2005; Miehet ja tasa-arvopolitiikka 2006).

Vaikka Suomen vuonna 2006 tehdyssä perhevapaaudistuksessa on pyritty huomioimaan rekisteröidyt nais- ja miesparit, yhdenvertaisuus sateenkaariperheiden ja heteroperheiden kesken ei toteudu perhevapaaudistuksessa, eikä tasa-arvo moniapilaperheiden sisällä nais- ja miesparien kesken.

Perhevapaaudistuksen jälkeenkin lapsen syntymään liittyvät äitiys- ja isyysvapaat on lähtökohtaisesti muotoiltu sukupuolitesti heteroydinperhemallin mukaan ja siten, että lapsen hoitoon säännöllisesti osallistuvien kahden vanhemman oletetaan olevan biologisia vanhempia sekä asuvan synnyttäneen äidin kanssa samassa kotitaloudessa. Sateenkaariperheissä vanhemmuutta jaetaan kuitenkin useimmiten kahden samaa sukupuolta olevan biologisen ja sosiaalisen vanhemman kesken. Tämän johdosta sukupuolitett perhevapaisiin liittyvät etuudet, kuten äitiys- ja isyysraha asettavat lähtökohtaisesti sateenkaariperheet ja niissä asuvat lapset epätasa-arvoiseen asemaan. (Perhevapaasäännösten toimivuus, 14.)

Moniapilaperheissä ja uusperheissä lasten biologista ja sosiaalista vanhemmuutta jaetaan myös parisuhteen yli useamman vanhemman kesken, jotka kaikki eivät asu samassa kotitaloudessa. Käytännössä heteroydinperheiden tasa-arvoiseen työnjakoon kannustava ja myös pakottava "samassa kotitaloudessa asumisen vaatimus" vaikeuttaa moniapilaperheiden isien osallistumista tasa-arvoisesti lapsen hoitoon, koska biologisella isällä tai vanhemmalla, joka ei asu lapsen "virallisessa kotiosoitteessa" ja usein synnyttäneen äidin kanssa samassa kotitaloudessa, ei ole oikeutta isyysrahaan, vanhempainrahaan ja sitä kautta vanhempainvapaaseen työstä. (Perhevapaasäännösten toimivuus, 14.) Tämä muokkaa vanhem-

pien keskinäistä työnjakoa siten, että ensisijainen päivittäinen hoitovastuu lankeaa – ainakin aluksi – synnyttäneen äidin kotitaloudessa asuville vanhemmille, eli esimerkiksi neliapilaperheissä käytännössä naispareille. Vasta vanhempainvapaiden jälkeen lasten hoitovastuuta on mahdollista jakaa tasaisemmin – esimerkiksi muuttamalla lapsen kotiosoitetta miesparin kotiin. Suuri epäkohta on, että vaikka lapsi olisi ensisijaisesti isän hoidossa – kuten monissa sateenkaariperheissä synnyttänyt äiti ei asu isän kanssa samassa kotitaloudessa – isälle ei makseta äitiysvapaan ajalta isyysrahaa automaattisesti, vaan siitä joutuu taistelemaan valitusmenettelyn kautta.

Yhdenvertaisuuslain vastaisesti Suomen hallituksen vuonna 2006 perhevapaisiin tekemissä muu-

tosesityksissä tunnustetaan ainoastaan heteroavoliitonkaltaisissa rekisteröidyissä parisuhteissa elävien sateenkaariperheellisten perhesuhteet vanhempainvapaiden osalta, mutta ei sosiaalisten vanhempien, miesparien tai moniapilaperheiden etävanhempien oikeutta saada korvausta ”isyyslomaa vastaavalta” ajalta lapsen syntymän yhteydessä. Siten vuonna 2006 tehdyn perhevapaa uudistuksen jälkeenkään Suomen lainsäädäntö ei – perustuslain vastaisesti – tue sateenkaariperheiden vanhempien ja lasten perheyhteyttä lapsen syntymän yhteydessä eikä avoliitossa tai moniapilaperheessä elävien lasten ja vanhempien perheyhteyttä vanhempainvapaiden muodossa.

6. MONIMUOTOISET SATEENKAARIPERHEET HETEROYDINPERHEILLE SUUNNITELUSSA PALVELUJÄRJESTELMÄSSÄ

Paula Kuosmanen ja Juha Jämsä

Sateenkaariperhe-kyselyn keskeisiä tuloksia

Tähän raporttiin olemme keränneet syksyllä 2006 toteutetun Sateenkaariperhe-kyselyn keskeisimmät tulokset. Raportti on ainutlaatuinen, siihen on koottu ensimmäistä kertaa Suomessa määrällistä tietoa sateenkaariperheistä eli lesbo-, homo-, bi-, trans- ja ei-heterovanhempien lapsiperheistä.

Sateenkaariperheiden syntyyn vaikutti uusien lisääntymismenetelmien: koti-inseminaation ja hedelmöityshoitojen yleistymisen ensin lesbojen ja muutamaa vuotta myöhemmin moniapilaperhettä perustavien homomiesten keskuudessa. Sateenkaariperheistä suurimman joukon muodostavat naisparien ydinperheet, joihin kuului kyselyyn vastanneista vanhemmista 49 %. Kyselyyn yleisellä lomakkeella vastanneista (N=167) naisia oli 90 % ja miehiä 10 % (16). Naisparin ydinperheiden lisäksi sateenkaariperheissä on hyvin monenmuotoisia perheitä. Kyselyyn vastanneista vanhemmista naisparien uusperheistä oli 13 %, moniapilaperheistä 9 %, transvanhempien perheistä 8 %, monimuotoisista perheistä 8 %, itsellisten äitien ja isien perheistä 6 %. Lisäksi kyselyyn vastanneista vanhemmista 3 % oli etävanhempien perheistä, 2 % miesparin ydinperheistä. Lisäksi kyselyyn vastasi kaksi isää, toinen miesparin uusperheestä ja toinen sijaisvanhempien perheestä. Huomattavaa onkin, että ydinperheen muotoisten perheiden osuus on vain puolet sateenkaariperheistä. 25 % sateenkaariperheiden vanhemmista raportoi perhemuotonsa muuttuneen lapsen syntymän jälkeen. Yleisin syy perhemuodon muuttumiselle, etenkin uusperheiden vanhemmilla oli aiemman

heterosuhteen päättyminen. Luokittelut perhemuotoihin ovat myös liikkuvia, sillä sama vanhempi, esimerkiksi aiemmassa heterosuhteessa ensimmäiset lapset saanut äiti, voi perustaa uusperheen naisen kanssa ja saada myöhemmin hedelmöityshoidolla yhteisiä lapsia. Sosiaali- ja terveyspalvelujärjestelmässä haasteeksi muodostuukin, miten luodaan toimivia käytäntöjä monimuotoisten sateenperheiden ja vanhempien tukemiseksi lasten kasvatustehtävässä. Raportissa on keskitytty keskeisimpien tutkimustulosten julkaisemiseen. Sateenkaariperhetyön projekti on julkaisemassa vuonna 2008 sosiaali- ja terveysalojen ammattilaisille ja kasvatustehtävissä toimiville hyviä ammattikäytäntöjä kuvaavan työkirjan. Esitämmekin tässä luvussa vain yleisiä toimenpide-ehdotuksia asiakaskäytäntöihin ja parannusehdotuksia perhelainsäädäntöön.

Raportin keskeisin laadullisesti perusteltu tutkimustulos on odotetusti, että sosiaali- ja terveyspalvelujärjestelmä on laadittu heteroydinperheiden tarpeita ajatellen, jossa itsellisten äitien ja isien, kolmiapilaperheiden ja transvanhempien erityistarpeisiin vastaaminen ja sovittaminen asiakasperheille varattuihin kahden selkeästi sukupuolitettua vanhemman positioihin, oli vaikeaa. Vaikka sateenkaariperheiden muodoista tunnistettiin helpoiten ydinperhemallissa tulkittavat neliapilaperheet, joissa lasta vanhemmoi nais- ja miespari yhdessä sekä naisparien ydinperheet, ei näidenkään perheiden erityistarpeisiin pystytty palvelupaikoissa vastaamaan.

Perhemuodon lisäksi vastaajien erilaisiin ko-

kemuksiin vaikutti vanhempien asema biologisina (juridisina) tai sosiaalisina vanhempina, joko parisuhteessa toisiinsa tai keskenään vanhemmuuden jakamisesta sopivina osapuolina (moniapilaperheet). Yksittäisen sateenkaarivanhemman perhesuhteiden määrittämisessä merkittävimpiä tekijöitä olivat juuri juridinen vanhemmuusasema, lapsen kanssa asuminen tai asumattomuus ja vanhemmuusrooli, joka vanhemmalla perheessä oli.

Perhevapaiden saamiselle asetettu vaatimus asua synnyttäneen äidin kanssa samassa kotitaloudessa asettaa lähes mahdottomia ehtoja lainsäädännölle kohdella sateenkaarivanhempia yhdenvertaisesti sekä etä- ja lähivanhempia keskenään tasa-arvoisesti. Tämä epätasa-arvoinen kohtelu kohdistuu erityisesti homoiisiin, joista yli puolen lapset asuvat

pääsääntöisesti muiden vanhempiensa kodeissa. Moniapilaperheet ja etävanhemmat asettavat haasteita parisuhtenormatiivisesti toimivalle palvelujärjestelmälle.

Myös sosiaalisia ja biologisia vanhempia kohdellaan hyvin eri tavalla, koska heidän asemansa lainsäädännössä on hyvin erilainen. Sosiaaliset vanhemmat olivat tyytymättömiä lastenvalvojen palveluun kuin biologisten vanhemmat tai vanhemmat, jotka olivat sekä biologisia että sosiaalisia vanhempia omassa perheessään. Sen sijaan päivähoidosta sosiaaliset ja biologiset vanhemmat näyttäisivät saavan yhtä paljon tukea omaan vanhemmuuteensa. Kun taas koulusta biologiset vanhemmat ja vanhemmat, jotka ovat sekä biologisia että sosiaalisia vanhempia, saivat enemmän tukea omaan vanhemmuuteensa.

Sosiaali- ja terveyspalvelut ja koulu: päätulokset ja toimenpide-ehdotukset

Hedelmöityshoitoklinikat

Kyselyyn vastanneista vanhemmista 68% oli käyttänyt hedelmöityshoitoklinikoiden palveluita. Heistä suurin osa, 91% oli naisparin ydinperheiden vanhempia ja kolmea miesvanhempaa lukuun ottamatta kaikki naisia. Myös neliapilaperheiden vanhemmista yli puolet oli käyttänyt hedelmöityshoitoja. Sen sijaan kolmiapilaperheiden vanhemmista alle puolet oli käyttänyt hedelmöityshoitoklinikoiden palveluita. Kyselyyn vastanneista vanhemmista suurin osa, 78% oli käyttänyt muiden yksityisten klinikkojen hedelmöityshoitopalveluja ja vain 17 % Väestöliittoa.

Sateenkaarivanhempien kokemukset muilta yksityisiltä klinikoilta olivat positiivisempia perhesuhteiden huomioimisessa ja tuen saannissa vanhemmaksi tulossa kuin Väestöliitosta. Väestöliiton aloittamaa käytäntöä tehdä naispareille ja itsellisille naisille van-

hemmuutta arvioivia psykologin haastatteluja kritisoitiin avovastauksissa moni vastaaja. Etenkin alkuvuosina Väestöliiton psykologin haastatteluissa naisparien perheisiin saatettiin suhtautua vaillinaisina, isättöminä perheinä, mitä voi pitää naispareja ja itsellisiä naisia syrjivänä käytäntönä. Psykologin haastatteluisissa naisparin hoitosuhteessa keskustelun kohteeksi saattoikin pahimmillaan tulla oikeus hedelmöityshoitoon eikä naisparin tukeminen hedelmöityshoitoprosessissa.

Naispareista viidennes joutui vaihtamaan klinikkaa. Yleisimpiä syitä oli hoitojen keskeyttäminen valmisteilla olevan hedelmöityshoitolain vuoksi (Väestöliitto) ja turhat psykologiset arvioivat tutkimukset. Useammat sosiaaliset vanhemmat kuin biologiset vanhemmat kokivat saavansa klinikan henkilökunnalta: lääkäreiltä ja psykologeilta tukea omaan van-

hemmuuteensa. Tähän syynä on ilmeisesti se, että hedelmöityshoidot lisääntymistapana mahdollistavat vanhemmaksi tulon naisparina sosiaalisille äideille naisparina.

Toimenpide-ehdotukset:

- Hedelmöityshoitoja tarjoavien klinikoiden tulisi huolehtia vaihtuvan henkilökuntansa kouluttamisesta kohtaamaan kaikenlaisia sateenkaariperheiden muotoja. Asiakassuhteen tulisi aina muodostua asiakasperheittä ja tulevia vanhempia tukevaksi vuorovaikutukseksi.

- Naispareille ja itsellisille naisille tehtävästä vanhemmuutta arvioivasta psykologin haastattelusta tulisi kiireellisesti luopua näitä perheitä syrjivänä käytäntönä.

- Kaikilla tulee olla yhdenvertainen pääsy terveydenhoitopalvelujen, myös lisääntymisterveydenhuollon asiakkaiksi, silloin kun hoitotoimenpiteet suoritetaan heille itselleen.

Äitiysneuvonta

Sateenkaariperhe-kyselyyn yleisellä lomakkeella vastanneista 84% (140) oli asioinut tai ollut mukana äitiysneuvolan vastaanotolla raskauden seurannassa. Sateenkaarivanhemmista lähes poikkeuksetta kaikki olivat käyttäneet kuntien tarjoamia äitiysneuvolapalveluita (97%), vain kaksi vanhempaa oli käyttänyt yksityistä äitiysneuvolaa ja kaksi muuta palvelua.

Äitiysneuvolassa asioineista sateenkaarivanhemmista 67% (92) oli tulossa biologisiksi vanhemmiksi, joista kahdeksan biologisiksi isiksi, ja 33% (45) sosiaalisiksi vanhemmiksi, joista yksi oli tulossa sosiaalisesti isäksi. Lähes kaikki sosiaaliset vanhemmat olivat asioineet tai olleet mukana äitiysneuvolassa raskauden seurannassa. Äitiysneuvoloissa terveydenhoitajat tunnistivat parhaiten neliapilaperheiden ja naisparin ydinperheiden vanhemmat sateenkaariperheelliseksi. Sen sijaan itsellisiä äitejä, uusperheiden äitejä ja monimuotoisten perheiden vanhempia oli vaikeampi tunnistaa sateenkaariperheelliseksi.

Sateenkaariperheiden tunnistaminen ei kuitenkaan tarkoittanut, että perheiden erityistarpeista olisi keskusteltu asiakasvastaanotolla. Nimittäin 44% sateenkaarivanhemmista ei osannut sanoa, tunsiko neuvolan terveydenhoitaja sateenkaariperheiden tarpeita ja 40%:lle vanhemmista oli jäänyt kuva, ettei terveydenhoitaja tuntenut sateenkaariperheiden tarpeita. Erityisesti kolmiapilaperheiden erityistarpeet jäivät huomiomatta äitiysneuvolassa. Sateenkaarivanhemmista 16% koki, ettei äitiysneuvolan terveydenhoitaja suhtautunut heidän sateenkaariperhesuhteisiinsa voimavarana, eivätkä kaikki kokeneet saavansa tukea koko perheenä. Äitiysneuvolassa asioineista lähes viidennes, 18% koki, etteivät he saaneet tukea omaan vanhemmuuteensa. Näistä suurimpana ryhmänä ovat naisparin ydinperheiden äidit, jotka olivat myös odotetusti suurin asiakasryhmä.

Vaikka äitiyshuollon periaatteena on perhekesisyys, äitiysneuvolakäynneillä keskityttiin raskaana olevan naisen terveystarkastuksiin ja lomakkeiden täyttämiseen, minkä johdosta monet sateenkaariperheiden vanhemmat kokivat, ettei heidän perhemuotoaan huomioitu äitiysneuvolakäynneillä riittävästi. Lisäksi äitiysneuvolan heteroydinperhemallin mukaan suunnitelluissa vanhentuneissa lomakkeissa ja esitteissä ei huomioitu sateenkaariperheiden muotoja. Aineiston avovastausten perusteella näyttää siltä, ettei äitiysneuvolan terveydenhoitajilla ole riittävästi tietoa käsitellä myöskään sateenkaariäitien seksuaalisuutta.

Toimenpide-ehdotukset:

- Äitiysneuvolan terveydenhoitajien asiakasikäynneistä osa tulisi selkeästi varata koko perheelle, jotta kaikki vanhemmat voisivat osallistua luontevasti raskauden seurantaan ja valmistautua uuden perheenjäsenen tuloon.

- Äitiyshuollon lomakkeet tulisi uusia siten, että ne huomioivat kahden äidin ja kahden isän perheet ja myös lapsen saamisen anonyymin luovuttajan sukusoluilla. Lapsen perimää kartoittavat kysymykset

tulee irrottaa vanhemmuuden rooleista, jotta terveydenhoitaja ei tule lomakkeiden ohjaamana syrjineeksi sateenkaariperheitä asiakaskäytännöissä.

- Äitiysneuvolassa jaettavissa esitteissä on huomioitava kaikki sateenkaariperheiden muodot.

- Äitiysneuvolassa tulisi neuvoa (sateenkaari) perheitä tekemään hyvissä ajoin aiesopimus lapsen muiden vanhempien kanssa, mikäli lapsen suhteita vanhempiin ei ole mahdollista juridisesti vahvistaa perheen toivomalla tavalla.

Perheneuvonta

Sateenkaariperhekyselyyn vastanneista 18 % oli asinut jonkinlaisessa perheneuvontapalvelussa ei-heterosuhteessa eläessään. Pääkaupunkiseudun asukkaista 24 % ilmoitti käyttäneensä jotain perheneuvontapalvelua, kun taas muun Suomen vastaajista vain 11 % oli toiminut näin. Perheneuvontapalvelut tavoittavat tältä osin sateenkaariperheet paremmin pääkaupunkiseudulla. Palveluiden käyttöaste laski johdonmukaisesti asuinalueen asukasluvun mukaan. Erityisesti kolmen ja neljän vanhemman moniaperheet olivat käyttäneet palveluita suhteellisesti paljon.

Perheneuvontapalveluihin liittyi erityisen paljon syrjintäpelkokokemuksia.

Toimenpide-ehdotukset:

- Perheneuvontapalvelun tarjoajien tulisi huolehtia siitä, että terapeutit ja muu henkilökunta tuntee sateenkaariperheiden erityistarpeita. Sateenkaariperheet tarvitsevat tukea vanhemmuuteen, koska sitä on heille tarjolla vähän palvelujärjestelmässä, erityisesti apilaperheillä, joissa vanhemmuutta jaetaan neljänkin vanhemman kesken, on tarvetta neuvonnalle.

- Syrjintäpelkoon on vastattava avaamalla ovet sateenkaariperheille monin tavoin: keräämällä tietoa, tiedottamalla palvelusta ja kutsumalla sateenkaariperheitä asiakkaiksi esitteissä ja nettisivuilla.

Päivähoito

Sateenkaarivanhemmat hoitavat lapsiaan kunnallisessa päivähoidossa yhtä usein kuin suomalaiset lapsiperheet yleensä. Näyttäisi kuitenkin siltä, että perhevapaiden ohjaamana naisparien ydinperheiden lapsia hoidetaan eniten kotona. Sen sijaan sateenkaariperheet käyttävät muita perheitä useammin yksityisiä päivähoitopaikkoja.

Kaksi kolmasosaa sateenkaarivanhemmista koki saaneensa tukea päivähoidosta myös omaan vanhemmuuteensa. Pienestä vastaajajoukosta ei löytynyt tilastollisesti merkitsevää eroa sosiaalisten ja biologisten vanhempien välille tuen saamisessa, kuten ei muissakaan päivähoitoon liittyvissä kysymyksissä. Laadullinen analyysi tukee käsitystä, että päivähoidossa tunnistettiin helpoiten ydinperhemallin muotoiset naisparin ydinperheet ja neliapilaperheet, mutta silti naisparien ydin- ja uusperheiden vanhemmista kolmannes koki, ettei sateenkaariperheiden erityistarpeita: sateenkaariperhemuodon esittelyä osana monenlaisten lapsiperheiden kirjoa ja perinteisten sukupuoliroolien ylittämistä huomioitu päiväkodissa riittävästi osana lasten varhaiskasvatusta tai vanhempien ja henkilökunnan välistä vuorovaikutusta.

Päivähoitoa kuvaavissa avovastauksissa nousi selkeästi esille, että päivähoidon henkilökunnan ja sateenkaarivanhempien välillä tulisi olla parempi keskusteluyhteys. Myös vastuu sateenkaariperheiden erityistarpeiden huomioimisesta näytti olevan epäselvä. Vaikka sateenkaariperheiden vanhemmat veivät päiväkotiin esitteitä, se ei tarkoittanut, että heidän erityistarpeensa olisi huomioitu.

Toimenpide-ehdotukset:

- Päivähoidon henkilökunnan tulisi luoda toimivat käytännöt sille, miten sateenkaariperheiden erityistarpeet huomioidaan päiväkodissa, esimerkiksi isäin- ja äitienpäivän korttien määrässä, sateenkaariperheiden lasten ja vanhempien tukemisessa sekä perinteisen sukupuolijaon ylittävissä leikeissä.

– Henkilökunnan on otettava vastuu toimivasta vuorovaikutuksesta kotien kanssa. Henkilökunnan tulee rohkeasti keskustelemalla selvittää vanhempien kanssa, miten kunkin perheen kohdalla tulee toimia, esimerkiksi nimitetäänkö kahta naispuolista vanhempaa molempia äideiksi vai toista esimerkiksi vanhemmaksi.

– Ainoastaan lapsen perheen kasvatusperiaatteet ja perhemuodon huomioimalla päivähoitopaikka voi tukea lapsen tasapainoista kehitystä ja kotikasvatusta.

Koulu

Koululaisten sateenkaariperheet olivat sykyllä 2006 vielä pääosin uusperheitä ja yksinhuoltajaperheitä, joita olivat perustaneet aiemmissa heterosuhteissa lapsia saaneet lesboäidit (kaksi ensimmäistä lesboäitisukupolvea) ja homoisät (homoisien aiempi sukupolvi). Sateenkaariperheellisyydestä oltiin valmiita kertomaan koulussa ja vanhempainiltoihin osallistuttiin aktiivisesti. 55 % vastaajista piti perhemuotoaan hyvin tai melko tuttua luokan muiden lasten perheille. Kuitenkin vain puolet vanhemmista koki päässeensä osaksi muiden vanhempien yhteisöä.

Vastaajien kokemukset koulusta olivat pääasiassa myönteisiä, mutta mukaan mahtui myös huonoja kokemuksia, epäasiallista kohtelua ja suoranaista syrjintää. 21 % ei pitänyt keskustelua sateenkaari-

perhemuodostaan asiallisena. Opettajien tiedoissa sateenkaariperheiden erityistarpeista nähtiin puutteita. Vain 28 % vastaajista arvioi opettajan tuntevan sateenkaariperheiden lasten erityistarpeita. Sen sijaan 47 % uskoi opettajan todennäköisesti olevan halukas kohtaamaan niitä. Neljäsosa vastaajista tiesi opettajan käsitelleen perheiden moninaisuutta luokassa. Sen sijaan vain 7,5 % tiesi opettajan käsitelleen sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuutta luokassa. Biologiset vanhemmat ja vanhemmat, jotka ovat sekä biologisia että sosiaalisia vanhempia, olivat yleisesti tyytyväisempiä kouluun. Tämä liittyi erityisesti tukeen vanhemmuudelle, jota biologiset vanhemmat kokivat saaneensa huomattavasti enemmän kuin sosiaaliset vanhemmat.

Toimenpide-ehdotukset:

– Opettajien tulisi hankkia tietoa perheiden moninaisuudesta ja taitoja käsitellä perheiden moninaisuutta lasten/nuorten kanssa.

– Opettajalla tulee olla tieto jokaisen oppilaan elämäntilanteesta, jotta opetus tukee lapsen oppimista lapsilähtöisen pedagogiikan lähtökohdista ja jotta he voivat toteuttaa kodin ja koulun yhteistyötä (Opetussuunnitelman perusteet 2004).

– Jokaisella oppilaalla tulee olla oikeus oman perheen tunnistamiseen ja hyväksymiseen opettajan ja muiden oppilaiden taholta.

Lapsiperheiden oikeudelliset palvelut

Käräjäoikeudet ja lastenvalvojat - summittaisia huoltajuus- ja elatuspäätöksiä

Ei-synnyttäneistä sateenkaarivanhemmista 42 % (33) ei ollut millään juridisella tavalla vahvistanut suhdettaan lapsiinsa. Nuorimpiin kuuluvilla 20–24-vuotiailla vanhemmilla vanhemmuus oli huomattavasti harvemmin juridisesti millään tavoin vahvistet-

tu kuin vanhemmilla ikäryhmillä. Lähes kaikki (juridiset) naiset asuivat lastensa kanssa, kun miehistä vain vajaa viidennes tarjosi ensimmäisen kodin lapsilleen.

Tasan puolet kyselyyn vastanneista ilmoitti, et-

tä heidän perheessään on haettu oheishuoltajuutta sosiaaliselle vanhemmalle (50 %, 74⁷³). Kahdessa tapauksessa huoltajuutta ei oltu haettu viranomaisten antamien (osin virheellisten) tietojen perusteella. Sateenkaariperheiden huoltajuushakemuksia on käsitelty ainakin 10 kärjäoikeudessa kaikissa lääneissä Lapin lääniä lukuun ottamatta. Kärjäoikeuksien selvityspyynnöt ja päätökset vaihtelivat kunnittain ja työntekijöittäin. Kyselyn vastaajat toivoivat oikeusistuimilta ja niiden henkilöstöltä enemmän tietoa ja kykyä etsiä tietoa huoltajuuskysymyksistä sateenkaariperheissä. Eräs vastaaja ei ollut saanut kärjäoikeudesta mitään tietoa hakemuksen tekemisestä. Myös pitkistä (jopa puolen vuoden) käsittelyajoista valitettiin.

Sateenkaariperheiden kokemukset lastenvalvojan luona ovat negatiivisempia kuin minkään muun kyselyssä tutkitun palvelun kohdalla. Kuntien erilaiset käytännöt elatustuen myöntämisessä lapsille, joilla on yksi juridinen vanhempi (=elättäjä), aiheuttavat hämmennystä ja jopa kiistaa. Nykyisessä lainsäädännöllisessä tilanteessa lastenvalvojan ei ole mahdollista halutessaankaan toteuttaa tehtäväänsä lapsen todellisten etujen valvojana.

Synnyttäneistä äideistä 17 % (14) koki lastenvalvojan painostaneen heitä isyyden selvittämisessä. Lisäksi 11 % (8) kertoi lastenvalvojan yrittäneen selvittää isyyttä, vaikka he olivat ilmoittaneet lapsen saaneen alkunsa anonyymeilla sukusoluilla. Jopa 23 % (19) koki lastenvalvojan suhtautuneen heihin epäasiallisesti. Ero kokemuksissa eri paikkakuntien välillä on huomattava. Pääkaupungissa arviot ovat selvästi myönteisempiä kuin pienemmissä kaupungeissa. Sen sijaan kaikkein pienimmissä kaupungeissa ja kunnissa arviot ovat jopa parempia kuin pääkaupunkiseudulla.

Huoltaja ei ole elatusvelvollinen ellei hän ole myös juridinen vanhempi. Nykyisen tilanteen valli-

nessa naisparien ydinperheissä on aina vain yksi elatusvelvollinen suhteessa lapseen. Kaikki naisparien perheet eivät ole halunneet elatustukea. Toisaalta ne, jotka ovat olleet halukkaita ottamaan vastaan heille laillisesti kuuluvan etuuden, ovat monesti törmänneet kuntien ja yksittäisten lastenvalvojien keskenään vaihteleviin käytäntöihin ja tulkintoihin. Neljä äidin vastauksista (4 %) pystyy päättämään varmasti, että he eivät hakemuksestaan huolimatta ole saaneet elatustukea. Ristiriitaiset päätökset liittynevät Elatusturvalain 14.3§:n tulkintaeroihin. Kielteisten elatustukipäätösten osuus oli suurempi (50 %) niillä, jotka olivat kokeneet lastenvalvojan painostaneen isyyden selvittämiseen anonyymista luovuttajasta huolimatta. Tämän perusteella näyttäisi siltä, että ainakin näissä tapauksissa vihamielisesti naispariin suhtautuneet lastenvalvojat ovat todennäköisemmin antaneet kieltävän lausunnon elatustukipäätöksen tekemiseen.

Toimenpide-ehdotukset:

– Tuomioistuimilla tulisi olla tietoa erilaisten sateenkaariperheiden tilanteista ja aiemmin tehdyistä huoltajuuspäätöksistä, jotta ne osaisivat paremmin huomioida lapsen edun toteutumisen sateenkaariperheiden huoltajuuspäätöksissä.

– Elatustuen myöntämisessä tulisi olla valtakunnallisesti yhtenäinen, kaikille perheille ja vanhemmillemme yhdenvertainen käytäntö, jota varten tulisi laatia valtakunnalliset ohjeet elatustuen myöntämiseen.

– Lastenvalvojille tulisi järjestää täydennyskoulutusta siitä, miten tukea sateenkaariperheitä, vaikka lainsäädäntö ei aina annakaan siihen parhaita välineitä. Tässä täydennyskoulutuksessa tulisi huomioida se, miten hedelmöityshoitojen ja anonyymien sukusolujen avulla syntyneiden lasten vanhemmuus määräytyy juridisesti ja elatustuen myöntämisen periaatteet.

– Lastenvalvojien käytäntöihin tulisi kuulua myös neuvojen antaminen (sateenkaari)perheille siitä, miten voi tehdä aiesopimuksen ja keskustella yhteisen

⁷³ Prosenttiluvussa ei ole otettu huomioon lapsettomia vastaajia eikä yksin vanhempina toimivia naisia, joiden perheissä huoltajuutta ei voida hakea muille vanhemmille. Korjaamaton prosenttiluku olisi ollut 44 %.

lapsen saamiseen liittyvistä juridisista kysymyksistä perusteellisesti hyvissä ajoin.

- Oikeusaputoimintaa tulisi kehittää niin, et-

tä siellä osataan neuvoa sateenkaariperheitä testamenttien, aiesopimusten ja huoltajuushakemusten tekemisessä.

Perhevapaat työn ja perheen yhteensovittamisessa

Sateenkaariperheissä vanhemmuutta jaetaan useimmiten kahden samaa sukupuolta olevan biologisen ja sosiaalisen vanhemman kesken. Tämän johdosta sukupuolitettut perhevapaisiin liittyvät etuudet, kuten äitiys- ja isyysraha asettavat lähtökohtaisesti sateenkaariperheet ja niissä asuvat lapset epätasavarvoiseen asemaan. Yhdenvertaisuuslain vastaisesti Suomen hallituksen vuonna 2006 perhevapaisiin tekemissä muutosesityksissä ainoastaan ydinperhemallissa tunnistettaville rekisteröidyille pareille myönnettiin vanhempainvapaat, mutta ei avoliitossa eläville sosiaalisille vanhemmille tai moniapilaperheiden lapselle toisen kodin tarjoaville ”etävan-

hemmille”. Myöskään ydinperheessä vanhemmoivat miesparit, jotka eivät asu synnyttäneen äidin kanssa samassa kotitaloudessa, eivät saa synnytyslomaa, kuten eivät sosiaaliset äiditkään – edes naisparin rekisteröity puoliset. Vuonna 2006 tehdyn perhevapaauudistuksen jälkeenkin Suomen lainsäädäntö ei - perustuslainvastaisesti - tue sateenkaariperheiden vanhempien ja lasten perheyhteyttä lapsen syntymän yhteydessä eikä avoliitossa tai moniapilaperheessä elävien vanhempien ja lasten perheyhteyttä. Sateenkaariperheitä puuttuvat perhevapaa-oikeudet korjaisi osittain lapsen sosiaalisen vanhemman vahvistaminen juridiseksi vanhemmaksi.

Syrjintä

Kaikilla kansalaisilla tulisi olla yhdenvertainen oikeus sosiaaliturvaan ja terveydenhuoltoon yhdenvertaisuuslain (HE 44/2003) ja perustuslain 2. luvun 19 §:n mukaan, jossa sanotaan, että (K)ansalaisilla on oikeus sosiaaliturvaan ”työttömyyden, sairauden, työkyvyttömyyden ja vanhuuden aikana sekä **lapsen syntymän** ja huoltajan menetyksen perusteella. Perustuslain 2. luvun 19 §:n mukaisesti julkisen vallan on turvattava, ”**jokaiselle riittävät sosiaali- ja terveyspalvelut ja edistettävä väestön terveyttä**”. Kun lisäksi yhdenvertaisuuslain 6§:n mukaan ”**ketään ei saa syrjiä** iän, etnisen tai kansallisen alkuperän, ... **seksuaalisen suuntautumisen** tai muun henkilöön liittyvän

syyn perusteella”, sosiaali- ja terveyspalvelujen tarjoaminen sateenkaarivanhemmille ja -perheille on lakiin kirjattu velvoite.

Yhdenvertaisuuslain välillisen syrjinnänkiellon seurauksena sateenkaariperheitä tai -vanhempia ei saa myöskään asiakastilanteissa kohdella ”epäsuotuisammin kuin jota kuta muuta” (välitön syrjintä) tai ”näennäisesti puolueettoman päätöksen, perusteen tai käytännön (kautta) saattaa ... epäedulliseen asemaan muihin vertailun kohteena oleviin” – esimerkiksi heteroydinperheisiin nähden (välillinen syrjintä). Perustuslain 2. luvun 19§:n mukaan: ”Julkisen vallan on myös **tuettava perheen ja muiden lapsen**

huolenpidosta vastaavien mahdollisuuksia turvata lapsen hyvinvointi ja yksilöllinen kasvu.” Käytännössä perustuslaki ja yhdenvertaisuuslain syrjintäkielto tarkoittavat sitä, että sosiaali- ja terveyspalvelujen asiakaskäytäntöjen on oltava sellaisia, että ne **tukevat yhdenvertaisesti kaikenlaisia perheitä** ja myös lasten kaikkien vanhempien mahdollisuuksia, sekä sosiaalisten että biologisten vanhempien ja ”muiden lapsen huolenpidosta vastaavien mahdollisuuksia turvata lapsen hyvinvointi” (PL 2. L 19 §).

Syrjitäänkö sateenkaariperheitä sosiaali- ja terveyspalveluissa?

(Ilmoittautumisen vastaanottanut kättilö sanoi, että saatamme aiheuttaa ahdistusta muille ryhmäläisille, jos esiinnyimme avoimesti naisparina valmennuksessa ja ehdotti, että minä voisin tulla lapsen isän kanssa valmennukseen, vaikka tämä ei ollut osallistumassakaan synnytykseen.) Otimme yhteyttä tämän kokemuksen vuoksi ko.osaston johtajaan, meitä kaltoin kohdelleen kättilön esimiehien ja hän otti asian todella vakavasti ja hoiti tilanteen jatkokesittelyn esimerkillisesti. (kolmiapilaperhe, synnytysvalmennus, pääkaupunkiseutu)

Vastaajista 19 % (32) ilmoitti, että heillä oli syrjintäkokemuksia ”osaan palveluista liittyen” ja kolme vanhempaa (2 %) ilmoitti, että heitä oli syrjitty kaikissa heidän käyttämässään palveluissa. Sosiaali- ja terveyspalveluissa, joihin asiakkaat tulevat usein saamaan apua, on syytä miettiä, mistä nämä syrjintäkokemukset johtuvat. Vastaajista 7 % ei osannut sanoa, oliko heitä syrjitty palveluissa, koska he eivät usein tiedäneet, miten muita asiakkaita kohdeltiin. Lukuunottamatta hedelmöityshoitoklinikoita, ydinperheen muotoa toistavissa naisparien perheissä vanhemmoivat olivat joutuneet vähemmän todennäköisesti syrjityiksi (13 %) kuin moniapilaperheiden sateenkaarivanhemmat (25 %; 4/16:sta) ja etävanhemmat, joista jopa 50 % (3/6:sta) oli kokenut tullessa syr-

jityiksi osassa palveluita. Myös monimuotoisten perheiden, jotka eivät sopineet kyselyn perhemuotojen kategorioihin, vanhemmista 33 % (6/18:sta), yksinhuoltajaaideista kolme (33 %) ja myös miesparien ydinperheiden vanhemmista yksi (33 %) oli joutunut syrjityksi osassa palveluita. Sen sijaan lapsettomista naispareista jopa 44 % (4/9:stä) koki joutuneensa syrjityksi osassa palveluita. Kaikista vastaajista 23 % (N 151) oli selvittänyt etukäteen joidenkin palvelujen ennakkoluuloisuutta. Erityisesti ne, joilla oli ollut syrjintäkokemuksia, ja 33 % (24) naisparien perheiden vanhemmista sekä kaksi (40 %) etävanhemmista, kaksi (25 %) lapsettomista naispareista oli etukäteen selvittänyt keskimääräistä useammin joidenkin palvelujärjestelmien ennakkoluuloisuutta.

Edellä kuvattuja tuloksia yhdessä palvelupaikkojen tarkemman analyysin kanssa voidaan pitää luotettavina. Palvelupaikkojen laadullisen analyysin perusteella näyttää siltä, että ydinperhemuotoa toistavat naisparien perheiden vanhemmat näyttävät paremmin istuvan kuin etävanhemmat, moniapilaperheiden ja yksinhuoltajaperheiden vanhemmat sosiaali- ja terveyspalvelujen lapsiperheiden asiakkaille luotuihin positioihin, jotka kuitenkin vielä 2000-luvun alussa oli luotu heteroydinperhemallin mukaan. Mutta se, että noin viidesosa vastaajista oli kokenut joutuneensa syrjityksi ainakin osassa palveluita, on huolestuttavaa. Syrjinnän selityksenä näyttää edelleenkin olevan se, että lapsiperheiden palvelut on suunniteltu heteroydinperhemallin mukaan, eivätkä ne sellaisenaan sovellu sateenkaariperheille. Äitiyshuollossa vielä 2000-luvun alussa oletuksena oli heteroydinperhemalli ja se, että kaikki raskaana olevat naiset olivat tulleet raskaaksi heterokontaktin kautta (Kuosmanen 2007). Sosiaali- ja terveyspalvelujen asiakaskäytäntöjen perhemallit eivät näytä monipuolistuneen vuoteen 2006 mennessä.

Mistä sateenkaarivanhemmat saavat tukea vanhemmuudelle

Kun lähes viidennes koki tulleen syrjityksi osassa palveluita ja kun laadullinen analyysi osoittaa, etteivät palvelupaikkojen asiakaskäytännöt kohtaa kaikenlaisten sateenkaariperheiden tarpeita, on ymmärrettävää, että sateenkaariperheiden vanhemmat eivät kovinkaan usein kokeneet saaneensa hyvinvointipalveluista tukea vanhemmuudelleen. Esimerkiksi vain 48 % kouluikäisten vanhemmista koki saaneensa koulusta tukea vanhemmuuteensa. Tämä jakautui vielä niin, että sosiaalisista vanhemmista tukea koki saaneensa vain 25 %. Myös transvanhempien oli ollut vaikeaa saada tukea vanhemmuudelleen transprosessin aikana.

Vastaajilta kysyttiin erikseen, mistä kaikkialta he kokivat saaneensa tukea vanhemmuuteensa. Tähän avokysymykseen oli vastattu monipuolisesti ja useampia vanhemmuuden tuen tahoja pohtien. Ehdoton enemmistö vastauksista liittyi erilaisiin läheisiksi luettaviin ihmisiin. Kaikista useimmin mainittiin ystävät, joilta 82 vastaajaa kertoi saaneensa tukea vanhemmuuteensa. Seuraavaksi useimmiten mainittu vanhemmuuden tuen lähde, oma puoliso, on mainittu 33 vastauksessa. Heterodydinperhenormista poikkeaminen luultavasti aiheuttaa sen, että ystävien ja samassa tilanteessa olevien vertaistuki korostuu lähtöperheeltä saadun tuen kustannuksella.

Lähtöperheen jäsenistä vanhemmuuden tuen tahoina mainittiin omat vanhemmat (30 kertaa), oma äiti (17), sisarukset (16), puolison vanhemmat ja suku (13) sekä isovanhemmat (6). Lähtöperheen

jäseniin viitattiin paljon harvemmin kuin ystäviin ja omaan puolisoon.

Hyvinvointipalveluista mainitaan vain muutamia vanhemmuuden tuen lähteinä ja nekin vain muutamissa vastauksissa. Äitiyshuolto kokonaisuudessaan saa eniten mainintoja (16). Muiden palveluiden osalta on vain 14 mainintaa, jotka sisältävät terapeutteja, perheneuvontaa, vertaistuen eri muotoja ja muun muassa lapsen koulun. Lisäksi 13 vastaaja oli saanut tukea vanhemmuuteensa keskustelupalstoilta, kirjallisuudesta tai lehdistä.

Trans-vanhempien perheissä elävät vastaajat saivat tukea vanhemmuuteen eniten puolisoilta, seuraavaksi ystävilta ja muilta trans-yhteisöön kuuluvilta. Palvelun tarjoajista transvanhemmat saivat eniten tukea Trans-tukipisteestä, lisäksi mainittiin kerran sateenkaariperheiden yhteisö, päivähoito ja lastenneuvola. Trans-lomakkeella kyselyyn vastanneista ja synnytysvalmennukseen osallistuneista huomattava osa oli erityisen tyytymätön sukupuolitettuun synnytysvalmennukseen.

Sateenkaariperheiden oma järjestö Sateenkaariperheet ry oli monelle vastaajalle vanhemmuuden tuen lähde. Suurin osa järjestön merkitystä arvioineista koki yhdistyksen toiminnalla olleen omalle vanhemmuudelle hyvin suuren merkityksen. Osa koki, että yhdistyksen toiminta oli tärkein tai jopa ainoa tuki vanhemmuudelle. Transvanhemmille taas merkittävin tuen lähde oli Trans-tukipiste.

Meidän lapset kaikkien agendalle! – yhteistyötä järjestöjen kesken

Lähes kaikki vastaajat olivat arvioineet sateenkaari-perheiden oman järjestön Sateenkaariperheet ry:n toiminnan merkitystä itselleen. Vain harva (alle 10) totesi, ettei toiminnalla ole juuri ollut merkitystä. Muiden vastaajien arviot vaihtelivat melko merkittävästä äärimmäisen merkittävään. Tärkeintä oli käytännön tietojen saaminen byrokratiasta ja palveluista, kokemus tuen saamisesta omaan vanhemmuuteensa, kokemus turvallisesta paikasta, jossa voi olla omaa perheenään vapautuneesti sekä erityisesti lasten tutustuminen toisiin lapsiin, joiden vanhemmat kuului- vat sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin.

Sateenkaariperheiden lisäksi vastaajat olivat käyttäneet erityisesti Mannerheimin lastensuojelu- liiton palveluita. Muita useamman kerran mainittu- ja palveluntarjoajia olivat evankelis-luterilaiset seura- kunnat, Väestöliitto, Seta ja Yksin- ja yhteishuoltajat ry. Yksittäisiä mainittuja järjestöjä olivat Sexpo, Hel- singin monikkoperheet, Folkhälsan, Pelastusarmeija, Pienperheyhdistys ja Lystileikki.

Toimenpide-ehdotukset:

- Järjestötyössä ja vertaistoiminnassa tulisi huo- mioida paremmin erityisesti nuorten perheiden avuntarve asiakirjojen tekemisessä (huoltajuus, tes- tamentti ja aiesopimus).

- Lasten ja perheiden kanssa toimivien järjestö- jen tulee ottaa huomioon perheiden moninaisuus.

- Seta ja Sateenkaariperheet ry eivät kyke- ne turvaamaan kaikkien sateenkaariperheissä elä- vien tuhansien lasten hyvinvointia ja palveluita. Se- tan Sateenkaariperhetyön projekti kutsuukin kaikkia talkoisiin mukaan. Sateenkaariperhetyön projek- tin tavoitteena on, että sateenkaariperheiden lap- set (sekä seksuaalivähemmistöihin kuuluvat nuoret ja sukupuoli- vähemmistöihin kuuluvat nuoret ja lap- set) on otettava huomioon kaikkialla: Meidän lapset kaikkien agendalle!

- Trans-tukipisteen näkökulmasta tärkeää olisi puhua (sukupuolettomasti) vanhemmuudesta suku- puolittettujen vanhemmuuden positoiden äitiyden ja isyyden ohella myöskin lapsiperheille suunnatus- sa palveluissa: äitiysneuvolassa, synnytysvalmennuk- sessa, päivähoitossa ja koulussa

- Tärkeää olisi myös tiedon lisääminen sosiaa- li- ja terveyspalvelujärjestelmässä sukupuolen mo- ninaisuudesta ja sen liittämisestä keskusteluihin su- kupuolen tasa-arvosta: sukupuoli ei tarkoita vain "miehiä" ja "naisia"

Toimenpide-ehdotuksia lainsäädäntöön

Sateenkaariperhe-kyselyyn syksyllä 2006 vastanneista sateenkaarivanhemmista 98 piti perheen sisäisen adoptio-oikeuden säätämistä kiireellisimpänä tai toiseksi kiireellisimpänä lakiuudistuksena. Monikaan vastanneista ei tarkentanut, kuinka monelle vanhemmalle adoptio-oikeus tulisi myöntää. Monet oletettavastikin toivoivat, että se myönnettäisiin ensisijaisesti nais- ja miespareille. Sateenkaariperhe-kyselyyn vastanneiden vanhempien mielestä kaikkein kiireellisimpiä lakiuudistuksia olivat tärkeysjärjestyksessä:

1. perheen sisäinen adoptio-oikeus
2. avara hedelmöityshoitolaki (tuli voimaan 1.9.2007)
3. vanhempainvapaat ja vanhempainraha sosiaalisille vanhemmille (voimassa rekisteröidyille pareille 1.1.2007 lähtien)
4. perheen ulkoinen adoptio-oikeus
5. moniapila- ja uusperheiden lapsille oikeus useampaan kuin kahteen juridiseen vanhempaan⁷⁴

⁷⁴ Näiden lisäksi useita mainintoja saivat seuraavat tavoitteet: 1. hedelmöityshoidot myös miehille 2. avioliitto-oikeus, jota osa ehdotti sukupuolettomaksi laiksi 3. lapsille perimysoikeus myös sosiaaliseen vanhempaansa 4. lapsille tapaamisoikeudet sosiaaliseen vanhempaan ja sisaruksiin 5. perhevapaat myös eri kotitaloudessa asuvalle isälle/asuville isille.

⁷⁵ Suomessa vahvistettiin vuonna 2005 vain 51 alaikäisen suomalaissyntyisen lapsen vanhemmuussuhde yhden vanhemman adoptiolla. Näistä huomattava osa on niin sanottuja perheen sisäisiä adoptioiteja (Väestönmuutokset 2005 (2006), sivut 21, 162). Perheen sisäisen adoption mahdollistuminen rekisteröidyssä parisuhteessa lisäisi perheen sisäisiä adoptioita huomattavasti koko maassa myös pitkällä aikavälillä.

Kyselyyn vastanneista 76 % (103) käyttäisi perheen sisäisen adoption mahdollisuutta hyväkseen lainsäädännön sen salliessa. Ydinperhemuotoisista perheistä 97 % (73) käyttäisi mahdollisuutta.⁷⁵ Koska kyselyyn vastanneista yli puolet oli vanhempien parisuhteelle perustuvia ydin- ja uusperheitä, voikin tästä päätellä, että perheen sisäinen adoptio näyttäisi tarjoavan lainsäädännöllistä parannusta ainoastaan näiden perheiden asemaan. Moniapilaperheiden vanhempien ja lasten suhteiden turvaaminen jäisi edelleen perheen sisäisessä adoptiossa turvaamatta. Kyselyn tuloksista nousevien ongelmien ratkaisemiseksi ehdotamme lopuksi seuraavia periaatteita ja tavoitteita perhelainsäädännön uudistamiselle:

1. Lainsäädännön keskeisenä periaatteena tulisi olla, että sosiaaliset ja biologiset vanhemmat voivat toimia tasaveroisesti juridisesti vahvistettuina vanhempina riippumatta vanhempien sukupuolesta (nais- ja miesparit) tai lukumäärästä (moniapilaperheet).

2. Lainsäädännön tavoitteena tulisi olla lapsen etu, ennen kaikkea lapsen elatussuhteiden vahvistaminen sekä lapsen ja vanhemman välisten suhteiden jatkumisen turvaaminen, ei parisuhtenormatiivisuuden ylläpito parisuhteen rekisteröinti –ehtoja asettamalla. Lainsäätäjän ei tulisi koskaan asettaa perustuslain ja yhdenvertaisuuslain vastaisesti perhe- tai parisuhde-muotoon liittyvää ehtoa lapsen elatuksen turvaamisen ja perhesuhteiden jatkumisen juridisen turvaamisen edelle.

3. Sosiaaliselle vanhemmalle ja moniapilaperheiden sosiaalisille vanhemmille (monikossa) tulisi säätää vanhemmuuden vahvistamislaki, jonka mukaan he voisivat - muiden vanhempien ja yli 12-vuotiaan lapsen suostumuksella - halutessaan tunnustaa sosiaalisen vanhemmuuden. Laki vanhemmuuden tun-

nustamisesta tulisi siis irrottaa parisuhteen rekisteröimisestä lapsen muiden vanhempien kanssa, samaan tapaan kuin lapsen isyys selvitetään ja tunnustetaan irrallaan siitä, onko isä avio- tai avoliitossa lapsen biologisen äidin kanssa

4. Adoptio-oikeutta säädettäessä tulee huomioida lasten suhde myös aiempiin sosiaalisiin vanhempiinsa siten, että lapsen ja hänen kanssaan samassa taloudessa asuneen ja häntä hoitaneen sosiaalisen vanhemman suhde voidaan vahvistaa lapseksi ottamisella.

5. Perhevapaiden tulisi olla vanhempainvapaista lähtien selkeämmin lapsikohtaisia, jolloin vapaiden käytöstä ei tarvitsisi rajata pois vanhempia ja perhemuotoja, jotka eivät ole järjestäneet perhesuhteitaan parisuhteenormatiiviseen heterodyninperhemalliin. Sosiaalisten vanhempien tulisi voida myös saada isyyslomaa vastaavaa synnytyslomaa.

Perhevapaiden työntakustannukset tulisi jakaa tasaa kaikkien työntajien kesken. Samalla tavalla kuin heteroperheillä avoliitto riittää, myös **sateenkaari-perheillä perhevapaa-oikeuteen tulisi riittää asuminen samassa kotitaloudessa lapsen kanssa perhevapaan ajan.** Mutta myös lapsen toisessa kodissa asuvien vanhempien tulisi voida käyttää joustavasti perhevapaita.

6. Vanhaa lakia lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta tulisi soveltaa sosiaalisten vanhempien, oheishuoltajien ja lapselle muiden tärkeiden aikuisten ja lapsen tapaamisen jatkuvuuden turvaamiseen erotilanteissa. Moniapilaperheiden sosiaalisille vanhemmille tulisi myös myöntää yhteishuoltajuuspäätöksen yhteydessä huoltajuus siten, että samassa päätöksessä kaikki vanhemmat vahvistettaisiin lapsen tasa-arvoi-

siksi huoltajiksi. **Lakia tulisi myös korjata siten, että tuomioistuimille annettaisiin mahdollisuus vahvistaa tapaamisoikeus lapsen ja sosiaalisen vanhemman välille, jos se on lapsen edun mukaista.**

7. Lakiin rekisteröidystä parisuhteesta tulisi liittää vanhemmuusolettama, jonka mukaan suhteeseen syntyvän tai adoptoidun lapsen vanhempia ovat automaattisesti rekisteröidyt puoliset yhdessä.

8. Yhdenvertaisuuslakia tulisi uudistaa siten, että seksuaalinen suuntautuminen, sukupuoli-identiteetti ja sukupuolen ilmaisu huomioitaisiin erityisinä syrjintäperusteina, jotka kuuluisivat sekä vähemmistövaltuutetun että tasa-arvovaltuutetun toimialoihin, joiden toimistot olisi syytä yhdistää moniperustaisen syrjinnän huomioimiseksi.

LIITTEET

Liite 1. Kuvio- ja taulukkoluetelo

Kuvio 1: Mies- ja naisvastaajien ikäjakauma	22
Kuvio 2: Vastaajat kotikunnan asukasluvun mukaan	26
Kuvio 3: Vastaajat ylimpien suoritettujen tutkintojen mukaan	27
Kuvio 4: Bruttotulot tuloluokittain sukupuolen mukaan	29
Kuvio 5: Kaikki sateenkaariperheet perhetyypeittäin	40
Kuvio 6: Sateenkaariperhetyyppien osuudet	41
Kuvio 7: Monimuotoiset perheet	42
Kuvio 8: Perheneuvontapalveluiden käyttöaste sateenkaariperheiden keskuudessa asuinpaikan koon mukaan	59
Kuvio 9: Perheneuvontapalveluiden käyttöaste perhemuodoittain	59
Kuvio 10: Oliko suhde lapsiin jotenkin vahvistettu ei-synnyttäneillä	75
Kuvio 11: Lasten asuminen suhteessa vastaajaan	76
Kuvio 12: Huoltajuushakemuksia vuosittain	79
Kuvio 13: Tyytyväisyys lastenvalvojaan alueittain summamuuttujan arvon mukaan	85
Kuvio 14: Elatustukipäätösten myönteisyys sukupuolen ilmaisen ja seksuaalisen identiteetin mukaan	88
Kuvio 15: Aiesopimuksen sitoneiden osuus vanhemmaksi tuloiän mukaan	90
Kuvio 16: Omaisuustestamentin rekisteröidyn puolison juridiselle lapselle latineiden osuus ikäryhmittäin (lkä nyt) ja vanhemmaksi tuloiän mukaan	92
Kuvio 17: Omaisuustestamentin puolison biologisen lapsen hyväksi latineiden osuus eri ryhmissä niiden joukossa, joita tilanne koskee	93

Taulukko 1: Asioiminen parisuhde-terapiassa tai perheneuvontapalveluissa	58
Taulukko 2: Tyytyväisyyttä kouluun mittaavan summamuuttujan arvot vanhemmuusaseman perusteella	71
Taulukko 3: Tuen saamisen kokemus vanhemmuusaseman perusteella	71
Taulukko 4: Väitelauseet lastenvalvojasta	83
Taulukko 5: Tyytyväisyys lastenvalvojaan alueittain summamuuttujan arvon mukaan	84
Taulukko 6: Tyytyväisyys juridisen vanhemmuusaseman mukaan	85
Taulukko 7: Aiesopimuksessa sovittujen seikkojen mainintoja perhetyypeittäin	91

Liite 2. Aineiston käsittely ennen analyysiä

Sukupuoli

Vaihdettiin yksi mies muiden vastausten perusteella naiseksi. Kaikista muista hänen vastauksistaan kävi ilmi, että hän oli nainen. Hän ilmoitti esimerkiksi elävänsä naisparin perheessä, rekisteröidyssä parisuhhteessa ja synnyttäneensä lapsen. Ainoaksi aineiston luotettavuuden kannalta mahdolliseksi vaihtoehdoksi jäi korjata vastaajan sukupuoli naiseksi, koska miesten joukossa hänen vastauksensa olisi vääristänyt lukumäärältään melko pienen miesjoukon vastauksia. Hänen avovastauksiaan ei voinut myöskään tulkita siten, että hän olisi korjannut sukupuoltaan.

Sateenkaariperheeseen syntyneet

Kyselyssä kysyttiin sateenkaariperheeseen syntyneiden lasten syntymävuosia. Osasta vastauksia kävi ilmi, että kysymyksessä ilmoitetut lapset olivat syntyneet sateenkaariperheen sijaan heteroparisuh-

teessa. Näissä tapauksissa kyseessä olevien lasten syntymävuodet jätettiin huomioimatta. Toisissa analyseissa tarkasteltiin kaikkia perheissä eläviä lapsia, alkuperästä riippumatta

Rekisteröity parisuhde

Huomioitiin vain vastaukset kyllä ja ei, syyt jätettiin huomiotta. Rekisteröityä parisuhdetta koskevaan kysymykseen oli mietitty valmiita vastausvaihtoehtoja selitykseksi sille, miksi vastaaja ei ollut rekisteröidyssä parisuhteessa. Vaihtoehtoina olivat "en, koska olen parisuhteessa vastakkaisen sukupuolen kanssa", "en, koska en halua", "ei parisuhdetta samaa sukupuolta olevan kanssa" ja "rekisteröisin, jos minulla olisi vakava parisuhde". Käytännössä nämä vaihtoehdot osoittautuivat riittämättömiksi. Moni vastaaja huomautti, että syitä jättää parisuhde rekisteröimättä voi olla myös monia muita. Suhde voi olla vakava, mutta vasta sen verran tuore, ettei suhteen virallistaminen vielä ole ajankohtaista. Yhdessä on myös voitu elää jo vuosia, mutta suhdetta ei ole kiireisen arjen keskellä vain ehditty rekisteröimään. Kaikki eivät välttämättä pidä rekisteröitymistä tärkeänä, vaikka suhtautuvatkin rekisteröitymiseen periaatteessa positiivisesti. Vastausvaihtoehtojen riittämättömyydestä johtuen aineistosta ei ole mahdollista tutkia parisuhteen rekisteröimättä jättämisen syitä. Voi vain todeta vastaajan joko rekisteröineen tai jättäneen rekisteröimättä parisuhteensa. Rekisteröimättömyyden syistä ei tämä aineisto anna riittävää tietoa.

Joissain palveluissa asiointikerrat

Joidenkin palveluiden asiointikertojen määrää tutkittiin avovastauksilla. Alkuperäisen muuttujan viereen tehtiin uusi muuttuja, johon siistittiin alkuperäisen muuttujan tiedot. "En muista, olisikohan ollut, ehkä jotain..."-tyyppiset sanalliset vastaukset karsittiin pois, ja jäljelle jätettiin vain numeeriset vastaukset.

Kokemuksia eri palveluissa mittaavat väitelausepatteristot

Kokemuksia eri palveluissa tutkittiin pyytämällä vastaajia arvioimaan useita väitelauseita. Vastausvaihtoehtojen "vastaa huonosti, vastaa melko huonosti, en osaa sanoa, vastaa melko hyvin ja vastaa hyvin" vastaukset numeroitiin arvoilla 1 – 5. Summamuuuttujissa arvot käännettiin tarvittaessa, jotta muuttujat olisivat kuvanneet samansuuntaisia asioita.

Liite 3. Järjestöjä ja toimijoita sateenkaariperheasioissa

www.seta.fi/perheprojekti (Sateenkaariperhetyön projekti)

www.seta.fi/rainbow (Sateenkaariperheet ry)

www.transtukipiste.fi (Setan Transtukipiste)

www.trasek.net (sukupuolivähemmistöjen potilasjärjestö Trasek)

www.minna.fi/tietokanta (Minna-portaalin asiantuntijatietokanta)

www.unicef.fi/lapsen_oikeuksien_julistus

www.yhdenvertaisuus.fi

www.ihmisoikeudet.net

regnbagsfamiljer.wordpress.com (Ruotsin Sateenkaariperheet)

www.familypride.org (Yhdysvaltojen "Sateenkaariperheet")

www.colage.org (Yhdysvaltalainen järjestö sateenkaariperheiden lapsille ja läheisille)

gender-id.com/TSInfo/Family/NeedsOfChildren.htm (perheterapeutti Cynthia Youngin artikkeli transihmisten lasten tuen tarpeista)

LÄHTEET

Aineisto: Lait

Laki lasten päivähoidosta (36/1973; 1342/2006)
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1973/19730036>

Isyyslaki (700/1975; 351/1980; 367/1983; 568/1998; 927/2002; 379/2005; 959/2006; 1238/2006) <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1975/19750700>

Laki lapsen elatuksesta (704/1975)
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1975/19750704>

Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (361/1983)
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1983/19830361>

Laki lapseksi ottamisesta (153/1985)
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1983/19830361>

Laki kotihoidon ja yksityisen hoidon tuesta (1128/1996; 1342/2006)
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1996/19961128>

Perustuslaki (731/1999)
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731>

Laki rekisteröidystä parisuhteesta (950/2001)
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2001/20010950>

Laki transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta (563/2002)
<http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2002/20020563>

Yhdenvertaisuuslaki (21/2004)
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2004/20040021>

Työsopimuslaki (55/2001; 533/2006)
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2001/20010055>

Laki hedelmöityshoidoista (1237/2006)
<http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2006/20061237>

Sairausvakuutuslaki (1224/2004; 1342/2006)
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2004/20041224>

Lakiesitykset:

HE 3/2006: Hallituksen esitys Eduskunnalle laeiksi hedelmöityshoidoista ja isyyslain muuttamisesta
<http://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/2006/20060003>

HE 44/2006: Hallituksen esitys Eduskunnalle laeiksi työsopimuslain 4 luvun ja merimieslain muuttamisesta <http://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/2006/20060044>

HE 112/2006: Hallituksen esitys Eduskunnalle vanhempainpäivärahoja ja työnantajakustannusten korvaamista koskevan lainsäädännön muuttamisesta
<http://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/2006/20060133>

Elektroniset lähteet:

Helsingin yliopiston tutkimuseettiset ohjeet. Haettu 12.9.2007 <https://portal-09.it.helsinki.fi/download/2000000045930/Tutkimuseettiikka%20HY%2019.4.2007.pdf>

Kuntatiedon keskus, Lasten päivähoito, Kunnat.net. Haettu 16.9.2007 http://www.kunnat.net/k_peruslistasivu.asp?path=1;29;353;10336;49069

Kuvio ensimmäisen avioliiton solmineiden ja ensisynnyttäjien keski-ikä muutoksista vuosina 1981 – 2005. http://www.tilastokeskus.fi/til/synt/2005/synt_2005_2006-05-05_kuv_004.html

Perheasiain keskusten asiakasmäärät. <http://www.evl.fi/kkh/to/kpk/kpk5.html>. Haettu 13.8.2007

Seta-ajankohtaista: 21.5.2007: Valtaosa suomalaisista parantaisi rekisteröidyn parin lapsen asemaa lainsäädännöllä. Haettu 20.6.2007. <http://seta.fi/>

Sosiaali- ja terveysministeriö: Lasten päivähoito ja varhaiskasvatus. Haettu 16.9.2007.
<http://www.stm.fi/Resource.phx/vastt/perhe/prlas/index.htm>

Stakes: Lapset kunnan järjestämässä päivähoi-
dossa 2002–2005. Haettu 1.11.2007 [http://vart-
tua.stakes.fi/FI/Varhaiskasvatuspalvelut/tilastoja/
Lapset+kunnan+paivahoidossa.htm](http://vart-
tua.stakes.fi/FI/Varhaiskasvatuspalvelut/tilastoja/
Lapset+kunnan+paivahoidossa.htm)

Stakes: Lapset päivähoitossa 1997–2005.
Haettu 16.9.2007. [http://varttua.stakes.fi/NR/
rdonlyres/52517230-7537-423C-A694-CF1F6F-
F8D9D9/0/paivahoito_tilastot_19972005.pdf](http://varttua.stakes.fi/NR/
rdonlyres/52517230-7537-423C-A694-CF1F6F-
F8D9D9/0/paivahoito_tilastot_19972005.pdf)

Tilastokeskus: Lapsiperheet tyypeittäin äidin/ysin-
huoltajaisän iän mukaan 2006. Haettu 28.6.2007
[http://www.tilastokeskus.fi/til/synt/2005/
synt_2005_2006-05-05_kuv_004.html](http://www.tilastokeskus.fi/til/synt/2005/
synt_2005_2006-05-05_kuv_004.html)

Tilastokeskus: Perheet tyypeittäin 1950–2006.
Haettu 28.6.2006 [http://www.stat.fi/til/perh/2006/
perh_2006_2007-05-31_tau_002.html](http://www.stat.fi/til/perh/2006/
perh_2006_2007-05-31_tau_002.html)

Vuori, Eija ja Gissler, Mika (2006) Synnyttäjät, syn-
nytykset ja vastasyntyneet 2005. Suomen viral-
linen tilasto. Terveys 2006. STAKES tilastotiedo-
te 2006:18. Haettu 20.6.2007 [http://www.stakes.
fi/NR/rdonlyres/8D44B3BE-C556-4AE1-8E53-
BD392CFA6481/0/Tt18_06_ok.pdf](http://www.stakes.
fi/NR/rdonlyres/8D44B3BE-C556-4AE1-8E53-
BD392CFA6481/0/Tt18_06_ok.pdf)

Väestöliitto: kotisivut. Haettu 11.7.2007.
<http://www.vaestoliitto.fi/jarjesto/>

Painamattomat lähteet:

Suikkari, ylläkäkäri, Väestöliitto, puhelinkeskustelu
6.2.2003

Kirjallisuus

Anttonen, Anneli (2003) Lasten hoidon kak-
si maailmaa. Kirjassa Forsberg, Hannele & Nätkin,
Ritva (2003) (toim.) Perhe murroksessa. Kriittisen
perhetutkimuksen jäljillä. Helsinki; Gaudeamus.

Bergman, Solveig (2004) Collective Orga-
nizing and Claim Making on Child Care in Norden:
Blurring the Boundaries between the Inside and the
Outside. Social Politics Vol 11:2: 217-246.

Butler, Judith (2004) Is Kinship Always Already
Heterosexual? Kirjassa Butler, Judith (2004) Undo-
ing Gender. London and New York; Routledge

Gottberg, Eva (2005) Perhesuhteet ja lain-
säädäntö. Turku: Turun yliopisto, oikeustieteellinen
tiedekunta.

Jaakkola, Magdalena (2001) Suomalaisten
suhtautuminen homoseksuaaleihin. Janus 2001:9(3),
189–210.

Jämsä, Juha (2005) Isä, joka on homo – ho-
momiehen perhe ja vanhemmuus. Seta-julkaisuja
16. Helsinki: Seta ry.

Haataja, Anita (2005) Äidit ja isät työmark-
kinoilla 1989–2002/2003. Sosiaali- ja terveysminis-
terion selvityksiä 2005:29. Helsinki; Sosiaali- ja ter-
veysministeriö.

Haataja, Anita (2006) Naisten väliset tuloerot
kasvussa: Lisää valinnanmahdollisuuksia vai määrätie-
toisempaa tasa-arvopolitiikkaa? Kirjassa Moring, An-
na (toim.) (2006) Sukupuolen politiikka. Naisten ää-
nioikeuden 100 vuotta Suomessa. Helsinki; Otava

**Harju, Hanna, Lindberg Päivi, Välimäki
Anna-Leena (2007).** Päivähoidon hallinto kun-
nissa 2006. Raportteja 9/2007. Stakes.

**Kartovaara, Leena & Sauli, Hannele
(2000)** Suomalainen lapsi. Suomen virallinen tilas-
to. Väestö 2000:7. Tilastokeskus. Helsinki.

Kuosmanen, Paula (1996) Lesboäitiys-
diskursiivisesti mahdollon positio modernissa suku-
puolijärjestelmässä. Kirjassa Silius, Harrie & Wrede,
Sirpa (toim.) Moderskap och reproduktion. Möj-
ligheter och marginaler. Publikationer från Institut
för kvinnoforskning vid Åbo Akademi nr 9. Arbet-
srapporter: Åbo Akademis tryckeri.

Kuosmanen, Paula (2000) Äitien ja lesbojen
arkipäivän tilanteita. Performatiivis-diskursiivinen tar-
kastelu. Naistutkimusraportteja 2000:1. Tasa-arvoasi-
ain neuvottelukunta: Sosiaali- ja terveysministeriö.

Kuosmanen, Paula (2002) Lesbovanhem-
pien taktikat, perhe-esitykset ja sukupuolityy-
lit työmarkkinoilla. Kirjassa Lehtonen, Jukka (2002)
Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt työelämässä.
Sosiaali- ja terveysministeriön tutkimus- ja kehittä-
miskeskus STAKES. Raportteja 2002: 269.

Kuosmanen, Paula (2007) Mitäs ehkäsy te käyttitte? Asiaskäytäntöjä ja ensimmäisten lesbojen taktiikoita äitiyshuollon tiloissa. Kirjassa Vuori, Jaana & Nätkin, Ritva (toim.) (2007) Perhetyön tieto. Tampere; Vastapaino.

Kuosmanen, Paula (tulossa a) Naisparien perheet kumouksellisina queer-perheinä? – ajallistallinen queer-näkökulma perhesuhteisiin. Kirjassa Notko, Marianne & Sévon, Eija (toim.) (tulossa 2008) Perhesuhteet puntarissa: jännitteitä ja moraa-leja. Palmenia-sarja. Helsinki; Gaudeamus.

Kuosmanen, Paula (tulossa b) Erkännande av finländska regnbågsföräldrar som medborgare – inom familjepolitik, lagstiftning och hälsövårdservice 1990-2007. NIKK:iin julkaisu.

Kuronen, Marjo (1993) Lapsen hyväksi naisten kesken. Tutkimus äitiys- ja lastenneuvolan toimintakäytännöistä. Stakesin tutkimuksia 35. Helsinki; Stakes.

Lahti, Annukka (2007) "Ihan samanlaisii ku muutki ihmiset" – bi-naisten ja kumppanien parisuhteen tuottamisen strategiat. SQS 2007:1.

Lampela, Tiia (2000) Sateenkaariperheen ABC-kirja. Seta-julkaisuja 13. Seksuaalinen Tasavertaisuus ry.

Lehtonen, Jukka (2004) Ammatinvalinta ja ei-heteroseksuaalisuus. Teoksessa Lehtonen, Jukka & Mustola, Kati (toim.) "Eihän heterotkaan kerro..." Seksuaalisuuden ja sukupuolen rajankäyntiä työelämässä. ESR-tutkimukset ja selvitykset; 2004, 2. Helsinki. Työministeriö. 143 – 168.

Lehtonen, Jukka & Mustola, Kati (2004, toim.) "Eihän heterotkaan kerro..." Seksuaalisuuden ja sukupuolen rajankäyntiä työelämässä. ESR-tutkimukset ja selvitykset; 2004, 2. Helsinki. Työministeriö. 143 – 168.

Lehtonen, Jukka (2007) Seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen moninaisuuden liittyvä syrjintä. Teoksessa Outi Lepola ja Susan Villa (toim.): Syrjintä Suomessa 2006. Helsinki: Ihmisoikeusliitto.

Malin, Maili (2003) Good, Bad and Trouble-

some. Infertility Psysicians' Perceptions of Women Patients. The European Journal of Women's Studies. Vol. 10(3): 301–319.

Mesiäislehto-Soukka, Helinä (2005) Perheenlisäys isine kokemana - fenomenologinen tutkimus. Lääketieteellinen tiedekunta, hoitotieteen ja terveyshallinnon laitos. Oulu; Oulu University Press.

Miehet ja tasa-arvopolitiikka. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2006:23. Helsinki; Sosiaali- ja terveysministeriö.

Nikander, Timo (1999) Koulutus vähentää naisten, lisää miesten lapsilukua. Tietoaika 5 / 99. s.12 – 13. Tilastokeskus.

Palkkarakenne 2004 (2006). Suomen virallinen tilasto. Palkat ja työvoimakustannukset 2006. Tilastokeskus. Helsinki 2006.

Perheet 2005 (2006). Suomen virallinen tilasto. Väestö 2006. Helsinki: Tilastokeskus

Perhevapaasäännösten toimivuus. Perhevapaasäännösten toimivuutta arvioivan työryhmän raportti. Työhallinnon julkaisu 358. Työministeriö 2005.

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004 (2004). Helsinki: Opetushallitus.

Sievers; Kai & Ståhlström, Olli (toim.) (1984) Rakkauden monet kasvot: Homoseksuaalisesta rakkaudesta, ihmisoikeuksista ja vapautumisesta: Espoo; Weilin Göös.

Suomalainen lapsi (2000). Tilastokeskuksen julkaisu Väestö 2000:7. Helsinki: Tilastokeskus.

Sosiaali- ja terveydenhuollon tilastollinen vuosikirja 2004 (2004). Helsinki: Stakes.

Takala, Pentti (2005) Uuden isyysvapaan ja isän muiden perhevapaiden käyttö. Sosiaali- ja terveydenhuollon selvosteita 43/2005. Kela. Kelan tutkimusosasto. Helsinki; Edita.

Työvoiman koulutus ja ammatit 1997 – 2003 (2005). Suomen virallinen tilasto. Työmarkkinat 2005:6. Tilastokeskus.

Viisainen Kirsi (toim.) (1999) Seulonta-tutkimukset ja yhteistyö äitiyshuollossa, suositukset

1999. Stakesin perhesuunnittelun ja äitiyshuollon asiantuntijaryhmä. Oppaita 34. Helsinki: Stakes.

Väestönmuutokset 2005 (2006). Suomen virallinen tilasto. Väestö 2006. Helsinki: Tilastokeskus.

Kirjoittajatiedot

Tiia Aarnipuu, FM on kirjoittanut oppaan *Sateenkaariperheen ABC-kirja* (Seta-julkaisuja 17). Hän on yksi Sateenkaariperheet ry:n perustajajäsenistä ja oli järjestön ensimmäinen puheenjohtaja (1997–2002). SETA ry:n puheenjohtajana (2001–2005) Aarnipuu oli mukana toimikunnassa, joka tuotti raportin *Lapsi ja rekisteröity parisuhde* (STM 2003). Hän on luennoinut, kirjoittanut ja kouluttanut mm. lisääntymisoikeuksista (esim. ”*Tasa-arvonäkökulmia avustettuun lisääntymiseen*”, OIKEUS 2006:3) ja yhdenvertaisuussuunnittelusta. Sukupuolen moninaisuutta Aarnipuu on käsitellyt mm. vuonna 2006 julkaistussa pro gradu -työssään *Ei ole miestä eikä naista* (Seta-julkaisuja 19). Aarnipuu tekee Helsingin yliopiston uskontotieteen laitokselle väitöskirjaa sukupuoltomuuden merkityksistä kristinuskossa.

Juha Jämsä, VTM (sosiologia) on tutkinut homojen ja bimiesten vanhemmuutta ja vanhemmuuden sukupuolittuneisuutta. Hän on julkaissut teoksen *Isä, joka on homo - homomiehen perhe ja vanhemmuus* (2005) ja artikkeleita sateenkaariperheiden historiasta ja sateenkaariperheiden kohtaamisesta eri ammattialoilla mm. Terveystieteiden -lehdessä (2007) *Sateenkaariperheet ovat monenlaisia lapsiperheitä*. Jämsä on toiminut vuodesta 2001 Setan ja Sateenkaariperheet ry:n perheasioiden asiantuntijana eri tehtävissä, mm. Setan politiikkavaliokunnassa, ministeriöiden lapsi- ja nuorisopolitiittisen kehitysohjelman työstämisessä ja STM:n ja OM:n toimikunnassa, joka julkaisi raportin *Lapsi ja rekisteröity parisuhde* (STM 2003). Jämsä on toiminut kevästä 2006 lähtien Setan hallinnoimassa ja Ray:n rahoittamassa Sateenkaariperhetyön projektissa projektikoordinaattorina. Tässä tehtävässä hän on kerännyt tietoa sateenkaa-

riperheiden kokemuksista järjestämällä tilaisuuksia sateenkaariperheille ja kouluttanut eri alojen lapsi- ja perhetyön ammattilaisia, luennoinut valtakunnallisilla ammattilaispäivillä ja ollut mukana kehittämässä eri aloille suunnattua moninaisuuskoulutusta. Aiemmin Jämsä on toiminut mm. kouluttajana työelämän tasa-arvoa käsittelevässä Monikko-hankkeessa.

Paula Kuosmanen, VTM (sosiaalipsykologia) on tutkinut suomalaisten lesboäitien arkea ja arjen tiloja, josta hän tekee väitöskirjaa Helsingin yliopiston Kristiina-instituutissa. Hän on julkaissut mm. monografian (2000) *Äitien ja lesbojen arkipäivän tilanteita – performatiivis-diskursiivinen tarkastelu* (Tasa-arvoasiain neuvottelukunta: Naistutkimusraportteja 2000:1) sekä artikkeleita mm. (2002) ”*Lesboäitien taktikat, perheesitykset ja sukupuolittu työpaikoilla*” ja lesboäideistä äitiyshuollon asiakkaina (2006) kirjassa *Perhetyön tieto*. Kuosmanen on toimittanut Naistutkimus-lehden queer-teemanumeron 2/2005 sekä SQS-Suomen Queer-tutkimuksen seuran lehteen teemanumeron 2/2007 sateenkaariperheistä ja ajallisuudesta. Kuosmanen on työskennellyt vuosina 1993–2000 Helsingin kaupungin sosiaaliviraston sosiaalityöntekijänä mm. Hesperian sairaalassa, toimeentulotuesta useissa aluepalvelutoimistoissa ja asunnottomien erityispalvelutoimistossa sekä toiminut v. 1998 sosiaalialan opettajana Helsingin kaupungin sosiaalialan oppilaitoksessa ja aiemmin psykologian tuntiopettajana lukiossa. Vuodesta 1996 lähtien Kuosmanen on opettanut naistutkimusta ja erityisesti lesbo- ja queer-tutkimusta Helsingin yliopiston Kristiina-instituutissa.

Minna Selänniemi valmistelee Helsingin yliopistossa naistutkimuksen alaan kuuluvaa pro gradu – tutkielmaa etävanhemmuudesta. Hän on työskennellyt Helsingin kaupungin sosiaalivirastossa toimeentulotuki- ja aluesosiaalityössä vuosina 1999–2003. Tällä hetkellä hän työskentelee Helsingin seudun SETA ry:n sosiaalityöntekijänä.

HELSINGIN YLIOPISTO
HELSINGFORS UNIVERSITET
UNIVERSITY OF HELSINKI

Suomi Etteenpäin ilman Syrjintää